

NAPKELET

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Politika ellen

Az új művészet elé

Irta: Bartalis János

A vemhes idők mindenütt előre reflektorozzák fényük s a mi lomha, ködülte mezőinken is felujjong az új dal: a szabad ember dala!

Erdély és Bánát költőinek csatariadója harsog!

A béklyók — az emberi gondolat legnagyobb szégyene — lerepültek, most új hitek, új tettek, új alkotások mámora zendül az ég felé.

A hosszú évek szűk medencéjébe silányított gondolat kibontakozván, boldog áradással siet a végtelen felé.

Nincs határ és nincs korlát, mely gátat szabna neki.

Primitív feleszméléssel a minden a cél, a végtelen.

A háború mérhetetlen áldozatai beteljesítették a csődöt, de a véres hekatombák a szellemi világ új diadalát hozták meg: a nagy, tiszta emberszeretet.

Nincs többé gyűlölet!

A vérrel áztatott humuszból új, zöld vetések sarja lobog a szelekbe: az ember eszméi

s a meggyötört és mesterségesen szétválasztott milliók az egymásrataláltak ölekezésének boldog himnuszát éneklük a terhes időknek elébe:

Testvérek!

Testvérek, mindenütt a földeken!

A hang harsog, a föld zeng köröskörül s míg a süllyedő világ patkányai rémült sikongással szaladgálnak a fedélzeten, a habokból, a romok hátán feltör az újszületés örökszép dala.

A vész, elnyeléssel fenyegető, sötét hullámok taraján virágos bárkák tutajoznak s a fekete kormos mezők halálvonalain, új boldog szigetek tavasza pezsdül: a szeretet bárkái jönnek, hogy boldog rajvonásban bevegék az öreg földet.

Új ember jön: a szeretet embere. Új Isten száll le a földre:

a mérhetetlen, eddig horizont alatt élő milliók Istene.

A keresztyén művészet lezáródása óta nincsen olyan művészet, mely a nagy tömegek érzésvilágában gyökerezne.

A keresztyén hit félvilágra kiterjedő és félvilágot összefogó szellemének egysége megbomlott s ezzel a gazdaságilag széttagolt ember-csoportok elvesztették az utolsó kapcsolatot is, mely a vad társadalmi harcok hiéna-harapásai között is még összetartotta, egy morális tanban kibékítette őket, ha nem is a földön, de az égben.

Azonban az ég kárpítja meghasadt: s az ember most sivárabban áll, mint valaha, alárendeltségének és kizsákmányoltatásának érzetével a lét véres csataterén.

A társadalom két fő osztályra tagolódott: egy dolgozó, mérhetetlen tömegű osztályra és egy dolgoztató és uralkodó kisebbségre.

Ez a két osztály ellentétes érdekekkel, különböző igényekkel és harci eszközökkel felszerelten, mint két véres felkiáltó jel áll az anyagi terrain két pólusán és nincs semmi közös szellemi nyugvópont, nincsen semmi közös hitbéli alap, mely élne erősen, mint a kereszténység első rajongó századaiban.

A tudomány és művészet elszakadt a dolgozó nagy tömegek érzésétől, mert ezek a folytonos munkában nem értek rá a művészet élvezésére. Ezzel elvesztette a tömeggel való minden érintkezést, megszakadt köztük minden kontaktus.

A nagy Individuumok társtalan, mély, kivert bűgással állottak az Egyedüliségben, mert az uralkodó osztály, (bár ezek is hozzá szólottak), valamely igazabb hang hallatára merész tagadással válaszolt.

A művészet tehát az emberek nagyon kis töredékének művészetévé vált, a nagy tömegek, a munka emberei, a világ fentartói, kiknek munkájából van a világon fény, pompa, jólét, öröm, boldogság, lent maradtak a sötétben, a munka megömlő robotjában, énekszó, egy emberi tekintet nélkül, gyalázatosan.

Költők és művészek között ha akadt is néhány, aki próbált alsó, elhagyott rétegekhez „leereszkedni“, fiaskót vallott, mert a tömegnek már idegen volt minden művészet, nem kapcsolódott az ő érzés-világába. Csak töredék művészet maradt, mentve minden nagy monumentális, egyetemes emberi érzéstől, s így intenciójában is erkölcs-telen.

Az új társadalom, az új világvajúadás, felszabadítja majd és felszínre hozza a tömegeket, ezeket a bővérű, kiaknázhatatlan, őszerejű robusztusokat és rangjukhoz méltón oda teszi a világ élére s egy soha nem látott, teljesen új, egy szédületesen-szép és monumentálisan-hatalmas, gyönyörű művészet perspektívájánál állunk.

Ennek a művészetnek a méreteiről és milyenségéről csak az ó-görög s a keresztényen középkori művészet, vagy a keleti nagy kultúrnépek: hinduk, kínaiak művészete adhat, mély emberi tartalmánál fogva, némileg számot.

Emellett a művészet mellett el fog törpülni minden más művészet és ez a művészet felül fog múlni minden eddigi művészetet, amit csak valaha az emberi zseniálitás alkotott, mert minden eddiginél mélyebb, nagyobb tömegeből táplálkozik: az egész emberiség egyeteméből, az ő végtelen Universumból.

De, hogy ez a művészet kialakulhasson, szükségünk van, hogy az új világrend új hite fáklázza az embereket.

Minden nagy általános emberi művészet kifejlődésének sine qua nonja az egységes, erős hit, a friss, hatalmas, alkotó századokban mindig nagy vallások hite tartotta fogva az emberi lelkeket.

De mi legyen itt ez a fogvatartó és eltöltő hit?

Az új társadalom új hite — ellentétben az eddigi vallásokkal — a földön igéri a menyországot, a földi életben juttat el a paradicsomba, az örök szeretet, örök béke, örök testvériség honába: a tökéletes emberi életbe. És pontos matematikai számításokkal áll bizonyosságul ígérete mellett.

A keresztyén és más keleti vallások minden jót és szépet, minden igazat és boldogságot transcendentális világokba emelnek, ezek a túlvilágban, a metafizikában megigérnek minden vágy-teljesülést, minden sóvárgó remény-betelést, csakhogy itt a földön annál nyugodtabbak legyünk és zúgolódás nélkül vigyünk az igát.

De semmiféle reális bizonyossággal nem állnak ígéretük mellett.

Látható, hogy ez az új hit szilárdabb és magasabb etikai alapon áll és igazabb minden más hitnél: legyetek e hitnek viharos fáklyázói, testvéreim!

Mert e hitnek kovászából nő nagyra a világ, mert e hit vezérel el az ígéret földjére a nagy Béke, az örök Testvériség világába. És e hit nagy átfoglalásából, örök testvéri kapcsolatából szakad ki majd a jövő nagy művészete, melynek ti előmunkásai vagytok!

Új művészet!

Oh, hogy szeretném, testvéreim, elétek lehelni, fájdalmas lelkeim sötét, mélyölű csókjával elétek ragyogtatni ezt a szót:

Új művészet!

hogy túl minden jelszavakon és -izmusok megkötöttségén, a nagy, boldog fellélegzést, az emberek általános mély élniakarását éreztétek. A kultúrhorizontra vágyók fájdalmas kiáltása hív: Új művészek! Ne hagyjatok!

Mi a világ alátámasztó pillérei: egyedül állunk!

Nincsen csókunk: éjben csatázunk!

De különben is!

A szenvedés, a megpróbáltatás, a bizonytalanság, milliók tántorgásának korában, mikor minden nap nemcsak az egyének, de a népek, nemzetek is a lét vagy nem lét problémája előtt állanak; a kultúrák, társadalmak, rendszerek összeomlásában, mikor a Halál és a Születés perce vajúdik, ezekben a nagy pillanatokban, tragikus borulásokban a legnagyobb erkölcstelenség lenne, ha a művész magára hagyná az Emberiséget.

Eddig lehetett felelősség nélkül „művészkedni“, a l'art pour l'art elefánt-csonttornyába zárkózva játszani a létfelletti semmivel, de most min-

den kiejtett szónak súlya van, mert haldoklók felett virrasztók csendjébe hull, vagy a születés nehéz gyötrelmét zavarja meg.

De ma nem is lehet többé nagy tere az individualista-impreszionista művészetnek, hisz mindenünnen millió seb vérzése kiált lelkünkbe, uccán jártunkban, elkeresztezik lépésünk a fájdalomak, a levegőből nagy, egyetemes sóvárgások leheletét fogjuk fel fülünkkel, éjféli viaskodásunkba mély percek döbbenete szól, s a torzéletes elhúzóadás magányában is még elgondolkozom, a szél megrázza ablakomat a túlsó szobában feleségem felcsendíti a sötétben a munka mélyszenvedélyű, exaltált, ujjongó dallamát — úgy érzem, világok nagy látomásai közelegnek s a fenséges éjszakában a felszabadult emberiség egyetemes zúgó öröme harsog.

Ma minden szó milliók áhítatába hull, kik úgy várják ezt, mint a szomszjas föld az esőt, ma minden ige millió elindult testvér lába alá dögönyözi a földet, ma minden cselekvés ezer kilendült kar és ezer megfeszített izom boldog ölekezésére talál.

A pepecselések, szóviaskodások, egyéni kis búk halvány virága elvész az idő félelmetes fergetegében és még jobban elsápad az Universum mérhetetlen, diadalmas ordításában.

Ma új vallások korát éljük és a próféták hangjaira van szükségünk. Ez a nagy kor adatott meg a ma költőinek és művészeinek, melynél félelmesebb, válságosabb, az emberek testébe-lelkébe mélyebben belemaróbb, örvényekkel telibb még nem volt a történelemben: egy zseniális vad kor romboló és teremtő lázában élünk.

És micsoda nagyvonalú feladat az impreszionista röpkéségek helyett! Beleágyazni magunk milliók fájdalomába, vágyába, akarásába, megvilágítani a kaosz sötétségét, kivezetni az emberiséget a mély éjszakából, Vezére, Mózesé lenni a bukdácsoló tömegeknek, megépíteni az új szabad mezők elysiumi gyönyörűségeit: bizonyára ez olyan feladat, mely hatalmasan felette áll minden eddigi osztály-álművészet feladatainak.

A művészet nem lehet többé egy töredék osztály ebédutáni csemegéje. A művészet alkotó és teremtő aktus, egy az Istennel és eszményeiért szívesen viseli testén a nyomor és a nélkülözés condraít.

A kenyérért és pozícióért titáncodó művészet és irodalom posványából fel kell emelnünk a művészetet igazi, égi trónusára, ahol a helye.

A művészet nem lehet félmunka, megalkuvás, igények kiszolgálása, hanem a legbátrabb szó és a legvéresebb cselekedet, mely túl minden időkön, jelenen és múlton, tegnapon és mán az örök nagy Embert mintázza, ezt a leglőbbet, ezt a minden-maximumot, ezt a legnagyobb vergődőjét az örök világnak.

A művész lelkében hordja ennek az Embernek a képét, benne lélegzik, mint az anya testében a csecsemő, ennek a gondolatától terhes, ennek

az örömetől ittas, ennek a titkától mámoros és ezt kell magából kivetítenie.

Új költők és új művészek: a kornak gyermekei, új csatára indultok, s mielőtt neki fognátok munkátoknak, rázzátok le magatokról az epigon korok hulladékait, azokét az erőtlen és esszencia nélküli korokét, melyekben csendes kérődzéssel az ellanyhult szellem már nem forrong, nem tombol új megnyilatkozások felé, nem keres az anyagi lét örvényeiben, hanem csak csendesen bőfög a polgári és politikai élet megérzékítésében, nyárspolgárok erkölcsét és szokását nem sértőn, tehát illedelmesen, jó fiúhoz illően ír és rajzol, mely érzelmős vidéki lányoknak és asszonykáknak megrikató szentimentálizmussal rima módjára kínálja fel magát vasárnap délutáni szórakozásúl:

Rázzátok le magatokról ezt az álművészetet s ennek a lealacsonyító sáfarkodásnak minden konvencionálizmusát, mely egy beteg és rothadt kornak fullasztó piszkával akadályozza a szabad szó kireptülését!

Vessetek le minden eddigi szennyet magatokról, hogy mezítelenül, tisztán léphessetek az Úrnak, az új művészetnek elébe.

Csak teljesen új alapokon való elindulás biztosítja a győzelmet.

És most — kibomolva sok száz vadcsókú táj felé, elszóródva ezer sikoltó mozzanatába a véres időknék, viharos, szép Energiái a jövőndőnek, boldog együtt-találkozásunkban, holnap-akarásunkban — köszöntelek benneteket!

Az esztendőnek ezen kései idejében meglett, őszi kiáltásokat torkozom a szabad reggelbe s a kikericses mezők vonagló fodraiba: előre fáradatlanul!

Emberbajnokai a jövőndő koroknak: csüggedetlenül!

Az utolsó kálvária

(Magánbeszéd)

Irtá: Bakóczy Károly

(Szinhely Bálványosfüred, a Nagyszállótól a Büdösbarlangig vezető serpentinút. Idő kora reggel, úgy 5 óra tájt. Különben kacagó, verőfényes nyári reggel.)

(Egyetlen szereplője egy fiatal és szép kis asszonyka. Reggeli ponyolában, dűltan, fésületlen konttyal. Neki rohan az első serpentinnek. Erősen gesztikulál, amint magában gondolkozik vagy félhangon beszél.)

Igen úgy kell annak az aljas firmának! Csak hadd szégyelje magát, süljön ki a szeme! Mire kihoznak a barlangból, már végem lesz. Csak egy mély szippantás: időm se lesz visszakapni a fejem! S akkor a sok rémült alak, a nagy megdöbbenés! Hatan hoznak majd lefelé ezen az úton s valaki rohan, hogy az urammal tudassa a halálomat. Szeretnék mellette lenni, hogy lássam, hogy sáppad el a jó madár, hogy hajtja le a fejét. A fürdön mindenki tudni fogja, mi volt az öngyilkosságom oka: hisz csak a vak nem látta, csak én nem láttam, hogy futott azután a világ dámája után!

Igen majd az is szégyelni fogja magát. Most már nem maradhat itt tovább, ha csak egy csöpp szégyenérzet van benne. Egy csöpp emberi bőr a képén! Hisz senki se fog vele szóba állani... Különben bánja is az azt, hiszen tisztességes asszony eddig se barátkozott vele! De azért el kell innét mennie és addig legalább bosszankodni fog!... Hogy nagy árat fizetek érte? Mindegy, én már úgyse élhetek tovább... De hogy is mert velem az a hitvány ember úgy gorombáskodni? Mikor láttam, ezzel a két szememmel láttam, hogy a hölgy villájából fordult ki! Hogy borszagú? Persze, pezsgőztek ott együtt, kettecskén! Ki tudja, hogy! A barátai? Azok is csakúgy hazudnak. Hogy kérdezzem meg a csíszárfüredi vendéglőst? Tán még a pincért is, meg a kasszás kisasszonyt!? Még kit nem? S akkor még tettelességre mer vetemedni!? Még most is fáj, úgy megszorította a két karomat. Azt hittem, abba' a helybe' megfoj! És ha nem undorodtam volna már akkor is az élettől, bizonyosan elhallgattam volna ijedtemben. De így mindegy volt. Sőt még jobb lett volna, ha ő végez velem: jobban mardosta volna a lelkiismeret! Ezért mertem mondani neki, hogy csak fojtsen meg, mert addig örökké kiabálni fogom, hogy: „Tolvaj, lator, megcsaltál, tolvaj, lator!”

Azt hiszem, meg is hallották a szomszédok. Az a sovány, gyomor-bajos tanácsos úgyse tud aludni. De nem baj, hadd hallják, nekem már úgylis mindegy. Sőt így még jobb: most már vissza sem fordulhatnék. Azt is hallották biztosan, hogy az a jó firma kidobott az ajtón! De hogy is merte? Ha még igaza volna! De láttam, magam láttam az erkélyről, hogy onnan, attól jött ki. Hiszen már jócskán szürkült. S akkor még neki áll feljebb!? Kidob? Engem dob ki? Köszönje meg, hogy hozzámentem, egy lumphoz, egy semmiházihoz, egy kártyás korhelyhez! Én adtam meg neki a társadalmi állást, az én rokonságom ültette be a hivatalába. És ő most

kidob? Hogy fáj még most is a tenyorem, ahogy ráestem. Mindegy, nem fog fájni sokáig! Mint hőst hoznak majd vissza, mint hőst! És megtanúlnak tisztelni. Az a vén gyomorbeteg, aki olyan nagyra volt azzal, hogy nyugalmazott miniszteri tanácsos és engem csak afféle jelentéktelen asszonykának nézett, mintha én olyan falusi liba volnék, — majd azt fogja mondani rólam: „Ezt nem tettem volna fel arról a kicsi asszonyról! Mégis csak nagy lélek volt. Bolond volt, hogy megölte magát, egy ilyen léhűtőért, de nagy lelkielőzést lakott benne!“

Jaj, be melegem van! Ez már a negyedik forduló? Hogy telik az idő! Igen, az idő, az én időm, ami még nekem hátra van. De sietni kell, nehogy az a komisz fráter még utánnam szaladjon. Most járkal biztosan a szobában és dúl-fúl mérgében. Még eszébe jut, hogy megölhetem magamat és megakadályoz benne... Na, ugyan hova is gondolok? Jut is annak eszébe, hogy valaki megölhesse magát. Ilyenre csak nagy lelkek képesek, nem hétköznapi senkik. Egy olyan borzszák? Ki is fáradt az éjszaka! Részeg is! Törődik is az most velem? Ezóta alszik, mint a bunda s horkol! Hogy is tudtam eddig együtt élni egy ilyen közönséges emberrel? Hiszen ez gonosztevő! Megmutatta ma reggel. Nem elég, hogy megcsal, hanem még kezét emel rám? Ez még börtönben fogja végezni az életét, vagy az akasztófán. Hisz kicsi hűja volt, hogy ma reggel is gyilkosságot nem követett el rajtam. Nem kellett volna kiabálnom, hogy fojtson meg: erre kapott észbe. Különben megtette volna, meg bizonyíten, ahogy ki volt kelve magából. De így is oda jut, előbb-utóbb, az akasztófára. S akkor én, hogy szégyelném magam, istenem! En, a rablógyilkos felesége! Látogatnám a siralomházban! Jaj! S másnap már vinnék akasztani! S én elájulnék!... Nem, jobb ez így, ezt én már nem fogom megérni.

Megint egy forduló! Hány van még? Na, nem jön utánnam senki! Tudtam én ezt. Most alszik az a dög, piheni a fáradságait! S horkol! Nyugodtan horkol, amíg én az utolsó kálváriámat járom. De minek is sietek? Hiszen ilyenkor nincsen még odafele senki. Nem baj, annál jobban meghalok. Az a zsvány is kialszik valamit a részegségéből, mire megviszik neki a hírt, különben még a lelkiismerete sem ébredne fel. Még azt mondaná a hírvivőnek: „Bánom is én!“ és a másik oldalára fordulna. A galád férfi! Úgy kell majd megmagyarázni neki, hogy mi az. Hogy meghaltam, hogy én haltam meg, hogy meg vagyok halva, na, érte meg! Tudja, mi az? Hogy megölte magát a felesége, hogy magáért ölte meg, hogy maga kergette a halálba! Tudja, hogy mi az? Hogy most szégyelnie kell magát, hogy soha többet úriember magával kezét nem fog, vagy nem foghat, hogy legalább ezt ne gondolja: „Gonosztevő!“ Hogy asszony többet rá se nezz, vagy legalább is nem megy hozzá. „Egy ilyen vadállathoz!“ gondolják majd magukban. „Hogyisne! Hogy engem is halálra kínozzon, mint azt a szegény feleségét!“

Megint egy kanyarulat! Minek sietni? Szeretném látni, amint majd fogadja a részvétnyilatkozatokat! Bűnbánó képet vág, vagy kétszinkedik? Kitélik tőle! Egy ilyen alávalótól minden kitélik. De hiszen tudnia kell, hogy mindenki tudja az okát! Legalább két óra hosszat veszekedtünk s én nem sajnáltam a hangomat. Bánom is én, tudja meg mindenki! Legalább most már ha akarnék se fátorodhatnám vissza. Mindenki tudná, hogy reggel

kidobott az uram. Mert ha legalább még töredelmesen bevallotta volna, ha bűnbánóan bocsánatot kér, ha rimánkodik, könyörög, ha fogadalmat tesz, hogy megjavul s ilyesmi nem ismétlődik többet! De így? Na, majd meglátod, mi lesz a vége! Bánni fogod te még ezt, de már akkor késő lesz. Megleszek halva s téged mindenki meg fog vetni.

S most mindjárt, ha arra a jófélére gondol ott a villában — hogy fog majd undorodni tőle! Majd jár utána a dámája, kelleti magát, alkalmakat kínál, ahol csak ketten lesznek — s ő hogy fogja undorodva eltaszítani! Vajon? Milyen szemárságokat gondolok össze-vissza, hiszen annak el kell költöznie a fürdőről. Bizonyosan! Meghálnék, ha a ravatalomhoz odajönne! Nem, azt nem is teheti. De ha a temetésre eljön, az is rettenetes lesz. Nem, nem, bolondság! Pedig az ilyentől minden kitelik. Hej, hogy nem ugorhatok majd fel s nem szoríthatom belé a lelket! Megtenném, bizonyisten, ha odahozná a képét. Pedig ő is ott lesz Szentgyörgyön, ahová engem vitet az apám, hisz odavaló! Szerencsére ott nem csábíthatja az uramat, — mert még, ki tudja, még az a gazember is képes volna egy hónap múlva eljárni hozzá éjszakánként! Megteszi, meglásd, megteszi! Egy hónap múlva, vagy még annyi se kell a gyalázatosnak! S akkor én mit értem el a meghalásommal? Eppen a legfontosabbat nem, amit akartam. Előbb meg kellene ölnöm! Ej, mi állok meg: ez már úgyis késő. Reggel kellett volna, odarohanni egyenesen! Az olyan rosszféle ügyse zárja be az ajtaját, ha egyedül van: az a tolvajban is csak a férfit látna meg, nem félne tőle. Hej, ha meggyilkolhattam volna, most milyen nyugodtan mennék a halálba!

Megint egy útszöglet: a Szent Szűz szobrocskájával. Imádkozzam? Még ellágyulnék! Nekem nincs bűnöm: imádkoznék majd az, aki halálba kergetett. De hisz az öngyilkosság bűn? Igen, visszafordulok, hiszen csak három lépés. Csak míg egy kívánságot elgondolok. Miféle kívánságról beszélék én? Igen, persze, hogy ne írjak rovásomra az öngyilkosságot ott az egekben. Szűz Mária, te tiszta asszony, te nem kárhoztathatsz azért, amit teszek, légy tehát szószólóm odafent a mennyei atya trónja előtt. Hiszen ha bűn is az öngyilkosság, a legnagyobb erényből, a büntől való irtózásomból követtem el. Tanuskodj mellettem, szegény szerencsétlen nyomorult asszony mellett! — Na kicsordult a könnyem. Mondtam, hogy ellágyulok. El innen, el! Minek verném le a szoknyámról a port? Hadd lássák majd, hogy imádkoztam. Ez is felér egy utolsó kenettel! De siessünk, még messze van a barlang. S én már alig bírom. Nem a lelkierő, nem, csak a testi! Ez a nyomorult test, ami minden nagnak és nemesnek útjában áll. Ami fojton gyöngeségre sarkal bennünket. De én győzedelmeskedni fogok rajta! Nekem hiába beszél. Hiába mondja, hogy szép a reggel, szép a napsütés, meg a kék égbolt, ami a fák közt átkandikál. Még az a kígyó is szép, ami most előttem áttutott. Csak az az egy kígyó, — az a kiállhatatlan, csak az ne volna! Azért kell nekem elhagyni ezt a szép napvilágot, hogy azon bosszút állhassak. De hát bosszút állok-e? Bosszút, bosszút, mert szégyelni fogja magát! Meddig? Akármeddig, de fogja! S mit érek vele? Tudni fogom én azt? Hej, ha másképpen bosszút tudnék állani! Ha megcsaltam volna legalább egyszer életemben! Most nyugodtabban mennék a halálba. Nyugodtabban mehetnék: na, nem maradtam adósod, huncut lacibetyár!

Pedig mennyiszert tehettem volna! S az a himpellér biztosan azt hiszi,

hogy nekem eszembe se jutna. Mintha a férfiak nem juttatnák eszébe az embernek! Csak gyözzön kitérni előlük! Vagy azt hiszi, hogy az nem esne jól! Hogy mi azt nem is kívánjuk? Azt hiszi, hogy nekünk tisztességes asszonyoknak könnyű erényesnek lenni, annak megmaradni? Hogy az nem jár küzdelemmel? Az nem érdem? Hisz az a Gyurika, az a tacsó is hogy kullogott utánnam! De nem mert szólni a jámbor, mert mindig olyan hidegen néztem rajta végig. Hogy elmenjen a kedve. Pedig, ha meggondolom, többet ért az uramnál! Az olyan fiatal gyerek még igazán, odaadással tud szeretni, csak egyet egyszerre s azért akár meg is hal! S az a Dénes, aki a feleségével nyaralt itten: milyen bókokat mondott tréfásan, milyen szerelmeket vallott! Hogy az uram füle hallatára is mondta, hogy másoknak is vallotta? az nem számít. Azért abban a tréfában sok komolyság volt! Lett volna, ha én akartam volna! S most is az a Pál úr, az a nagy bolond: miket sugdosott a fülembe az Anna-bálon! Hogy a második négyest a kacér közjegyzőnével tánc lta? Persze, mert az nyájas volt hozzá, ott többet remélhetett. S talán kapott is? Ki tudja? Ki tudja, milyen a világ? Hiszen mindenki tagadja: aki nem csinálja, azért, aki csinálja, azért! Hátha a legtöbb úgy gondolkozik? Csak félszből nem teszi, aki nem teszi is? Ilyen bolond meg, mint én vagyok, három sincsen száz közül?! Még meg is akarok halni ráadásul egy léha kikapós férjért?

Vagy azért mert én bolond voltam, ő nem tartozik bolond lenni? Azért hát bocsássam meg neki? Ő nem, éppen azért nem! Ha én becsületes vagyok, hát csak legyen ő is az. Ha én megtudom fékezni a vágyaimat, hát csak tűrtöztesse ő is. Hogy neki már nincsenek irántam vágyai? Hogy én nekem könnyű, mert még mindig szeretem? Az nem úgy van! Az ilyen férfi nem szeretne senkit sem egy-két évnél tovább. De ha mikor elvett jó voltam neki, hát csak szeressen most is! Ha nem szerelemből, hát kötelességből! Hiszen elvett volna engem más is, hárman is, ha az apámra hallgatok. Ha nem bolondulok úgy belé. Pedig mi volt rajta szeretni való? Ami most a vesztemet okozta, hogy szépen tudott mulatni, hogy tetszett az asszonyoknak! Tudtam jól, hogy azoknak az éjjeli zenének en fizetem ki az árát, asszonykoromban, mégis büszke voltam rá, hogy nekem adja őket. S mikor az apám kiutasította egyszer s egy hétig felénk se jött: én írtam neki titkon! Kellott ez nekem? Most megmondaná az apám: „Na, nem megjövendöltem!? Amit főztél, edd meg! Most már tűrj neki!” Nem, nem, én nem kerülhetek többet az apám szeme elébe. Ez csak eggyel több ok, hogy megöljem magam.

Megint egy forduló! Az utolsók közül való. Még három, aztán meg kettő és aztán már csak egy — és akkor! S azalatt az a gézengúz otthon alszik és horkol. És horkol, bizonyosan horkol! Hát érdemes? Bizonyisten nem érdemes érte. Nem is azért teszem. A magam becsületéért. Mert mit szólna a világ? Az egész füldöközönség! Hisz ezóta beszél a gyalázatomat! Mindent kikiabáltam mérgemben, hogy hadd hallják. Ezzel bősztetem úgy fel az uramat is. „Azt akarod, hogy botrány legyen?” mondta. Azt hát s valósággal ordítani kezdtem. De úgy kell neki, mért nem könyörgött, mért nem kértelt? Miért tagadott olyan konokul, miért hazudozott? Hiszen nem bocsátottam volna meg neki, szó sincs róla! De egy hét múlva, vagy három nap múlva, mikor már eleget kínoztam érte, még tán meg-

kegyelmeztem volna. Hiszen mámoros is volt, nem is tudta jóformán, hogy védekeznek. De azért nem lett volna szabad kidobnia! Hát ha botrány kellett neki, itt van, meglesz. Csakhogy persze ő nem így gondolta!

Na, még kettő! Mit nézek hátra? Tán még azt várnám, hogy mögöttem loholjon az a semmirekellő és megkérdeljen? Vagy hogy akárki más elfogjon és megakadályozzon benne? Nem, azt nem! Vagy csak hogy lásson, amint habozás nélkül berohanok a barlangba és ott végig vetem magam a földjén? Igen, ez jól esne. Elmondanák, hogy bátran haltam meg, minden ingadozás, minden félelem nélkül. De visszatartani nem hagynám magamat. Letépném a két kezét magamról és be a barlangba! Bele a halálba, a kellős közepébe, egy szökéssel, mint valami megvetett ágyba! S úgy húznám a halált egy rántással, egy szippantással a fejemre, mint valami takarót! Igen, ez szép lenne!

Na, az utolsó szerpentin! Megállok egy pillanatra, hisz különben úgy elfulladok, még elég nagyot szippantani se tudok majd belőle. Úgy dobog a szívem! Még egy kicsi bátorság és azzal mindennek vége! Rajta, menjünk, ne hagyjuk magunkat! Hiszen eddig volt a nehezebb, az elhatározás: meghalni már csak egy pillanat műve. Nem érdemli meg, tudom. Azt érdemelné, hogy megcsaljam. Csaljám nyakra-főre, ő rá pedig árgusszemekkel vigyázzanak! Ez lenne neki az igazi büntetés! Ez, ez! De nem, most már nem léphetek vissza, én becsületes vagyok, én hős vagyok — egy szomorú hős...

Na, itt fenn vagyok. Most gyorsan, egykettő, szaladni, szaladni és nem gondolkozni! Mi az? Nem engedelmeskedik a lábam? Nem bírok megmozdulni? Ej, bolondság! Ha lassan, majd csak elérek! A halálba sohase késő! — Ejnye ni, be van téve a barlang ajtaja! Így még nem láttam. Tán azt se tudtam, hogy ajtó is van rajta. Menjünk, nézzük meg, hátha be van zárva! Még megérem, amilyen szerencsétlen vagyok! Hiába, nekem semmi sem sikerül az életben. Na, csakugyan! Most már meg kell várni, amíg jönnek a többiek. De ilyen kócosan, ilyen deranzsáltan? Nem, így nem kerülhetek a szemük elé! Egészen más ha majd már meg lennék hallva.

Ki jár a hátam megett? Maga az Móska? Igaz, hisz maga itt a felügyelő. Hogy csak hétkor nyitják ki? Nem is tudtam. De milyen jóképű fiú ez a Móska! Eddig nem is vettem észre. Hogy kinyissa-e? Ne, ne bántsa, majd várok. De mit csinál maga itt éjjel-nappal? Mi? Hogy itt is hál, nem messze? Egészen egyedül? Ejnye, furcsán nézhettem rá, még zavarba jön. Belepirult, lesütötte a szemét. De mamlasz! De mit is várok? Csak nem fogok kikötni ezzel?! Nem, nem, csak sétálni jöttem egyet, megyek föl a tetőre. Isten áldja meg. — Mamlasz!

El fogok válni az uramtól! Hiszen olyan egyszerű a megoldás. Hogy az embernek a legjobb gondolata mindig utoljára jön! A tulsó oldalon lemegyek a bükszádi útra; tizennégy kilométert még ki bírok valahogy. Onnan aztán szekérral bemegyek Szentgyörgyre, nem várom meg a délutáni vonatot. Mert ha visszamennék a fürdőre, még valami bolondot csinálnék: még letagadnám a dolgot az asszonyok előtt! Hogy ne örüljenek a káromon.

(Közben fent a tetőn eltűnik.)

Dalok a fekete sípon

(Kik messze fölém együtt énekelték,
költők, ki együtt értőknek daloltok,
gondoljatok arra — — — — —
ki ha kóstolja bortok nem érzi már
ízét sem és ha szóltok nem érti — —)

I.

Hadd fújom el most vézna káka-sípon,
mit más dübörgő orgonán miséz.
Ne csapjon össze százezernyi kéz:
az eget én már többé nem hasítom.

Én nem vagyok pap, keresztes-vitéz,
lelkemben isten létét nem gyanítom
és új csodák vallását nem tanítom,
bár testem égő skorpió-csípés,

kigyómarás és bicskák éle törte:
a szenvedés dicsővé nem magasztal
és görbe háttal küszöm mint a törpe,

kinek magas a boldog, étkes asztal
s akit, ha téli éj korbácsa csépel
benyitna, de a kilincsig nem ér fel.

II.

Ne hallja más, csak ő, ki meztelen
nem dobja rám a szégyen durva leplét
és három éjet sír a vesztemen,
Magdolnaként, mikor Krisztust levették.

Bár testem másokért nem szentelem,
kik szenvedésem türték és nevelték:
Értük dögölni dupla gyötirelem:
söntésben mérnék vérem drága cseppjét.

Magamnak éltem s magamért csatázva,
s ha életem megunva elhajítom,
mint őszi fa, mely lombjait lerázza:

véremből lángot semmi szél ne szítson
és ne legyen emlék se méla öröm,
letiprott síromon a fű se nőjön.

III.

Ó, eltévedtem porba dőlt dülökön
és nélkülem fut másfelé utam...
Itt semmi sincs, csak pár szökő futam,
zörgő katáng és porba perdülő könny.

A szántóföldnek tengerén tűnődöm,
hol boldog kézben, biztos markuban
zengő pengéjű, gyors sarló suhan,
mint ifjúságom szükre mért időmön.

Én tértlen élek, s lomha sodrokon
a céltalanság unt hajója himbál,
s időzöm rémes, furcsa álmainnál.

Legszebb óráim kábán ellopom...
Én félredobtam minden talmi eszközt
és nem turkálók emberek, kövek közt.

IV.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Apátlanul kallódom és fiatlan,
a fajtam ágyékomban megrekedt...
a nők nekem nem szülnek gyermeket
és nem lesz többé semmitem miattam.

Mi életemből élet volt, kiadtam:
a szenvedélyt, s a bátor tetteket...
Én elvégeztem, s elvégeztetett:
jaj annak, aki hozzám jön hivatlan.

Szívemből régen kiszakadt a jóság,
s kifüstölt minden szentséget, hitet
a szerelem, kereszténység, zsidóság.

A sors égő erdőkbe kergetett,
s az életen, e szikrázó homályon
sötét csillagként villog át halálom.

V.

Lásd, ez vagyok, tőlem semmit se kaphatsz,
ki életen s halálon meg nem osztoz:
Mély zárka nékem a szük mikrokozmosz:
én rab vagyok, nem isten és nem Atlasz.

Önönmagamba zárt a megmaradt dac,
 s a lelkem láncot énekelve hordoz,
 mert nincs közöm e lármas csürhe-korhoz,
 s most menj te is, mert bennem nem maradhatsz.

Bennem sötét van s baglyas réme rebben
 sötét reménynek, őrtült gondolatnak,
 s gyül a gyülölség, mint a genny a sebben.

Mert gyilkos viziókat lát a rab,
 s ha néha enyhet ád a keskeny ablak:
 te vagy az égből egy kéklő darab.

VI.

Apád szeretnék lenni: gondomat
 körédcsavarnám, útjaid vigyáznám,
 s mint földműves, tavasszal a barázdán
 lesném, hogy érik érzés, gondolat

B s a hetyke tűz, mely titkosan, paráznán
 uszit feszült eredben, hogy lohad:
 hűség, alázat, tiszta áldozat
 szent enyhességgé, emberré igásván.

Vagy gyóntatód, kinek megvallanád,
 hogy éjjel pöre rém uszítja rád
 a szenvedély gyémántszerű kígyóit.

Vagy orvosod, ki enyhe porokat
 old hús pohárban s aggón borogat
 s az ágyad szélén virraszt és kigyógyít.

VII.

Lásd, jó szeretnék lenni hős helyett,
 nem hősi tornán elbukott kadáver
 s minden jóságom szárnyaszegve száll el
 s nyomában gúny marad és gyűlölet.

Kezem kulcsolva fogja mellemet,
 a két szemem kék égő kandeláber:
 ódalga borzong, kire fénye ráver,
 kórust fülel és halált emleget,

ó jaj neked, ha majd így éjjelen
szived sikolt, hogy nélkülem megáll
s legyűr a szűz, szerelmes félelem...

az én szerelmem méreg és halál
gyilkos fullánkja van forró szavamnak
s aki szeret reszkessen, mert jaj annak.

VIII.

Ó, drága fáradt nyárutolja,
a barnuló erdők felett!
Áldott, megérett kellemed
öreg gavallér udvarolja.

Fakó, unott, a háta rossz,
szeme nehéz, fogai vásznak,
s a nőnek nem suttog galánsat,
akit a nyár elébe hoz.

A nász mögött les már a gyász,
asztagban ég el a kalász:
ő túllát minden csalfa mázon.

S jöhet már dús, késői láz:
elfojtott lángjára vigyáz,
hogya mégegyszer fel ne cikkázzon.

IX.

Fekete síp, mond el, hogy nincs hazám,
hogy életem elszéledez nomádul,
s mint szárnyas kóró elszakad fájátul
idegen föld fog tépetten, lazán.

Üszkös, kihamvadt máglya-halmazán
vércsék csatáznak véreggőn, kajánul,
brávo az éj, s a reggel sem vidámul:
e földön reggel már nincs is talán.

Vad éjszakában futom én a földet,
s az útfelen minden zsvány megölhet,
s a por, mely eltakar, már nem honom.

Az égre nézek, sorsom átkozom,
ki életem megvette tőlem olcsón,
és elrabolta temetőm, koporsóm.

X.

Ó vágyaim kalitja, lánc: élet,
s két porkolábod: az idő s a tér,
ki mindent rögzít és mindent kimér,
lelkem buvárja értelmedbe mélyed.

Mi életemből élet volt: mivé lett?
s ki göggel éli majd tovább: ki ő?
Ki az, kit nem köt guzsba tér, idő
s éhség, betegség, gyűlölet nem éget?

Ki az, kit nem fűz rabszíjjára emlék,
s mesgyék nem osztják útja végtelenjét
csak megy tovább, s eléköszönt a cél.

Én arcrabuktam, s szűkölök hörögve,
mert ő s kolonc szorít a szörnyű rögre:
ó béna börtön, bánat berke: tér.

Zsolt Béla

Levél, háború után

Írta: Ben Ami

Chauvin márkiné Lafayette vikomtnéhoz Lyonba

Paris, 1919....

„Kedvesem,

a háború tehát, amint mondják, végetért. Ám legyen. Vezető embereink bizonyára a kellő pillanatban fejezték azt be. Tanusítja ezt különben az is, hogy lehetőleg a karácsony előtti időszakot választották, azt szóval, amikor mindnyájunk idegei a legjobban vannak feszülve, amikor a francia haute volée feltétlenül megkívánja a maga kis szükséges izgalmaival. Valóban tapintatosak. Hogy milyen helyesen cselekedtek, azt már az a roham is bizonyítja, amellyel itt az emberek az új élet legkedvezőbb bástyáit elfoglalni igyekeznek. Mert itt, kedvesem, már minden megindult. Politika és irodalom, tudomány és szórakozás, — mindmégannyian kibontották már zászlóikat. A cél: a tisztaság és a felemelkedés, egy új erkölcsi eszmevilág. Nemesebb, mint amilyen volt. Szébb, jobb, életrevalóbb. Békésebb.

En magam is állítom kedvesem, hogy az Anyagnak minél kevesebb helyet kell engednünk ezental a társadalom megnyilvánulásaiban. Az a tér, amelyet eddig elfoglalt, túlságosan nagy volt számára. A Lélek alig jutott tőle szóhoz. Ezentul... higye meg kedvesem, ezental egészen más-kép lesz. Oh egészen máskép.

Itt van például, nézze csak, mindjárt az a botrány, amely nálunk minapában is történt. Tudja kedvesem nagyon jól, hogy én nem vagyok pletykás, de látja ebből... ebből már kiérzem azt, ami általános, ami emberi. Ép ezért is közlöm.

De valóban olyan furcsa az eset!! Haha!... Olyan, olyan furcsa. Ahogy a hangomat, szinte a tollamat is meg akarom egy percre lágyítani, hogy egy kissé halkabban írjon, diszkrétebbül, ne sercegjen olyan nagyon... Isten bizony, még körül is nézek: nincs-e itt valaki a közelben, mert csak sugom, épen csak hogy sugom Magának az egészet.

Ismeri X. bárónét!... Hát hogyne. Kell, okvetlenül kell hogy ismerje!... Nem szükséges tehát sem allűrjeit ecsetelnem, amelyek még mindig a polgári származásra vallanak, sem posztürjeit, amelyek tíz évi házasság után is épen olyan modorosak maradtak, mint amilyenek valaha voltak. Habár én soha hosszabb időt nem szenteltem neki, lehetetlen volt vastag, végig vastag formátlan lábait meg nem látnom és azokat a keskeny vállakat, amelyeket ő jóniaknak nevez. Minthogy ismeri, nem említem itt azt sem, hogy a hátán egy kis dudorodás van, amit bár attól a tiszteletreméltó foglalkozástól kapott, amelyet egykor varrógép mellett gyakorolt, de amely ugyebár egy asszonyi természetnek, mely itt is, ott is dekoltálva van, mégsem válik, mégsem válhatik előnyére. De azt már nem hagyhatom szó nélkül... nem... nem... a világért sem!... hogy a kivágásai... igen a kivágásai — azok már mindent felülmulnak. Valpin doktor, aki bár haragszik rá, de aki,

hisz' Maga is tudja, milyen egyenes ember, azt mondta legutóbb, (hitelesen, a két Brunetiére lány is ott volt) hogy még a bimbói is kilátszanak...!.. Higye meg kedvesem, jóízű asszony vagyok és nem tértem volna erre ki, ha nem ez a tény szolgáltatott volna okot arra az egész történetre, amit itt leírok.

Bizonyára hallott már a Trianonról. Olyasféle, mint a rue de Clichy. „L' Oeuvre“-je. Kicsi, kedves és intim. Alig egy pár páholy, alig egy néhány szék, — bájos és enivaló, mint egy kis bonboniére. Cukor. A közönség a legszebb, a legfinomabb, amely csak létezik. Páris! Mit mondjak még? Hogy én ide járok, azt képzelheti. De X. báróné is ide jár. Hiába, nagyon jól élnek. A férje úr — báró és lovag. A rossz nyelvek ugyan azt beszélnek, hogy már hatvan éves, hogy szájából kissé csurog a nyál, hogy két évig Pasteurnél volt... — mondják csak látogatóban — de nem... nem... én igazán nem is hiszem, csak említtem épen, — mondják.

Ilt, szóval, ezekkel esett a dolog. Coppéliát adták, azt a drága kis ballettet, amit én mindannyiszor megnézek, valahányszor játszik. Meleg este volt, kétségtelenül meleg, a legkönnyebb ruhát vettük fel, amit csak lehet, — ismétlem kedvesem, amit csak lehet. Úgy süppedtem bele a zsólyímbe, mintha el akarnék benne omolni. Szinte szétterültem és elbágyadtam. Ezek azok az órák drágám, amikor minden tagunk ütemre lejt, amikor meg szeretnék indulni valahova tánclépésekben gyönyörű ismeretlenek felé. Az ember alig bír ülni. Erezzük, hogy minden elsíklík előlünk, mintha semmit nem ismernénk, mintha az, ami körülöttünk van, hirtelen kicsúszna lábaink alól és mi ott maradnánk lebegve valami térben. — Aztán jön a keringő, a legcsudálatosabb varázsló, színek, hangok és szagok bódító keveréke — és megesküdnénk rá, hogy mi nem nézők vagyunk, hanem vagyunk maguk a bábok, csudaszép és csábító gesztus, testetlen és anyagtalan, csupán csak ritmus, rengés és zene... — És ebbe a nagy felemelkedésbe, ebbe az isteni átszellemültségbe, amikor sikerült végre elérnünk, hogy néhány száz idegen ember egy légies lendületben, pár percre testvérré összeforrott, — képzelje csak! egyszerre egy érdes hang sívít bele:

— „Vetközzék le!”

...Költötték-e már fel Önt, édesem, akkor, amidőn épen a legdrágább álmait szölte? Ha igen, nem kell külön leírnom azt az érzést, amely erre, azt hiszem mindannyiunkat elfogott. Mintha valami nagy magasságból pottyantunk volna le, mert hirtelenében arra, ami körülöttünk volt, nem voltunk képesek reagálni. Azt hiszem, pillanatok múlhattak el, míg tudatára ébredtünk annak, ami itt történik. Sőt, ez talán be sem következhetett volna, ha a hang még egyszer nem ismétlődik ugyanolyan erősen:

— „Vetközzék le!”

Most már valamennyien megfordultunk. A játékot is mintha elvágták volna — zene és tánc ijedten megszűnt. A harmadik sorban, közepen, hatalmas, megtermett férfi állott. Jobb karja ki volt nyújtva, feszülve és fenyegetően és egy földszinti páholynak szegült. Alig mertünk odatekinteni: — X. báróék páholya volt... Elöl, a karfánál vakító fehérség sugárzott, valami félkör alakban kidomborodó ingerlő puhaság. Az állal egyenes irányban, lefelé, mindinkább szélesedő kívánatos és ígérteljes kis csatorna futott és egy itt-ott áttört csipkebetét alatt tűnt el. Ha az ember ránézett, önkéntelenül is káprázott a szeme a bordó drapériák és a székek és korlátok

vörös, tömör áthuzatának masszája között. Az egész pedig a báróné félelmes keble volt, mely ám, mint mi azt jól tudjuk, nem a mellkas nagyszerű alakulása, hanem csak a hústömeg, jólélés asszonyos kidagadásának a következménye. Elég azonban feltétlenül ahhoz, hogy egy olyan embert, mint amilyen Benoit ügyész, megbotránkoztasson.

Tudnia kell, édesem, hogy Benoit ügyész borzasztó szocialista (sajnos, ez a szó még mindig kísért) és — rettenetes, még csak kimondani is, — izé... hogy is csak... — tolsztojánus. A Természethez akar visszatérni. Az öltözetet csak úgy tűri el, ha egészen be van gombolva, vagy — ha egyáltalában nincsen begombolva. Szélsőséges, iszonyatosan szélsőséges ember! De meg kell adni, hogy érdekes is. Olyan feje van, mint egy oroszláznak, az alakja pedig — nohát, édesem képzeljen valami tölgyfát, szikárt és robusztusát, valami olyat, ami ha ledül, mindent maga alá temet, ami a közelében van. Ami a szerelmet illeti — egy nőt szeretett életében: a bárónét. Annak-idején az meg is ígérte neki, — azt mesélik — hogy hozzámegy feleségül, de aztán jött a báró és neki volt esze választani. Azóta dül-fül az ügyész, sőt fogadni mernék, hogy szigorú erkölcsi elvei is azóta datálódnak — és hogy most így felbuzdult, valószínűleg azt is csak a régi emlékek okozták. — De hát én nem kutatom. Elvégre is... no hallja! — *ily a encore quelque distance entre nous!*... Inkább a botrányhoz térek vissza.

Valami hitellen morajlás zúgott végig a termen, a meglepődés és konsternáció futamai. A társaság két csoportra oszlott: olyanokra, akik diszkrét távolságokba húzódtak és olyanokra, akik pro vagy kontra belebeszéltek. Benoit úgy állott közöttük, mintha csak tárgyaláson lenne és valami lesújtó vádbeszédet tartana. Önkéntelenül is Cyranot juttatta eszünkbe, ahogy circa háromszáz év előtt nekiment Montfleurynek. Ökleit megsuhintotta és néhány igen erős kifejezést mondott. Valósággal sértőeket. Igazán nem is akarom őket reprodukálni, mert egyáltalában nem a mi körünkbe valók, csak úgy mellékesen megjegyzem éppen: ringyó, rima — és más etéléket. (Bocsásson meg, édesem.) A báróné eleinte nyugodtan ült a helyén, de ahogy megbizonyosodott, hogy mindez a sarcasmus (azt hiszem helyes megítélése a dolgoknak) neki szól, — végtelenül szánalmasan kezdett el ide-oda mozogni. Majd úgy látszott, hogy felülkerekedik benne alantas származása és leköp az alávalóra, majd meg rosszul tettett gőggel merevedett meg székeben és igekezelt izgatottságát palástolni. A férje, mint ahogy egy tőkéletes gentlemanhez illik, természetesen nem avatkozott itt nyilvánosan az affairbe. Közvetlenül közelben lévők azt beszélték ugyan később, hogy a báró némi kis fejrengés és térdremegés folytán kénytelen volt eleintén a páholy hátterében meglapulni, de bármiként legyen, magam is így jártam volna el. Különben az is hírlik, hogy Benoit őt már több ízben megfenyegette. Ez a mostani fellépése azonban már kétségtelenül több volt fenyegetésnél; mondhatnám rá, hogy provokálás volt.

A helyzet tudniillik mindjobban elmérgesedett. A nézők közül sokan elhagyták székeiket és itt-ott csoportokba verődtek. Teljesen kiüült pedig az a sor, amelyben Benoit állott és amelynek a vége épen ahhoz a páholyhoz torkollott, amelyben a báróné foglalt helyet. Innen-onnan szitkok voltak hallhatók, amelyek részint az ügyésznek, részint az asszonynak szólottak. — A skandalum akkor érte el tetőpontját, amidőn a báró egyszerre csak észre-

vétlenül eltűnt a felesége mellől és ez támadójával szemben egyedül maradt. A mellettem ülő arisztokraták velem együtt tartózkodó álláspontra helyezkedtek és inkább nézelődtek, semmint segítettek volna. De hiszen igazuk is volt! Utóvégre is kettejük ügye és különben sem a mi rangunkból valók. Nevetséges! Vagy nem kell-e talán megfizetni azért, ha valakinek sikerül véletlenül a mi osztályunkba tolokodni? De bizony mondom, meg kell! Nem tagadom, a szegény báróné kissé drágán fizette meg ezt a belépődíjat, hahaha!... no dehát édesem egyik olcsón fizeti meg, a másik drágábban. A bárónénak talán némileg sokba került...

De mit gondol, kedvesem, hova vezetett ez az ügy?... Említettem, hogy a báró eltávozott a páholyból. Hát képzelje csak, ahogy eltávozott, egyszerre látjuk, hogy Benoit az üresen maradt sorban a báróné felé indul. Arcvonásai bosszúállóvá torzultak, karja pedig oly görcsösen rángatózott, hogy szinte vártuk, mely pillanatban sújt véle le. Merev lépésekben közeledett, ösztönösen, látszólag tudatalatti elhatározással, mint olyasvalaki, aki deliriumban cselekszik. Megeszfittük nyakunkat. Előrehajoltunk, hogy ebből a kellemetlen, de tagadhatatlanul érdekes látványból semmit el ne veszítsünk. A rend most már teljesen megbomlott, egymás hátán feküdvé lestük az ügyészt. Nekem azonban az asszony sem kerülte ki a tekintetemet. Minden mozdulatát megfigyeltem és mondhatom, nagyon esetlenek voltak. Most már felemelkedett ültéből és úgy nézett farkasszemet a férfivel. Az izgatottság nőttön-nőtt, amint az ügyész egy lépéssel közelebb jutott hozzá. Az embereket valami láz ragadta meg, amelyben szinte megfélemedezni látszottak a helyzet komolyságáról. Néhol ugyan még felhallatszott egy „fogjátok le!” vagy más eféle túlbuzgóság, de a kíváncsiság perverz gyönyörűsége pillanatok alatt lett úrrá a lelkeken. Hőség volt és homály, amolyan színházi félvilágítás, mely még csak fokozta a zavart. Hallucinációk borzongtak a levegőben és a hátakat kéjesen megcsiklandozták. A meztelen test kábító hatása volt ez, melyet a férfiak képzeletükben már tapogattak. Viziójukban már ott volt az asszony közöttük, csupaszul és megszégyenülten, hogy mindnyájuk prédájául szolgáljon. Kiszáradt ajakkal, líhegve és izzadva bámultunk előre. Az asszonyt már itt-ott ösztönözték: „tartsa magát!”, „csak feszesen!”, de én láttam, amint kékült. A lábai reszkettek, inoghatott, mert a kéz, a Benoit keze hirtelen feléje lendült. Az asszony visszahökölt, de a kéz már odaért a ruhához... már bele is hasított... most... most szakítja végig... — — amikor egyszerre!... — —

....Ah! kedvesem, higgye meg, elálmosodtam. Az órám itt van mellettem az íróasztalomon és két órát mutat éjfél után. Á-á-á... ütöm a számat, mert nagyokat ásítok. Valóban furcsa, hogy milyen hirtelen lesz álmos az ember... Fekszem is le drágám... fekszem le, mert a komornám már mérges, hogy ilyen későn kell vetkőztetnie. Isten bizony egészen elnéztem az időt... Á-á-á — — búcsuzzunk kedvesem!... Nos?... Ej, mit! hogy a vége?... Ugyan, hagyja! dühös vagyok... — Igen, igen... hát persze... a báró... á-á-á!... visszajött... és... úgy... úgy... revolverrel... a marha!... ott... előttünk... hahaha!... a-a-agyonlőtte az ügyészt...

A toll kisiklik a kezemből... fejem lecsuklik...

Jo-jo-jóéjszakát, édesem!... jóéjszakát... I-isten vele..."

Előtanulmányok az új esztétikához

Irta: Csiki Endre

III. Természettfilozófiai tanulságok

1.

Tudományos kutatások eredményeit tanulmányozva, a tárgyilagos szemlélő figyelmét legszembetűnőbben az eltérő nézeteknek az a tarka sokasága köti le, amely egy-egy probléma — akárhányszor valamely tudományágnak épen alapvető problémái — körül felburjánzik. Szinte vigasztalanul meddő tusakodás színterévé válnak ezek a pontok, amelyeken ellentétes elméletek kimeríthetetlenül változatos sora talál alkalmat meg-megújuló összeütközésekre. Ezek az elméletek, bár kérelhetetlen ellenségekként állnak szemközt egymással, egyetlenegy ponton feltűnően és következetesen megegyeznek: épen azon a ponton tudniillik, amely ellenségekké teszi őket. Mindegyik azt hirdeti önmagáról, hogy egyedül helyes, igaz és érvényes és egyedül érvényes voltánál fogva minden más elméletet tévesnek és jogosulatlannak mond.

Minél fejletlenebb stádiumban van valamely tudomány, annál dúsabban tenyészi az e fajta ütközőpontokat; úgy, hogy a régi esztétika fejletlen voltának legbiztosabb mértéke épen a problémái körül szövőődött elméletek nyugtalanítóan nagy száma, amit első cikkünk igyekezett éles megvilágításba hozni.

Semmi sem természetesebb, mint hogy az emberi psziché, amely a tudománytól kész eredményeket és megnyugtató biztonságot vár, deprimáló bizalmatlansággal fogadja azt a tényt, hogy e helyett összeférhetetlenül ellentétes teóriáknak szakadatlan polémizálását és végeredményben meddő, mert eldönthetetlen harcát kapja; és lélektanilag tökéletesen indokolt az a rezignált szkepszis, amely benne ennek nyomán fakad s amely — számtalan tapasztalat igazolja ezt — végül is arra készíti, hogy érdeklődését végkép elfordítsa a tudománytól — anélkül, hogy bárhol másutt csak halvány lehetőség is mutatkoznék számára az amott föl nem lett megnyugtató bizonyosság elérésére, amely után pedig olyan olthatatlanul kínzó sóvárgást érez.

De túl ezen a sivár vigasztalanságon, felbukkannak itt-ott más, figyelemreméltóbb és biztatóbb törekvések is. Mindig akadnak hidépítők, akik a legbecsületesebb szándékkal félretéve az ellenségeskedést, minden energiájukat annak a tiszteletreméltó törekvésnek a szolgálatába szegődítik, hogy ellentétes nézeteket összeegyeztessenek.

Föl kell tételeznünk, hogy ezekben a kutatókban az az ösztönös vagy tudatos meggyőződés dolgozik, hogy az emberi értelem fel van ruházva a valóság objektív megismerésének a képességével; amiből azt következnék, hogy tudományos problémák megoldásai semmiesetre sem lehetnek gyökerestül tévesek és végkép elhibázottak, hanem valamiképen — ha mindjárt csak durva megközelítésben is — fedik a valóságot. Ellentétes teóriák ennél fogva csupán látszólag lehetnek ellentétesek; a valóságban valamiképen.

összeegyeztethetők; s ha ez így van: a jóhiszemű kutatónak elsődrendű kötelessége, hogy bármifajta, látszatra még oly összetérhetetlen és egymásbaütköző teóriákat is egyenlő pártatlansággal vegyen bírálat alá, gondosan keresve mindenütt az összeegyeztetés lehetőségeit.

2.

A premissza, amiből ez a gondolatmenet kiindul, egyenesen beletorkollik az ismeretelmélet legsúlyosabb problémájába; s bármiként iparkodjunk is szorosan tárgyunknál maradni, később még kikerülhetetlenül vissza kell térnünk ehhez a ponthoz. Addig is, feltételezve, hogy a kiindulási pont helyes, elégedjünk meg annak a megállapításával, hogy ez a megfontolás — amely mellé súlyos érvek tekintélyes tömegét lehetne felsorakoztatni — eléggé tetszetős és biztató s így — első látszatra — tudományos kutatások alapvető szempontjával megnyugtató és elfogadható lehetne. Előző cikkeinkben magunk is megkockáztattunk néhány megállapítást, amelyek e felfogással nagyjában összevágtnak. Sőt rámutattunk arra is, hogy vannak esztétikai kutatók, akik féltreismerhetetlen törekvést mutatnak az egyeztető módszer felé.

Ámde e próbálkozások eredményei feltűnően nem igazolják a módszer megbízható voltát; úgy, hogy elháríthatatlan a következtetés: ezzel az eljárással még mindig nem sikerült a problémát gyökerénél megfogni. Mert mi az, amit eddig még ily módon elérni lehetett? Odaadó buzgósággal végzett buvárkodások után sikerült néhány ponton a kutatónak ellentétes elméleteket oly módon összehangba hozni, amely számára talán megnyugtató és kielégítő lehetett; de azt azután már hiába várja, hogy erre az ellenpártok békekötése következze. Ellenkezőleg: kísérlete csak újabb ütközőpontul szolgál az ellenpártok friss erővel meginduló összeecsapásaihoz; s megtörténik vele az az emberi dolog, ami a békítőnek rendszerint kijár: minden pártot ellenfélként talál magával szemben.

Ez azonban még mindig a kevésbé súlyos oldala a sikertelenségnek; a kutató, a maga jóhiszemű és világosan átgondolt törekvéseinek tudatában, nyugodtan vállalhatná teljes súlyával igyekeztének minden ódiumát; mert hiszen — ezzel nyugtathatná magát — mi is lehetne emberibb és természetesebb, mint hogy pártok, amelyek eleddig elfogult makacssággal a maguk szuverén voltát és az ellenpárt inferioritását hirdették, hevesen visszatámasztanak minden próbálkozást, amely az üldözött és lenézett ellenvéleménnyel összeegyeztetni, tehát azzal mintegy azonos színvonalra lealacsonyítani iparkodik őket?

Csak hogy van ezeknek a próbálkozásoknak egy még súlyosabb szimp-tómiája, amely világosan igazolja, hogy a megoldás ezen az úton sem köze-líthető meg. És ez az, hogy még ilyen kétes értékű eredményt is elenyé-szően kevés ponton sikerül elérni; az egyetértés keresztülvitele a maga teljes egészében pedig mindeztől megoldhatatlannak mutatkozik. A kutató — ha csak nem elég óvatos ahhoz, hogy olyan pontokon maradjon, amelyek legalább ilyen látszat-eredményeket elérhet — előbb-utóbb problé-mákra bukkan, amelyekkel szemben módszere teljességgel tehetetlen; ellen-tétes nézetekre talál, amelyeket összeegyeztetni tökéletesen kizártnak látszik; s ekkor aztán vagy arra kényszerül, hogy feladva egyeztető szándékát,

kifejezeten egyik felfogáshoz csatlakozzék, vagy, ami még súlyosabb, megtagadva minden már fennálló elméletet, újat állít fel. Ezzel pedig maga válik tényezőjévé a betegségnek, amelynek orvoslására vállalkozott.

3.

Az emberi értelem nagyszabású teljesítőképességének legfényesebb dokumentuma az egységes természettudományi világszemlélet kialakulása, amely világosan áttekinthető úton fejlődött a legprimitívebb kezdettől mai átfogó mivoltáig s amely, a legutóbbi idők szédítően nagyszabású kibontakozása után napjainkban már az ismeretek példátlan tömegét foglalja egységes rendbe s biztosan kitűzött célok felé törekedve, kipróbált módszerekkel nyugodt menetben fejlődik mindig tovább.

Alapvető tudományos kutatásoknál, amelyek valamely tudományágnak a szó legteljesebb értelmében az életképességét döntik el, alig is képzelhetnénk el termékenyebb és szükségszerűbb vizsgálódásokat, mint a természetfilozófia kialakulásának tanulmányozását, mint amely szinte kimeríthetetlen bőségben szolgáltatja a megbecsülhetetlen értékű tanulságokat. Mert hiszen nyilvánvalóan a módszeren múlik az, hogy milyen lehetőségei vannak valamely tudományágnak az erőteljes kibontakozásra; s ezért egészen céltudatos az a törekvésünk, amellyel tanulmányaink folyamán az új esztétikát mindig szorosabb és szorosabb kapcsolatba igyekszünk hozni a modern természetfilozófiával, mert ennek a kialakulása pótolhatatlan tudománytörténeti felvilágosításokat nyújt olyan alapvető módszertani kérdések mérlegeléséhez, amelyek gyökereikkel egészen a legszövevényesebb ismeretelméleti problémákhoz nyúlnak le.

Ime, itt van a fennebb feszegetett probléma: mennyiben jogosult és keresztülvihető az ellentétes teoriáknak egy átfogóbb teoriában való összeegyeztetésére irányuló kísérletezés? Páratlanul fényes példát mutat ilyen esetre a tudománytörténet, amely már csak azért is különösen figyelemre-méltó, mert a benne szereplő és küzdő elméletek épen azon a döntő ponton kerültek szembe egymással, amelyen a modern természetfilozófia termékeny kibontakozása megindult.

Két ellentétes teoria állott itt egymással szemközt, amelyek mindegyike más magyarázatot adott a fényjelenségeknek. Az egyik a Newtov emissziós elmélete, a másik a Huyghes-féle hullámelmélet. Ellentmondásaik kiegyenlíthetetleneknek látszottak; egyik kizárta a másikat; a tudománynak választania kellett közöttük s megindult a kettőjük élet-halál harca. A hullámelméleteknek jobban kedvezett a hadiszerencse, noha Newton zseniális mellékhipotézisekkel igyekezett elméletének pozícióját erősíteni; de minden küzdelem hiábavaló volt, a hullámelmélet diadalmaskodott, minden újabb kutatás az ő oldalára billentette a mérleget s végül is az emissziós teoria menthetetlenül elhullott a csatán.

De mi történt tovább? A Huyghes hullámelmélete erőteljes fejlődésnek indulva, mindig szélesebb és átfogóbb terjedelemben bontakozott ki; a Herz kezéből már mint elektromágneses fényelmélet került ki; azután még kutatók hosszú sorának munkája révén haladt tova hódító útján; míg végre ma már hatalmas ívelésű egységes világszemléletté nőtte ki magát, amely

minden bizonynal alkalmas mindennemű természeti jelenség leírására s amely ha végső lehetőségeiben még oly szédítően túlszárnyalja is a szerény kezdetet, végül mégis félreismerhetetlenül abból a talpalattnyi területből sarjadt ki, amit a Huyghes teóriája nyomán megindult kutatások tettek termékennyé.

A feltűnő mármost az, hogy a kutatások során, amelyekből ez a nagyszabású eredmény adódott, néhány rendkívül figyelemreméltó tudományos megállapítás került felszínre; így például az, hogy a fénynek kitett felületre nyomás hat, az úgynevezett fénynyomás, amelynek erőssége a besugárzás intenzitásával arányos; hogy a sugárzó test, pusztán csak a fénykibocsátásból kifolyólag, tömegéből veszít; hogy a fény sugar mentén nem csupán éterrezgések terjednek tovább a térben, hanem a fénylő testtől kiinduló részecskék is végeznek fénysebességgel tovahaladó mozgást; — csupa olyan eredmény, amelyek feltűnően összhangban állanak a Newton elméletéből levonható legközvetlenebb következtetésekkel s amelyek kétségkívül nagy mértékben, vagy talán éppen döntően az emissziós elmélet javára billentették volna a küzdelem mérlegét, ha abban az időben ismeretessé válnak.*

4.

Mielőtt még ennek a nagyjelentőségű és páratlanul figyelemreméltó tudománytörténeti adatnak problémánkhoz adódó tanulságait levonnók, irányítsuk figyelmünket egy másik, ezzel egészen rokon pontra, amely alkalmasnak ígérkezik arra, hogy teljessé tegye vizsgálódásaink eredményét. Vissza kell térnünk a természetfilozófiai törekvések őskoráig, oly időkre, amelyek korunkat 23—25 évszázaddal előzték meg s amely időben a görög bölcselkedésben már félreismerhetetlenül kialakult az egységes világszemlélet gondolata, — ugyanaz a gondolat, amely a modern természetfilozófiában úgyszólván szemünk láttára olyan hatalmas lépésekkel törtet a tökéletes megvalósulás felé.

Ez a korszak szemünkben már csak azért is rendkívül figyelmetkeltő, mert sok rokonvonást látunk a természetfilozófia akkori fejlettségi állapota és az esztétikai törekvések mai színvonala között. Amint ma hiányát érezzük az egységes esztétikai elméletnek, ámbár esztétikai teóriák nagy számmal vannak: épúgy lehetett akkor természetfilozófiákról beszélni, de hiányzott az egységes természetfilozófia. Az a tíz-tizenkét különböző világszemlélet, ami ott egymás nyomában kisarjadt, mind egyazon törekvést alkalmazza: a mindenség egységesen törvényszerű voltának földerítését; ennek dacára legfőljebb halvány rokonság állapítható meg e természetfilozófiák némelyike között még akkor is, ha egyik kifejezetten a másik utódjának és továbbfejlesztőjének vallja magát. Egy-egy filozófus neve ebben a korban egyértelmű egy-egy különálló filozófiai rendszerrel. Mintegy két évszázadon át tartott a természetfilozófiák e dús tenyészete, amely korszak vége felé érdekes látvány az, amint a bölcselők — ennyiféle lehetőség láttán végül szkep-

* Akad olyan természetfilozófus, aki egyenesen „véletlen szerencsének“ minősíti azt, hogy ez nem következett be. Eltekintve attól, hogy nehéz volna ez esetben a véletlen fogalmát definiálni, részünkről legalább is kérdésnek tünik fel az, vajjon ez az eshetőség a természetfilozófiának döntően más vágányra terelődését, vagy éppen kátyubarekedését jelentette volna-e, — vagy inkább mindössze csak azt, hogy más útvonalon jutott volna el ugyanoda, ahol ma áll.

szisbe süllyedve — fokozatosan elfordulnak a természetbölcselettől és a morálfilozófia talajára húzódnak át.

Ha mármost e szépszámú és egymástól annyira elütő természetbölcseleteket egybevetjük a modern természetfilozófia eredményeivel, arra a meglepő tapasztalatra kell bukkannunk, hogy a modern természetfilozófia valamiképen magában foglalja és egy magasabb egység harmoniájába fejlesztli valamennyinek az alap gondolatát. Hogy ezeknek a valamikor egymással összeférhetetlen világszemléleteknek ama legjellemzőbb lényege, amely élesen különböző voltukat kidomborítja, megfogalmazható olyképen, hogy a mai tudomány nyelvére lefordítva, a modern természetfilozófia egységében összeilleszkedő szerves egésznek mutasson. A modern természetfilozófia tehát, anélkül, hogy belső ellentmondást tartalmazna, egybefoglal olyan ismereteket, amelyek első megsejtései valamikor mint különálló szemléleti formák, kiegyenlíthetetlenül ellentéteseknek tűntek föl.

Vakmerőség nélkül megkockáztathatjuk azt a föltevést: ha ezek a régi görög filozófusok valamely csoda folytán ma mindannyian életrekelnének, egytől egyig örömteli diadallal üdvözölnék a modern természetbölcselet eredményeit, mint művük távoli renaissance-át, mint hajdani sejtelmek igazolását, mint törekvésük teljesedésbe ment megvalósulását.*

5.

Mindez, ha nem is igazolhatja a módszer helyességét, de kellően igazolja magát az alap gondolatot, amelyből az egyeztető törekvések kiindulnak. Az esztétika kutatóját helyes ösztön vezeti téves útra, amikor olyan elmélettel akarja a valóságot megközelíteni, amely az eddig ellentétes nézeteket egy magasabb egység harmoniájába fogja össze. A kérdés gyökere azonban ott van, vajjon valamely ösztönszerű sejtelem diktálja-e az egyeztető módszer keresztülvitelét, vagy tudatos megfontolás; vajjon világosan körülhatárolja-e magának a kutató a célbavett „valóság” fogalmát, vagy végkép csak sejtelmeinek engedi át magát az egyeztetés módszerének megvalósításában. És ezen a ponton érintkezik problémánk az ismeretelmélet legsúlyosabb problémájával.

A hétköznapi életben a valóság fogalmának értelmezése nem kérdéses; annál kevésbé jut eszünkbe a valóság objektív megismerésének problémájával gyötörni magunkat. Csupa szemellátható és kézzelfogható dologgal vagyunk körülveve, amelyek kétségtelenné teszik, hogy van egy énünk és van egy rajtunk kívülálló világ.

A filozófus számára azonban, aki tudja, hogy mindaz, amit a külvilágról tudunk, pusztán érzékek útján jut értelmünkhöz, nem oly egyszerű ez az elhatárolás; kérdések kérdése számára, amelyet kikerülnie nem

* Mintegy 14—15 éve keltette föl első ízben figyelmemet a görög természetbölcselet és a modern természetfilozófia egybevetésének e meglepő eredménye. Van különben olyan filozófiai iskola (a hegelianusoké), amely előszeretettel hivatkozik némely Sokrates előtti görög természetbölcseletre, mint szellemi elődjére. Arról azonban nincs tudomásom, vajjon van-e olyan összefoglaló munka, amely az itt jelzett egybevetést tökéletesen kifejtené. A kérdés mindenesetre megérdemelne ismeretlani szempontból egy önálló és részletes szaktanulmányt

lehetséges: vajjon milyen viszonyba állítsa értelmét a dolgokkal; vajjon az értelem-e a természet alkotása, vagy a természet-e az értelem fikciója, vagy valóban különálló valóság-e a kettő? A filozófiák szétágazása már itt, ez alapvető problémánál indul meg.

A természetfilozófus viszont bölcs önmérséklettel teszi túl magát ezen a kérdésen. Számára a megismerendő valóság csupán oksági összefüggéseket tartalmaz; jelenségek vannak, amelyek törvényszerűségeket tüntetnek föl s e törvényszerűségek az értelem számára felfoghatók; vajjon e jelenségek csupán tudatunkban létezők, vajjon e törvényszerűségek csupán értelmünk törvényszerűségei-e, vagy egy reális létű makrokozmosz jelenségei és törvényszerűségei — ez nem lényeges kérdés. Legyen bár az emberi értelem ugyanannak a természetnek alkotása, amelynek törvényszerűségeit kifürkészni akarja; vagy legyen akár a természet pusztá fikció, amit értelmünk a saját törvényszerűségei szerint alkot meg magának: a dilemma bátran eldöntetlenül maradhat, mert mindkét föltevés oda vezet, hogy gondolkodásunk törvényei azonosak a természettörvényekkel.

Értelmünk mindössze oksági összefüggéseket követel, amelyek egy egységes szemléleti forma kereteibe beilleszthetők; hogy maga ez a keretül szolgáló szemléleti forma milyen legyen, az itt egyedül abból a célszerűségi szempontból esik megítélés alá, vajjon mennyire felel meg értelmünknek a megismert összefüggések minél egyszerűbb és áttekinthetőbb leírására. Ha tehát tudatunk számára az a szemléleti forma adódik legegyszerűbben, hogy érzékleteinket egy körülöttünk levő fizikai térbe kihelyezve, mint a világmindenség jelenségeit fogjuk föl: a természetfilozófus nyugodtan elfogadja és használja ezt a szemléleti formát, anélkül, hogy e kényelmi szemponton túl valamilyen hangsúlyt helyezne annak realitására is.

6.

A természetfilozófiából merített tanulságaink egészen jogosulttá teszik azt a várakozást, hogy az új esztétika eredményei átfogó módon hozzák majd harmóniába a régi esztétika sok olyan tapogatózó próbálkozását, amelyek ma még mint beszédközen ellentétes törekvések tűnnek föl. Mint ahogyan az ókori természetfilozófiák mindössze csak azért állottak hadilábon egymással, mert mindannyi csupán távoli és dúrva megsejtése volt olyan ismereteknek, amelyek végső kifejtésükben egymással összhangzó egységet alkotnak; mint ahogyan a modern természettudományi világszemlélet jobban igazolja talán a fény hullámelméletét, mint módszertani kiindulópontot, de semmivel sem igazolja jobban, mint szemléleti formát a Newton-féle teóriánál; mert összehasonlítva e kettőt, egyik ép úgy, mint a másik csupán kezdetleges megközelítése annak az átfogóbb szemléletnek, amit mai ismereteink lehetővé tesznek.

Nem érhet célt az esztétika kutatója azzal, ha ellentétes elméleteket mindenáron össze akar hangolni, amint nem sikerült volna a kétféle fényelméletet csak úgy egyszerűen összeróni: egyiknek el kellett hullania, hogy újra föltámadhasson: amint nem lehetett a sokféle természetfilozófiát egybegyűrni, amíg a tudomány meg nem érett arra, hogy önként magábaolvassza őket.

Annyira erős a kényszer, amely az értelmet egységes szemléletre készíteti, hogy minden tudományág fejlődésének első, kezdeti stádiumában megismétlődik ugyanaz az eset: a tudomány megelőzi önmagát, szemléletet akar adni egy jelenségcsoportról, még mielőtt magukat a jelenségeket kellően mélyreható kutatás tárgyává tette volna. Ebből pedig szubjektív értékű szemléletek egész sora sarjadt ki; annál dúsabban, minél komplexebb jelenségek magyarázatáról van szó. Így járt az esztétika is a maga igen komplex jelenségcsoportjával; s ennek a hibának gyökeres orvoslása semmi egyébtől nem várható, mint olyan módszertől, amelynek alkalmazására ismét csak a természettudomány nyújt klasszikus példát: a komplex jelenségek elemzésétől és leegyszerűsítésétől, egész addig a fokig, amelyen már törvényszerűségeik tisztán fölismerhetőkké válnak.

A cél pedig, amely ennek a módszernek nem külsőségeiben, hanem ténylegesen és következetesen való keresztülvitelére irányul, egyértelmű azzal a törekvéssel, hogy az esztétika maga is természettudománnyá váljék.

Mély tekintet

— Anton Wildgans —

Ó, élhetsz árván itt az ég alatt,
s magányod, mint a szégyen, megragad
légyként zszibongó ember-tömkelegben.
S keresned kell tükörben képedet,
míg az egyetlen arcot megleled,
amely előtt te nem vagy: ismeretlen.

S lehet barátod, nőd és gyermeked,
s lehetsz oly árva, mint vadrét felett
a reszkető fa, mit szél szárnya ver meg —
s barát sok jó napot szerzett talán,
s a nőddel alszol minden éjszakán,
s lelked gyönyörúsége tán a gyermek.

De ők alig értik beszédedet,
minthogyha alva szólnál, réveteg,
szót, melynek életükben nincs alapja —
Ha örvendsz, állnak messze, hűvösen,
s fájdalmaddal nem érez senkisémet,
s ha ad, csak a kíváncsiságot adja.

S leszel saját magadra nézve más,
mint egy haszontalan komédiás,
ki arcjátékát mástól kérte kölcsön —
De zúgó mélyed néha hallhatod,
s megállsz riadva: „Hát ez én vagyok?”
Van ily magány is istenadta földön.

Fordította: Aprily Lajos

Meghalt a kedvesem

Irta: Kiss Ida

Mintha tavasz lett volna akkor délután, hogy meghalt a szeretőm, kié sosem voltam.

Lármás uccák zsvivájának tompa zsongását kábítóan éreztem magamban és elborult, bús szobák féltett csendje némán jött elém, karöltve fehérén maradt illatos vásznak sokszínű álmaival.

Mentem a napsütésben és találkoztam a költővel, ki régmult tavasszal messze városból üzente: örülök, hogy lelki kapcsok vannak köztünk és ezentul kézenfogva megyünk mi ketten, kik különbek vagyunk a többieknél, mert érezünk és mert az Élet szélein járunk.

— Lacikám, meghalt a szeretőm, — mondtam neki és ő nem is csodálkozott, hogy ravatalánál egyedül legyünk ketten.

Pompás fekete teremben 29 gyertya égett, s miként nyári alkonyon, ázott akáciák illata terjengett hullája körül. Fölmásztam a magas ravatalra és koporsója szélére ülve lábaimmal harangoztam, mint gyermekkoromban a nagyapám térdén. Mozdulataimra a gyenge tákolmány mindannyiszor föl akart borulni, ezen mindketten nagyon neveltünk:

— Kellemetlen volna, ha onnan leesnél — mondta a költő — és már messze is ment tőlem távoli ablakokhoz, hol egy darab, a lemenő nap fényétől fehérre fakult égbolton kívül egyebet nem látott, mire unottan ismét felém fordult.

Kigúnyoltam őt és cipőmsarka élesen koppant a nagy némaságban, mi orozva jött, a sötétben tapogatózva és egyszerre öntötte el vidám világunk. Furcsa csend volt, mélyen vágott bennem és végig fog kísérni szenvedésektől megszépült életemen.

Most néztem halott szeretőmet fájó szomorun. Szivemen végigpergett a könny, hogy majdan, ha új nászomat ülöm, fehér szemfedőként takarja el emlékéit.

Néztem őt, néma ajkait és szemei kékséges melegségének elképzelése közelebb vitt hozzá. Már sajnáltam, hogy megöltem, de én nem is akartam és nem tudom mi volt; érthetetlen, furcsa szédületben másnak adtam az ajkam, kit sosem láttam és sosem éreztem. Esméletlen örülettel karöltve jártunk és csókoloztunk a páholy mélyén, öleltem, ha mások is látták és letagadtam, hogy valaha is szerettem én kedvesemet. Én menekültem a tömegből az egyénhez és ő csak a tömeget kérdezte, lázadó, vad haragomban halálát hirdetem, mert éreztem a tömegből: minden ember megérdemli, hogy úgy csalják, ahogy hiszi, hogy csalják. Most fáj a halála és életre kívántam, meg akartam mondani neki, hogy nagyon szeretem és nem csaltam meg, az a háromnapos láz fájás volt nekem és útálat. Hogy minden miatta, mert önzőn magával törődve érezte a minden-mindegyet, ezért esküdtem a mindent-szabadnak. Már hangosan sírni szerettem volna, éreztem, a torkom összeszorul, sikoltani akartam és hosszan felkacagtam:

— Milyen buták az emberek!

— Igazad van, nagyon buták vagyunk, — mondta halott szeretőm életrekelten. — Ostobák vagyunk, mert hitetlenségünk dacára hiszünk nektek. Csodálom, hogy eljöttél és nem értem, miért? Mit akarsz tőlem? Mindent tudok, megvallom, nagyon meglepett, ezt nem vártam tőled.

(Valahol Brugèretől olvastam: mikor az ember győzedelmesen dörgi az asszony felé: mindent tudok, voltaképp tudatlanságát árulja el.)

— Nem vártam és külömbnek hittelek. Én nem érdemeltem ezt, — mondta most már harsány haraggal — én, aki harcoltam érted a világgal és csatáztam rogyásig, aki minden gondolatod lestem és minden elképzelt képtelen kívánságod teljesítettem. Aranyesőt akartál? Csillagos volt minden a szemednek, a csillagokat asztalodra loptam, tavaszt kívántál, ha hullt a hó és csak pázsitra léptem a lábad, virágözön, illat, rózsaszínű felhők vettek körül. Kínokat kívánt a szeszélyed? — mindenütt véres emberi szívek, rongy agyvelők, — ép ideget sosem látott a szemed, a Mindeneket lábaidhoz raktam és nem kívántam érte soha semmit, minden úgy volt, ahogy te akartad és most ezt tetted velem...

(Végre kifordultál magadból, — hová lett az elegáns örök-hidegséged kedvesem? Mily pompás így látni: vergődve, szenvedőn, most a legnagyobb örülésekre képes lennék érted. Ma csillogó üstökös vagy a sötét égbolton.)

— Ha szerelmes bűgásodra gondolok, drága, nagy szavakat zuhító szép szájad csókjainak elképzelésére, érzem, hogy minden aljas hazugság volt. Hazugság volt az ölelésed, mert talán már a másik órában simulásod szerelmesebb volt máshoz és mit tudom én, talán épen így karoltál hatvankilenc Mást. Kedves voltál nekem, de ma már gyűlöllek, miért jöttél ide? Mit akartál tőlem, mit akartál a másiktól, kit csókoltál három napig és mit akarsz ma tőlem?

(Hát te ilyen is tudsz lenni? Azért jöttem, mert nagyon szeretlek és meg akartam mondani, hogy hiába menekülök máshoz, nekem egyedülvaló vagy. Ezt érezned és értened kell, érezned, hogy számomra soha nem jöhet más és hiába válunk el, örökkön hozzám tartozol. Diadal így látnom, nagyszerű hullámveréseként a Multnak, ma mámoros vagyok a hangodtól és szeretném a világba kacagni drága részegségemet.)

— Nevetsz? Most látom, lelked talpig meztelen, mindig is ilyen volt! Festék, hamis színek, a szád mindenkor kész piros színház. Fejedben ördögkovácsolta tervek raja lángolt és kínoztal elnyelni jöttél csak köznél. Ha elgondolom, mennyi fájdalmat okoztál nekem, csodálkozva nézem önmagam, hogy voltam képes annyi kínoztal elbirására? De most vége, már elég volt. Most búcsúozom tőled, drága szeretőm, kedves voltál nekem. Ma is nagyon szép vagy, mint mindig. Ó, mondj valamit, beszélj és miért ilyen szomorú a szemed?

(Furcsa melegség a szememben. Most meg kellene kérnem, ne hagyj itt, könyörögnöm kellene, térdreborultan átkulcsolnom a térded: én nem tudok nélküled élni és nem is akarok. Meg kellene mondanom neked: nem csaltalak meg, futó láz volt, mi úgyis átlángolt volna egyszer rajtam, jaj, könyeket ne láss... gyorsan erős gondolatokat. Nincs

is mit megbánnom, „aki szeret, az úgyis megbocsát.“ Milyen ostoba, sablonos mondatok keringnek kúszáltan az agyamban és te nagy szavakat vársz tőlem!)

— Miért nem beszélsz? Búcsúzó és szivemből pár vércsöppet a csuklódra festek, hogy majdan, ha kevésbé fájó zsongás lesz a ma, emlékezz rám kedvesem. Hallgatsz? Nincs egy szavad hozzám?

(Könnyeim csuklómra folynak és összekeverednek a véreddel. Most fáj nekem a nagy Mindenség is, ha mondanék valamit: kúszált lenne, talán kissé hangos is és ezt nem akarom. Én a bonyodalmakból halkan szeretek távozni, mint a muezzin estima után a minaret erkélyéről. Csak egy mély lélegzetvétellel búcsúzó, mellyel víz alá merülök drága párom.)

Én kedvesem megcsókolta kezem és élettelenül visszahanyatlott koporsójába.

Most megremegtek a gyertyák, öreg emberpár lépett be, két szikár csontváz. Hogy észrevettek engem, a férfi felemelt mankójával rám mutatva, gonoszul ráncolta homlokát:

— Mit keres Ön fiunk ravatalánál? Hogy került ide? Ki Ön?

— A szeretője vagyok — mondtam hangos göggel — a szeretőm volt. Most én tartozom hozzá, ki társa voltam egy darab életben és nem Önök, kik azt adták neki, mi már úgyis elmúlt.

A két öreg csodálkozva nézte, milyen erős, bátor szivem van.

— Új karakterek: új diadalok, — mondotta csendben az asszony és mint két kedves kis jó gyerek, semmivé váltak az estben.

Halott szeretőm mellé feküdtem koporsójába:

— Én drága, nekem szép kedvesem, most újult haláloedben becsülettel ölelek. Messze megyek tőled és messze lenni látszol. Nem sirlak vissza, bár nagy fájások lesznek, de ezentul digambara leszel nekem.

Most észrevettem a költőt, kinek létét már csaknem elfeledtem. Egy távoli ablaknál állt, odamentem hozzá és megkérdeztem:

— Mit csinálsz itt? Mit lát szemed a csillagos levegőben?

— Ez itt egy tó, — mondta az égre mutatva és közelebb vont magához — ez itt egy tó, s a sok fehér csillag mind lótoszvirág. Sok fehér folt: szépség. Most belelépsz a vízbe és ezek messze úsznak tőled. Messze úsznak és gyűrűktől övezett ismeretlenül sötét folt vagy. Te is csak folt, s az emberek is csak foltok az Élet asztalán, az egyik színesebb, a másik nagyobb, de az emberi adóban mindenkinek elázik a selyemcipője, mint a tiéd most.

Nagy sötétség lett bennünk észrevétlen és a feketeségben távolból nyöszörgőn hintázó rémek rajának árnya.

A szivem a sötétségben lesbe-állott és mikor a lelkembe nézett, irigyen belesírt a Danse-Macabreba s pezsgős poharát agyam falához vágta. Nem fájít ugyan, de fölborult, s benne már csak a kszilofon egyedül zenél, halott figuráim vigyorgón bokáznak és élesen zördül csontjuk néha, ha összeér. Lilánsárga, halotti karnevál, szép és groteszk, mint mi magunk, mikor a lázak láza csendesen hull reánk, nem veszszük észre, hogy létünk Péntekje gorbombán belenevet az életünkbe.

Bécs titkaiból

Irta: Fülöp René

Wien, 1920. november elején.

A ringstrassei nagy hotel halljában ültünk. Késő délután, tea mellett és — fontos dolgok megbeszéléseért találkoztunk. De valaki, idegen a társaságunkból ma folyton megzavart, beszélgetésünket megszakított medréből kitérítette és figyelmünket követelőzően, erőszakosan magára fordította. Egyikünk sem tudta: kicsoda, hogy került közénk, kivel és — mindegyikünk azt hitte: a másikához tartozik. Fantasztikus történetével először ellenkezést, azután helyeslést és csodálkozást váltott ki a társaságunkból. Később kissé bosszankodva magam is odafigyeltem.

Az idegen zavartalanul folytatta: „a csoda ereje — higgyék el — ma megint erősebb, mint valaha. Lelkünk a háború és forradalmak szenvedéseitől és megpróbáltatásaitól frissen fölszántva!

Nem érzik-e mindannyian, hogy a modern világfelfogás, mely életünknek idáig biztos, szilárd talajul szolgált, mintha kissé meglazult volna, inogna és az idők süllyesztőjéből itt is, ott is ismét régi kísértetek bukkannak elő, hogy lelkünk elvesztett országát visszafoglalják. A Ma fantasztikus és hangos valóságából ismét a csoda csendes homályába és ősi egyszerűségébe menekülünk vissza. És régi világok igazságát érezzük újra, elsüllyedt kertek illata vegyül az életünkbe és csonkokból kihajtott csoda-fák ágai suhognak bele a valóságunkba. Bécsben mindenütt megérezni ezt. Mert itt csak szunnyadt a múlt, itt sohasem tudtak vele végleg leszámolni. Itt megtalálni még kis külvárosi vendéglőkben, előkelő bécsi dámák szalonjában és itt bent is, a nagyvárosi lármától hangos körúton, bérkaszárnnyak közé rejtve és titkolva — mindenütt.

Es az emberek, akik onnan jönnek — itt élnek közöttünk. Látszólag a többiekhez hasonlóan. Szemközt ülnek velünk a villanyoson, a könyvtárban, vagy kávéházban. De ha egyszer valaki követi őket idegen útjukon, követi hazáig és benyit velük a házukba, — odajut: régi századok világába lép be és tanuja lesz régi csodák beteljesedésének.“

Az idegen akkor egyszerre elhallgatott, mindnyájan némán figyeltünk. Azután hozzámhajolt és halk, különös hangon mondotta: „Jöjjön, kövessen és megmutatom önnek e város minden titkát“.

Egyszerre ráismertem. Igen találkoztam már vele, régen, Párisban, Londonban vagy másutt. Ő az, aki egyszerre melletted ül, nem tudod, hogy került hozzád, beszélgetésbe kezd és azután halkan megsúgja neked, mint most: rejtett, nagyszerű dolgok vannak itt, amelyeket a legtöbb idegen sohasem tud meg. Bíz magad reá és ő elvezet oda és szemed csodálatos dolgokat lát majd. Ő a Cicerone, az idegenvezető, mindentudója annak a városnak, melybe Te idegenként jöttél.

A társaságunk lassanként széteszlott. Jól van, mondottam, megyek. Már esteledett. Amikor fölkelt, észrevettem, a lábát furcsán maga után vonszolja, mintha bicegne. Az ördög Ő talán, gondoltam egy percig és a szívem hangosan fölvert.

Kint autó várt reánk. Beszálltunk. Szédítő sebességgel maga vezette az autót. Egyszer hátrahajolt és akkor furcsa tréfával mondotta: „lássá, most visszaro-

gunk az időbe. "Néhány perc múlva egy régi sárga ház előtt álltunk meg ismerős utcában.

Kint még a város zibongó lármája és a körutak világossága. És azután beléptünk. És egyszerre mintha elvágták volna a lármát, hirtelen elhalt, elhallgatott és a körutak fénye, mintegy hirtelen rövidzárlattal — egyszerre kialudt. Egy régi bécsi szalonban álltunk. Az asztalon homályos petroleum lámpa ég. Alatta kihevült arccal urak és asszonyok régi könyvek és számok fölé hajolva, akik a csillagok járásából találgatják földi életünk ezer eshetőségének a titkát. A polcokon szanaszéjjel Sextus Empiricus és Maternus Firmikus vitairatai és Rantzau gróf a bolygók életéről és tulajdonságairól írott könyve. Valahonnan Ptolomeus neve üti meg a fülünket és horoszkopok varázsa fogja meg a lelkünket. Itt hisznek még a csillagok ősi divinációjában és testiinknek, szíviinknek a bolygókkal való ősi összefüggésében. Hogy távoli holdak és csillagok keringésére jár minden itt lent és életünk ezer érthetetlen szenvedéseiben az ő messi, idegen világuk törvényei teljesednek be. Égi testek törvényeire lendül mozdulatba a karunk és — sorsunk ívelése — planéták pályáját rajzolja. Minden életnek és minden dolognak titkos csillagjegye van mondják. És sors, végzet, mi itt lent játszik, fönt az égen mint egy ragyogó kaleidoszkopban — fénylő ezüst csillagokból van kirakva. Új élet, új nap, új óra — új csillagábrát forgat rajta.

Akik pedig a csillagok titkos jeleit értik és a mi fogalmainkra tudják lefordítani, végtelen méreteiket a horoszkop földi fotográfiájába tudják vetíteni és adeptusai, beavatottjai e tudománynak — ők ismerik az élet minden titkát és a csillagok járásából kiolvassák a sorsunk útját. A háborút, forradalmakat, mondják, ők előre tudták és ez utolsó öt év minden szomorú eseményét.

— Hol vagyunk és kik ezek az emberek, kérdem. — Ez X. bárónő szalonja, mondja a vezetóm és már évtizedek óta itt gyülekeznek össze a város minden részéből és a társadalom minden rétegéből — az Astromancia beavatottjai. Különös, furcsa emberek, akiket mintha itt felejtett a rohanó idő. Számításaikat kint már megdöntötte Copernicus és Galilei és ők még mindig rendületlen hittel állítják fel életednek a horoszkópját. Az őseik még igazi királyok voltak és fejedelmek és az ókorban az Uri (Ur városa?) tornyon és Babylon piramisainál állt a székük. A középkorban pedig fejedelmi udvar volt a hajlékuk. Ma pedig — groteszk fantaszták, ekszentrikus arisztokrata asszonyok és kis városi hivatalnokok. Magántudósok, szabólegények és diákkisasszonyok egyaránt. De némely mozdulatukban, még széles királyi gesztusok íve van és a beszédjükben valami ünnepélyes lassuság, mint amaz emberek beszédében, akik állandóan nagy dolgokat jelentenek ki és akiknek szavára egykor sok ember hallgatott. Szegény száműzött királyok ők, akiknek országukat lábuk alól elmosta az idő. És ez a nagy sárga ház, ez a régi bécsi szalon, mintha — furcsa figuráikkal, régi tudományukkal — egy darab letűnt világot mentett volna át a jelenbe!

Elbúcsúzunk. Az autó tovább visz Rodaunba, a bécsi alchymista laboratóriumához. Rodaun — magyarázza a vezetóm, az aranycsinálás ősi fészke. Mária Terézia uralkodása alatt itt dolgozott az alchymia leghíresebb tudósa: Seefeld. Kísérleteinek értékes aktáit még ma is féltve és titkolva őrzi a bécsi „udvari“ levéltár. Ma egy szegény, már őszhajú vegyész mérnök áll a primitív laboratórium élén, de testvéreik vannak Grázban és Prágában is. Hogy él, érdeklődtem: Napközben egy közeli gyárban dolgozik — kiosztott gyári preparátumokon. Az idegölő gyári robotmunka után pedig — hosszú éjszakákon át itt szövö elmúlt idők álmát: az aranycsinálás boszorkányos mesterségét.

És a modern chemia leleplezései, számításai és eredményei, amelyek az alchymiát cáfolják???. Mit bántja őt! Az új idő itt süket fülekre talált. Ő évszázadok eredménytelenségén, tévedésén és hiába-munkáján túl is, még mindig rendületlenül hisz — chiffrizott varázskönyvekben: az aranycsinálás isteni eredetében. Henoch könyvében és az ókor misztikus aktáiban. És meggyőződéssel állítja: János evangélista apokalypsise sem egyéb, mint lángoló kinyilatkoztatása az alchymia titkainak.

És már harminc év óta dolgozik itt és kísérletezik mindenféle elemmel és anyaggal. Kékes lángok fölé tartott tégelyekben, kis színes üvegecskében, régi receptek szerint, hogy a süket és közönséges anyagból kivallassa az arany titkát. A materiát — felhossa fojtó sötétségéből és — az arany csillogó és meleg színebe váltsa, tompa és zenétlen szavát — az arany lágy és meleg csengésébe; aranyzenéjébe fokozza. És hogy lelket, életet keltsen az anyagban, az arany varázsos erejét, mely asszonyok szerelmét nyeri, minden kilincset kinyit és minden földi boldogságot megad.

Az alchymista félszegen és furcsa sietséggel beszél mindenről, mint aki minden szavával ijedten rejteget valamit. Mégis mielőtt elmegyünk, leereszkedő bizalmasággal megsúgja, mint valami nagy titkot: egy régi, még II. Rudolf császártól eredő receptje van, eredeti kézírásban.

A vezetőm már türelmetlen: még hosszú út áll előttünk. Megyünk.

A második kerületben, a bécsi getthoban, — mesélték — egy öreg boltos él, aki Kaballához ért. Némelyek megvetéssel „mekaschep“-nek, varázslónak gúnyolják, de a legtöbben bámulattal beszéltek csodálatos tudásáról és művészetéről. — Egy öreg rőföskereskedő, aki a legrégibb és legszebb tudomány miszticizmusában hisz: a számok mágiájában! És aki tetragrammák kulcsával az élet minden titkát meg tudja fejteni. Kimentünk hozzá. Boltzáráskor értünk oda. Még néhány vevővel alkudott, vásárló cselédleányokkal tréfált. Azután lezárta az üzletét és a lakásába mentünk. A boltból néhány lépcsőn le ősi berendezésű kis szobába nyitottunk be.

A falakon színes kőlapokra és érlemezekre vésett titkos formulák: scheb-ririk és mágusos tetragrammák. Az ágy fölött a legtudósabb kabbalista: Simeon bey Ichai képe olcsó olajnyomatban. Máshelyen két-három példányban is — az „Adamkadmoni“ primitív rajzolata. Az üvegszekrényben régi kabbalisztikus könyvek és írások. És az asztalon is szanaszéjjel könyvek és sok sok teleírt lap — furcsa számokkal és jelekkel. A mekaschep pedig a könyvei mellé ül: a gesztusai most szélesek és méltósággteljesek és a szavai szent kijelentésektől súlyosak. Elmosolyodom: eszembe jut, hogy holnap ismét a pult mögött áll majd és megint a kis vöröshajú boltos lesz, aki a vevőivel alkuszik, cselédleányokkal tréfál és a drágaságról panaszkodik. Csöngetnek. Az egyszerű zsidó cselédleány jelenti: vendégek várnak kint. Mert este, ilyenkor sokan látogatnak el ide: szegény szerencsétlen, a sorsukra-kíváncsi emberek a környékről. De sokszor előkelő fogatok is állnak meg a kis bolt előtt és előkelő úridámák — surrannak be a „mekaschephez“. Mostanában — tudja Isten miért? — még többen jönnek ide, hogy megtudják a sorsukat és még inkább hisznek a szavában.

A kabbalah, a számok mágiája!

Misztériumát már Pythagoras, minden korok legnagyobb mágusa hirdette. Jezirah könyvében pedig a sephiroth: az első tíz szám — a világot megteremtő ige első tíz szavát, a tíz őselemet jelentette. A sephiroth a legszentebb dolog,

minden teremtmény és minden földi jelenség legősibb lényege és a legközvetlenebb kapcsolat Istenhez. Igazságát a keresztény filozófusok is elismerték és St. Hyeronimus és St. Hylarius szerint a számokban valami titkos isteni erő lakik, mellyel — ha bánni tudsz — a világ minden titkát megfejtheted!

Legerősebb titka, láthatatlan váza minden földi jelenségnek. A titkos varázs, amivel a szín igéz és a lüktető pulzus, ami oly mágikus erővel árad felénk a zenéből — az mind: a szám! Lüktető pulzusa a zenének és legbensőbb szerkezete a hangnak és a színnek.

A magas Coéjét a szám adja és a vörös vörössége is a számban rejlik. Helmholtz és Radike a hanglétrához hasonlóan megjelölték a színek skáláját is, pontosan a tercjeiket, sextjeiket és quartjaikat. Es így például a gisz-nek megfelelő vörösbe játszó lila már oktávját üti meg a mélyebb vörösnek, amely viszont az egy oktávval mélyebb gisz-nek felel meg.

Az anyag, a természet világában pedig a láthatatlan számskellatumot részben a fizika, másrészt pedig a kémia periodikus tabellája rögzítette meg.

És az idő (mert abban a számok ereje csupán állandó mechanizmussá, gépszerkezetté konstruálódott) sem egyéb, mint fogalom és elnevezés a számok ősi értelmére.

Az eseményeinkben, az életünkben is az ő törvényeik uralkodnak. És a véletlennek is pontosan kiszámítható matematikai formulája van és a végzetben is egy magasabb számtani elv uralkodik.

A Kabbala tudománya pedig évszázadokon keresztül kileste a természet mechanizmusának titkos könyveit és azt az ősi fluidumot, amely a színben ujjong, hangban van feloldva és amely a zenében muzsikál és az anyag titkos strukturáját alkotja, kioldotta a jelenségek matériájából és a leglényegét mindennek, a minden ősi sistersgő fluidumát, mint bűvös, varázsos szelencébe: — mágusos tetragrammákba gyűjtötte össze. Kell tehát azért, hogy erejük gyógyítson, hatalmuk legyen a sorsunk fölött és életünket megoldhassuk.

— Sokan ültek pedig a mekaschep körül és áhitattal lesik a szavait.

— Tovább! — Néhány perc mulva már a Wiedenen, az egyik nagy operettszínház közelében állunk meg. Egy nagy bérház harmadik emeletén csöngetünk be. Ez a híres wiedeni kártyavetőné várószobája. Itt is már sokan várakoznak. Színházba készülő urak és estélyi ruhás asszonyok. Egy fél óra mulva már ott ülnek valamelyik színházi páholyban és könnyű mosollyal kísérik majd a kedves, ostoba operettet. Most különös horzongással szoronganak itt bebocsájtásért, hogy megtudják hamar: mit hoz a jövő nekik, a kedvesük megcsalja-e és amire vágyódnak — beteljesedik-e majd? Vezetőm beszél és soronkívül bebocsájtanak a „Madame” elé. Kis számolyon ül.

Előtte (arról biztosít) valódi régi Tarot kártyák, melyeken furcsa titokzatos szimbolumokban az életünk útja van ábrázolva. Mások nekromantikus figurákkal és a plánéták misztikus jeleivel vannak jelezve. És higgyed: e jelekben és szimbolumokban még egészen benne van az ábrázolt tárgy és élet egész melegsége és lendülete. És ha megérinted: kezded villanyos áramától megindítva a kártyák titokzatos világában: a játékban ők tovább élnek, tovább folytatják az életüket: a király és a pirosász, a pique dame és a plánéták jelei és ők mind, mind, akik: jelei és szimbolumai a Te életednek.

Mert itt kiszabadultak az idő tér és a valóság ketrecéből és a játék könnyűbb és egyszerűbb törvényei között mozognak itt és azért itt — néhány perc alatt játszódik le és teljesedik be minden.

Hinned kell Testvérem és — ha nem zavarod meg kétellyel a varázst: a kártyaboszorkány megmondja minden titkodat.

Tovább, mást, mást — mondja kísérőm és az autónk ismét továbbszáguld. Megint a belváros utcáin megyünk keresztül. Egy kis sikátornál állunk meg. Végtelennek látszó üres folyosókon és néhány lépcsőn le egy szuterénhelyiségbe érünk. Fehér abroszos asztalok előtt kis csoportokban emberek beszélgetnek, izgatott túlfűtött hangon. Megint a régi kép: előkelő uriaszonyok és urak és — régidivatú, elhanyagolt külsejű, félszeg emberek — a legtarkábban összevegyítve. A titkos tudományok adeptsainak gyülekezése ez. Mint minden titkos vallás jegyében, úgy itt is át van hidalva minden osztálykülömbőség és híveik a társadalom legkülömbözőbb rétegeiből kerülnek össze.

Itt megtalálod a letűnt tudományok minden árnyalatát és skáláját.

Varázsvesszőtjárókat, grafológusokat, spiritistákat és mágusokat.

És olyanokat, akik a kezed finom vonalazottságából mondják a jellemedet és a sorsodat, mert a tenyeredbe, mint egy finom, érzékeny lemezre a lélek és a sorsod minden mozzanata pontosan fel van jegyezve. Tudományuknak, a chirosófiának Jénában száz évvel ezelőtt egyetemi tanszékük volt.

Azután seregestül találsz itt azokat, akik az arcod vonalaiból tudják mindezt, mert e vonások — ugyebár — a lélek legkülsőbb és legvégsőbb konturjai és bennük a sorsod és a lelked viharai merevedtek vonalba és formába.

Késő lett. A vezetőmet keresem. Sehol sem találom. Mintha egyszerre elveszítettem volna, valahol elmaradt volna. Az egyik kis csigalépcsőn fölsetek. Milyen furcsa és rettenetes érzés. Egy pillanatra elszédülök. Hiszen ez itt fönt ismét a hotel folyosója és ott az ajtó mögött a hall. Itt ültünk délután és innen indultunk el és most az útunk végén, az egyik mellékutcán, mellékajtón át, melyet nem ismertem — megint idekerültünk vissza.

Az egyik mellett álló szolgálóhoz fordulok. Megkérdezem: Mi van itt lennt? A hotelszolgák különös fölényes ostobaságával válaszolja: A szuterénterem, ahol esténként valami hóbortos egyesület tagjai gyülekeznek össze. Később a nevük is eszébe jut és azt mondja: „spiritista-gyűlés”.

És én hónapokon át laktam itt a hotelben és sohasem érdeklődtem: köröttem és alattam vajjon mi történik? És kényelmesen elhelyezkedtem a megszokott világfelfogásban. És közöttünk emberek élnek, akik egész életükkel, lankadatlan, szigorú munkájukkal és rendületlen hitükkel igazolják:

— itt még elintézetlen kérdőjelek fekszenek, melyeket a tudomány nem oldott meg, hanem csak idegesen és zavartan elhaladt mellettük.

Bécs*

(Alma Tadema: Prinzessin Metternich)

Szivem ne nézz itt jobbra-balra,
Barokk dús pompáján ne rebbenj.
A múzeumok leghomályán,
Már álmaidnál ékebben
Vár a legszebbik szeretőd.

Túl életen, túl temetőn
E szépség Élet és Királyság.
Rózsa kiélt, elvénhedt tőn
És nem találhadd földi mását
S nélküle minden Lét szegény.

Ajaka rózsaszín lehellet,
Ivor nyakán arany csigázik,
A nap királyi szökesége,
Mely nem gyújt, nem szédít, nem lázít
Csak rádvakít és térdrehullasz.

Lenn hömpölyög a méltóságos,
A formákba cizellált élet.
Ő trónol mindenek felett,
Miként hordoznak diadémet
Sugárzó márványhomlokok.

E pásztellkép a szublimált Bécs,
Kongresszusok, spanyolparádék
Kegyetlen és gyermeki Bécse,
Hol a szívedbe vernek spádét
És mosolyogsz lenyűgözötten.

A Kancellár kigyófölénye
A szfinksz bájává halkul arcán,
Holdfény miként hajnalba lobban
Napnak zord éjjel vívott harcán
S hernyó lepkében él tovább.

Szivem ne nézz itt balra-jobbra,
Van immár Bécsben jegyessed.
Ruhájának szemérmes fodra
Érintésétől teljesebb
Vón hitvány életed s erőbb halálod.

* „Városok“ című versciklusból.

A számadás*

Irta: Vlahuța Sándor

Juon rosszkedvűen dűnnyögve haladt az urasági udvar felé. Beszélni akart mégegyszer a bojárral, kérdőre akarta vonni, — azaz dehogy, csak meg akarta kérni szépen, hogy igazítsa útba, mert a maga gyarló fejével sehogysem boldogul, egyáltalán nem képes eligazodni és képtelen felfogni, hogy miért is nem szabadulhat meg ő sehogysem az adósságoktól. Három éve, hogy a bojár két aranyat, meg egy mérce tengerit kölcsönzött neki, hogy áttelelhessen a családjával. A munkanapok emlékei bevésődtek agyába, akárcsak a róvások, a felszántott, megkapált, lesarlózott, learatott dűlők végtelen mezőbe futottak össze szemei előtt... dolgozott, akárcsak a rabszolga, dolgozott a felesége is, a leánya is és mi az eredmény?... Még odáig sem jutott, hogy néhány leit félretehessen, pedig a hajdú már elhozta az adó-intő sárga cédulát. Újra és újra végiggondolja az elszámolást és egyre különösebbnek találja. Igazság szerint még neki járna és mégis úgy áll a dolog, hogy ő az adós. Amikor a bojár előveszi könyvecskéjét és számolni, írni kezd, folyton csak úgy jön ki. Ma reggel is összeültek a bojár, meg a tisztartója, hosszasan számolgattak és végeredménykép kisütötték, hogy Juon még mindig adós. Fel kell szántania két tagot, egy tagot meg kell kapálnia, sőt még harminc gyalognapszámmal is hátralékban van.

— No ugye, hogy tévedtél, Juon bátya?!

— Bizony tévedtem, instálom...

— Most már megértetted?

— Igenis, most már megértettem...

De ahogy hazaért és újra csak átnézte a számadást, — türelmesen, öreges lassúsággal, — megint csak azt látta, hogy hiba van a kréta körül, hogy meg akarják csinálni.

— Csak menj vissza újra jó ember és most már legyen a helyén az eszed, nehogy újra megtévesszenek üres szavakkal. A pokolba is, nem vagyunk mi iszákos korcsmajárók, nem is henyélünk, haszontalan kenyérfogyasztó sincsen a háznál, az egy lányunk is úgy dolgozik, mintha férfi volna, mire megy hát az összes keresetünk? Ne felejtse el, hogy holnap adót is kell fizetni, a beszédő eljön a pénzért és nincsen egy megveszekedett garasunk sem. Még a hamut is elárverezik a tűzhelyünkéből... A szegény Dominika tehén is hogy lefogyott, csupa csont és bőr. Reggel a tetőzsupról szedtem le neki egy marék tengeriszárat, hogy egyék valamit, de mit csinálunk vele a télen át?

Juon megáll az uraság kapujában. Megfordulna, visszatérne, de ezek a szavak állandóan ott nyüzsögnek az agyában és serkentik, hajtják előre. A hús légből az első hópelyhek hullanak, kecsesen forgolódva ereszkednek le a könnyű szélben, mint holmi fehér virágszirmok, amelyek az égből foszladoztak le. Köröskörül eivár csend, mintha álomba merült volna az egész falú, csak olykor-olykor hangzik fel egy-egy hosszasan elnyújtott bőgés és a tompa visszhang fájdalommentőri meg a völgy néma csendjét. „Most már

* A román irodalom most ült gyászünnepet Vlahuțának, a parasztság nagy novellistájának emlékére. Jegyzeteink között foglalkozunk Vlahuța jelentőségével.

Isten neki, mindegy, lesz ahogy lesz...“ és Juon bátya újra csak ott gúnynyaszt a bojár ajtaja előtt, akárcsak reggel. Lesütött szemekkel szégyenkezik, báránybőr kalapját kezeiben forgatja, nagyon meg van zavarodva és nem tudja, hogy hol kezdje mondókáját.

— No mi újság, Juon, hát te mit akarsz már újra?

— Mi is lehetne más, nagy jó uram, mindig és újra csak a számodás...

És félénken elhallgat, szemeit újra csak lesüti és zavartan forgatja tovább báránybőr kacsuláját. A bojár mereven, haragos tekintettel méri végig és ez a tekintet beléje fojtja a szót.

— Hogyan? Mit dünnyögsz? Nem értelek.

— A kezeit csókolom, nagy jó uram, bocsásson meg nekem, de mi már nem értünk a betűhöz, legyen szives és nézze át még egyszer a számodást... olyan nyomoruságos szegény ember vagyok... szegény... vétek az élő Isten ellen...

— Aha... igen... no hát rendben van.

A bojár feláll, indulatosan megrántja az ágy fölött lógó csengőzsinórt, hogy a cseléd ijedt arccal szalad be.

— Fuss és hívd elő a Kosztatyet.

És a bojár kezeit zsebre vágva haragosan sétál fel és alá a szobában, míg Juon még mindig lesütött szemekkel áll helyén és zavartan forgatja kezeiben báránybőr kacsuláját. Gondolatban összehasonlítja kis adósságát és azt a rengeteg munkát, amit a törlesztésre fordított. A szobában nyomasztó csend honol, várakozásteljes, nyugtalan percek telnek el. Végre megjelenik Kosztatye tagbaszakadt alakja a küszöbön.

— Hallod, Kosztatye, a számadás még most sincsen rendben. Ugyan vidd csak az irodába ezt az embert és magyarázd meg neki a dolgot, de úgy, hogy végre meg is értse.

Kosztatye csak a fejével int Juonnak, hogy kövesse. Az irodában röviden, dúrván rákiált az ijedt emberre: „Mit akarsz?“ de a választ be sem várva gyors mozdulattal arculvágja, hogy orra vére megered. Nehány percnyi „elszámolás“ után a szolgálta kidobja a vérző embert és kalapját a kapu fölött hajítja utána.

Szegény Juon tántorogva, mint a részeg ember, fedetlen fővel, összekuszált hajjal, mellén felszakított véres inggel előbb a községháza felé indul, de feleúton meggondolja a dolgot és hazafelé tart. Felesége majd megdermed az ijedtségtől, ahogy meglátja, leánya hangosan felzokog.

— Mi történt veled, Juon? oh én istenem...

— Hagyd el asszony, hiszen magad is látod... a bojár számodása... hogy a mennybéli isten fizesse meg neki.

...Esteledik. A tűzhely lobogó lángja körül a félhomályban, kis helyiségben hárman gugolnak az alacsony, háromlábú, kerek asztal körül, bágyadt szemeikben, megnyult arcukon riadt kétségbeesés. Nem mernek egymásra nézni. Szafra sóhajtozva vágja háromfelé a kis darab hideg puliszkát. Az asztal közepén egy lábas fenekén kevés levesmaradék van, de senki sem nyúl hozzá, szóltanul, mozdulatlanul gugolnak. A kéményen keresztül üvöltve fúj be a szél, kint szüntelenül havazik, az udvaron a rozoga félszerben éhesen kérődzik a sovány tehén és a kapu alatt az éhes tarka házőrző kutya vonít belé a fájdalomosan magányos pusztaságba.

Fordította: Erdélyi Viktor

A műhelyből

Halott versem felett

Ó vers, te drága, árva versem,
ki itt fekszel most holtra-verten;
ne hidd, ne hidd, hogy gyilkosod vagyok.

Szivemben éltél: égi oltár,
lelkemben izzó érzés voltál,
melynek fénye lángol és ragyog.

A Kedves képén voltál a keret,
belőlem nőtt minden gyökered;
nem hagytalak a szürke földnek...

De rímek jöttek, vig gyilkosok;
— ó nem én vagyok a gyilkosod! —
árva versem, a forma ölt meg.

Cziffra Géza

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Az élő vers

Tizennyolcéves voltam, iskolám meglehetősen elzárt a külső élettől és irodalomprofesszorom, ki makacs pályázója volt valamennyi akadémiai verspályázatnak, harsogva tájékozta teli a fejemet Ady Endre gyűlöletével. Hogy épen ezért érdekelt és izgatott Ady, az egészen természetes, de teljesen érthető, ha messze volt tőlem, ha a nevetséges hajszálán táncoló misztérium maradt előttem s hitem benne gyökereket verni nem tudott. Egy erdélyi faluban találkoztam aztán Adyval, egy lehangolt pianino és egy érzelmes dilettáns énekesnő közvetítette Reinitz muzsikájával és ma is a véremlében zajong e sorok kétségbeesett férfi vívódása:

Meg akarlak tartani Téged,
Azért választom öröddül
A megszépítő Messzeséget.

Maradjon meg az én nagy álmom
Egy Asszonyról, aki szeret
S akire én örökre vágyom.

Kifejezhetetlen lenyűgöző áhítat fogott el, zenekar voltam, csupa felhangolt húr, élni, dalolni kezdett minden idegemben a Vers. Utána kezdtem gondolkodni és közelebről megfigyelhettem a hatás okát, mely eluralkodott rajtam: a zene kiegészítette a verset, a zene megmutatta nekem az utat, hogy merre találok meg Adyt a vers mögött, a nyomdafesték alatt, mely érzéseim rezonálnak megütött hangjaira,

melyek a szálak, vagy acélkarmok ha úgyszólván, melyek kinyulnak, túl a vers keretein, hogy puha hálóba fonják, vagy halálosan elszorítsák a szívemet. És a további Ady-versekhez már nem kellett a zene, már belém ömölhettek a megnyitott kapukon, már lelkileg elő voltam készítve befogadásukra. Nem vagyok muzsikus, csak hallottam, hogy a Reinitz-zene a versek alatt nem önálló zenei érték, csak illusztráció, aláhúzása részleteknek és más részletek elhalványítása, de én sokat köszönhetek neki: elvezetett engem a vers élvezetéhez. És azután, minden verset, mely olvasásra érthetetlennek, értelmetlennek tetszett, hangosan mondtam el magamnak, próbálgattam keresgélni és illesztgetni a szavakra a hangsúly különböző árnyalatait, míg rátaláltam az értelemre, vagy a hangulatra, melyet a költő közölni akart velem. Azóta nem idegenkedem az új formákban jelentkező verstől és a költőt, ha valóban az, meg tudom érezni, ki tudom bontani a versből és magamévá teszem, átömlesztem, átélem.

Valahányszor végigtörténik bennem ez az emlék, mindig szomoruan kell rágondolnom azokra, akiknek nem adatott meg a művészetekben az élmény megismerése, akiknek számára a művészet csak külső dísz, dekoráció, fűszer, érzékenység és érzékcsiklandoztató valami, fekete és szivarvastag, laktató étkezés után. És adni szeretnék nekik, adni a magaméból, a máséból, akárkiéből, hogy legyen nekik, hogy ne szűkölködjének benne. És hiába: az én mesterségem, az írás inkább elvált, mint összeköt embertársaimmal. A papírlap és a nyomdafesték eltakarnak engem az ő szemek elől s megiehet, hogy legfájdalmasabb, szívem legmélyéről szakított írásokat a betűk másoknak úgy mondanak el, hogy nevetniök kell, ha még annyira ellenkező lelki felkészültséggel is ültek hozzá. Már a kéziratomból mást olvasok ki magam is, mint amit leírtam s így nem vádolhatok senkit, sorsom lett az írás, melyet talán befolyásolhatok, talán ideig-óráig kézben tarthatok, de minden betűm belesiklik tollam hegyéről a bizonytalanba és fintort vág vissza, gyalázatosat, kárörvendőt.

Igen, mert a vers, a zene, a dráma és minden más művészi alkotás, amelyeket az esztétika szóló művészetek gyűjtőcímen sorakoztat egymás mellé, nem a könyvben a kottában és még a tánc sem a koreografiai partitúrában élnek. Sőt: az építőművész plánumát sem élvezzi a laikus, legfeljebb, mint rajzot, ha az kellőképpen „ki van profizva.“ A vers a könyvben préselt virág, néhány fakult szín, valami halvány illatfoszlány és elmerevített konturok. A nyomtatott vers csak a rokon hangolása szívnek szólal meg, mely a préselt virág illatából az élő illatot szívja magába. A tömegek számára a vers az élő szóban éli ki a virágzás pompáját, ott kapnak színt a szavak, ott lesz aromája a nyelvnek, ott dobban vissza rím a rímre, mint egymásra borult szívek, ott lüktet a ritmus, mint a keringő vér és szemed láttára, füled hallatára épül a kompozíció kiegyensúlyozott épülete, az a kacsalábon forgó tündérpalota, melynek láttán szorongó érzés fog el: most dül rám, most temet maga alá s a végén megkönnyebbült tapsba riadsz ki: nem dült le, nem dőlhettél és nem is fog ledőlni soha, mert a művészet tartja benne a tökéletes egyensúlyt.

Kell tehát a költő és a közönség közé valami eleven közvetítő közeget beállítani, mely mint az éter úgy adja tovább a hullámokat, ahogyan a forrásból megindítottak. Szükséges az interpretátor, az előadó művész csakúgy, mint a zeneműnél, vagy a színpadi költeménynél. És amiképen a koncertpódiumon a daléneklés egészen külön, egészen arratértett egyéniséget, hangszínt, diszpozíciót, előadásmódot követel, mert nem egy brilliáns áriaénekesnő csapnivalóan éneklő Schubertet, vagy Grieket, éppannyira szükség van külön versmondó művészekre, mert ugyancsak vannak színpadon elsőrendű előadó művészek, akik szánnivalóan küzdenek a hatszofával. A vers, a dal az előadó, a közvetítő művészet finom kisplasztikás válfaja, új művészet abban az értelemben, mint a baletthez képest új az orchesztika, mely csak annyiban új, hogy a tánc kifejezésbeli lehetőségeit a technikai ügyesség teréről a művészi gondolat megérezkítésének mélyebb vizeire próbálja átvezetni. Ugyanígy kötelessége a vers interpretátorának a külsőséges rétori, vagy epikai elem túlhangsúlyozása helyett önmagát elmélyíteni és eszközeit a vers benső, mélységekre vezető útjainak követésére alkalmassá tenni, hogy szavalat helyett, egyszerű hangmodulálás helyett összetettebb formákat emberi hangon közvetítsen, hogy megszemélyesítse a költői ihletett pillanatát.

Ó milyen szép ez teóriában és milyen fájdalmas és bosszantó még mindig a — gyakorlatban. Beregi Oszkártól hallottam Manfrédot, ezt a csodálatos költeményt és csak hangok ütődtek a fülemhez a vérsevijongástól a párzó galamb hisztérikus bűgásáig, de Bryon — ami olvasva még soha sem történt meg velem — hidegen hagyott, unalmas volt. Nem tudnak és ami ennél is bántóbb, nem is akarnak a magyar színészek verset előadni, az egy Odry Árpád kivételével, aki próbált, keresett és talált. És talán még ő sem találta meg teljesen a vers lelkét, még benne is sok a póz, a hangbeli raffinaltság, de mégis már fejekkel felette van az átlagnak.

Alapjában pedig épen magyar színészeknél érthetetlen ez a tartózkodás a szokatlantól. Mert csak ennyi az egész. Ahogyan alig tízeszlendő alatt az egyfelvonásosnak és a nemesebb kabaréműfajoknak szinte a földből nőttek elő hivatottabbaknál hivatottabb előadói, aminők Gellért Lajos, Harsányi Rezső, Mészáros Giza, Rózsahegyi és az egyedülálló Medgyaszay Vilma, verset mondani talán csak Odry és Beregi vállalkoztak s a kabaréeszkákon a finom Ürmössy Anikó, akitől meseteri megérezkítéssel hallottam Babitsot, Kosztolányit, Somlyót s még néhány addig szavalni alig merészelt újabb költőt.

Hiába, modern versnek nincs hatása, ezzel találkozok az ember színészek szájából lépten nyomon. És hogyan eshetik mégis, ha kérdésen szabad, hogy az exorresszionista verseket szavaló német Blümner elementáris hatásokat válthatott ki öt-hat év előtt a budapesti publikumból versekkel, amelyek minden szokottat merészen elrúgnak, amelyek szinte annyira szárazok és cicomátlanok, mint a zongorára írott etüdök. Versekkel, amelyekben nincs sehol elbujtatva az a bizonyos kis robbanóanyag, mely a külső hatás elengedhetetlen eszközének tartatik. De talán ne is menjek olyan messzire. 1917 farsangján egy kolozsvári

estélyen Tessitori Nóra asszony Tóth Árpáddal, Babitssal és Nagy Zoltánnal tudta tapsokra lázítani ennek a városnak ugyancsak konzervatív publikumát. Ezek a költők ugyan nem expresszionisták, de testüklekük idegen a hazug retorikai szölamoktól, a tremolós ódától és attól a lendülettől általában, melyet a pátosz mesterséges levegője melegít csak fel s a pianók és forték gazdaságos alkalmazása ragad külső sikerre. Pedig ez az asszony nem tartozott az úgynevezett „hivatásosak” közé, csak a hangjában volt bizonyos felolvadó érzébeli melegség, amilyent tavaszi napsütésben érez a test s amelyetől a szikkadt avar is pezdnyülésre gerjed.

Tehát a versmondó tehetség nem okvetlen azonos a színjászó képességgel és a vers nagyobb igényeket is támaszt interpretorával szemben, mint a dráma. A vers szeretetet és azt a szükségérzetet, mely arra ösztönöz, hogy a vers nyomán sajátmagában fölkellett örömet másoknak, kevésbé fogékonyaknak is valamiképen tulajdonává tegye, ez volna az adomány, mely elsőrendű technikai eszközökkel (hang, megjelenés, mimikai iskolázottság stb.) és fejlett intelligenciával rendelkező előadót a vers művészévé avatja. S ha művészet a színjászás, ha művészet az illusztrátor munkája, melyek kétségkívül mások művészetébe kapcsolódnak, de azt magukon átszűrve lényegében és a maguk anyagában mégis egyénit adnak, úgy feltétlenül művészet a vers előadása is. Ami a vers hatását lekicsinylő kifogást illeti, talán ebben is van valami jogos, de van sok jogtalan is. Igaz, vannak versek, melyek a szó szoros értelmében elszavalhatatlanok. Vannak versek, amelyek mint a mimóza összecsukják szépségük szirmai a koncertterem váltofényében idegenül csengő hangos szóban. Vannak versek, amelyeknek nem lehet tömeghatása, mert egészen intim, meghitt vallozásai az előkelő léleknek, mely csak ahhoz szól meleg bizalommal, aki szemtől szemben ül vele, aki belemélyed és időt szakít, hogy hosszan elringatózson az ébresztett érzés puha hullámain. Ezek a költő legjobb versei rendszerint és ezek valóban előadhatatlanok. De azok az előadók, kikben az előbb említett predispozíciók megvannak, mégis kitudják válogatni az új költők versei közül azokat, amelyek hatásban kimélyíthetők, tartalmilag kiegészíthetők, vagy formailag kihangsúlyozhatók. E versek a hivatott előadók száján új fényt, új ragyogást, új szépségeket árulnak el. Minden az előadó eszközeitől függ. Ha ő egy hangárnyalattal, egyetlen gesztussal megtudja éreztetni a tömeggel azt az érzést, vagy hangulatot, amit annak egyénei a könyvből netán csak hosszas meditálás, vagy többszöri átolvasás után tudnak magukban felkelteni: hatni fog, megragad, kiemel magunkból és a költő hangulatába sodor. Kaput tár és útát mutat a költőhöz és én ebben látom a szavaló művész hivatása fontosságát. Pionirja a szép hadseregének, érdeklődést ébreszt, ránevel a vers élvezetére. Megismerteti a költő eszközeit. Hol a rím, hol a ritmus, hol a kompozíció, hol a hangulat, hol a gondolat szépségeire mutat rá. És ha valóban érzője, értője és szerelmese a versnek, másokat is azzá tud tenni, tehát kulturmunkát végez, nevelőt és gyönyörködőtét egyszerre.

Októberi emberek

— Regény —

Irta: Tabéry Géza

(5)

A kerti ünnepélyen Szlávyval együtt őt is felvette e buzgó iparos, kinek kirakatában már kész képmásuk hivalkodott hangos feliratú kartonon. Hogy elcsapott a műterem bejárata előtt, félszemmél sandítva bötüzte ki reklámfotografiájuk széles kaligráfiáját: Szlávy és Nemere urak, nép-ünnepélyünk rendezői. Kissé megémelyítve lódult odébb s egy Tiszagátra rúgó keresztutca könyökénél foglalt megfigyelő állást. Cigaretára gyűjtött. Kutató tekintettel húztak el mellette tilost szimatoló kíváncsi polgárok. Ilyenkor mélyen mellreszitt füstbe rejtette zavarát. Pletykát nem akart. Azt igazán nem érdemelte volna Panna, a szegény.

Nemsokáig kellett várakoznia. Szapora léptekkel fordult a gátoldalra nyáripiros, lenge ruhájában a várvavárt leány. Egészen addig az utca-könyökig látta a partot, hol Nemere füstölt. Széles kilibbenése e néptelen környékre hirtelen lekonyult a meglepetéstől, hogy férjje nincsen a helyén. Lassított, majd a fényképész-kirakat előtt biggyedve megállt. Kedvéntelt, csattanó mozdulatai néha nézgelődéssé csendesedtek. Pedig kívánatos ígéret illatozott pipacsszínű kartonruhájából még a homályosan tükröző kirakat-üvegben is. Fekete fejét, mint neszelő madárét billentette oldalt nagy szemlélődése. Hősi dülleszkedéssel domborodtak Szlávy és Nemere urak, „nép-ünnepélyünk rendezői“ szegény fekete Pannára, ki jelentőségüket erősen nagyított piederasztálra értékelte a kisváros sivatag eseménytelenségében. Persze, hogy nagymessziről figyelni valaki, nem is sejtette a piros-fekete, kókadt és csinos asszonyember. Zoltán ezalatt elégedetten dobogott, hevült. A fotográfia révén szemmel láthatólag is növekedett Panna szemeiben. Liba! — gondolta — Nézz még egy kicsit, lássad: kitéttek, talán az Érdekesbe is kitesznek egyszer. Ha még egy milligrammal leszek súlyosabb az ostoba szép pár szemeidben, kis liba, tehetek véled, amit akarok. Nem vol beképzelt épen, de észrevétlen megmoccan benne az együgyű him. Föülkerülését érezte Panna leplezetlén elragadtatása láttán. Csúf káprázatok fityma biggyesztésre ívelték szájaszögletét. Kevéske lánynak ítélte ezt a pirosblúzost. Elhatározó erővel dobta messzire cigarettaját, megrángatta testhez fészülő zubbonyát s kihúzott léptekkel kanyarodott ő is a Tisza töltésére.

Panna észrevette, hogy valaki mögéje került. Mint kit rajtakaptak, rebhent szembe véle.

— Néztem — vörösödött fülig és a zavar nem állott rosszul, annyi bizonyos.

— Csapnivaló kép — jezsuitáskodta Nemere. — Czirizifotografus. Lesbeáll.

Jóizüen kacagott.

Mikor megindultak, gyermekes izgalommal borult rá a vágy: sebesen, sebesen menni kifelé, vinni ezt a piros intermezzót, lobogó fekete idillt a

tegnap zürjéből, porából egészséges messze tarlókon át valahová, ameddig nem lövel kémliő ablakok irigy pletykaszeme.

Nyiltszívűen szelt holmi makkoserdőnek irányt, mely a túlpartról hivatott dús lombjaival.

— Amoda menjünk. Jó lesz? Kompon átkelünk!

Panna vidáman egyezett bele.

Kiléptek. A házakat mihamar eltakarta a gát, amint a belevágott rozoga lépcsőn lepróztak s Zoltán udvariasságból karját is nyújtani merte.

— Panna, a ragyogó fogaival álmodtam az éjjel!

— Mit nem! Hiszen már pitymalt, hogy hazakotródtak — pirított rá egészségesen.

— Hát azt honnan tudja?

— Szemfüles ember vigyáz is, tud is — incselkedett a leány.

— Igaza van. Nem éjjel harapott szíven a foga, hanem hajnalfájban. De a hajnali álmok szebbek az éjjeleknél. Már érzi az alvó, hogy nemsoká tartanak. A virradat szétkergeti őket, mint színes pilléket a füst. Épen azért szebbek, mert kissé fájdalmasak is.

Az öreg tisztai révész óvakodva nézte a párt. Nem is igen szóltak, míg reves alkalmatosságuk át nem esetlenkedett a folyón. De ott, a tulsó gátnak tulsó oldalán annál kihívóbban nézett szemébe a lány:

— Ugyan bánhatja maga, hogy hamar szétrebbenek azok a pillék.

Zoltán vállalta:

— Pilléje válogatja. Éjjeli lepkék ellehetrek. Hanem, ha valami kis karmazsin-hímposos... Azért kár volna, becsméletemre! Különbén... Tud-e repülni maga?

Pannát meglepte.

— Repülni? Hogyan?

— Igen. Repülni. Sebesen, lélekzet nélkül, tarlón át piros szárnyakkal, kipirult orcával, szívvel és vággyal... Aztán lepihenni a lombok alatt! Akar?

Nem várt beleegyezésre. Derekon kapta; úgy futott. Panna kis cipője alig ért a földre. Úgy érezte úszik. Simán, zökkenés nélkül szárnyalt. Zoltán erős karjai kényelmesen ölelték. Egy percre behunyta a szemét. Oly jó volt, ártatlan ez az egybeolvadás és tiszta, szellős sodródás kavargott rohanás-közben blúz alá!... Összedagadt velük a délutáni lég. Lihegtek. Aztán... — ő beh hamar érték — a makkoserdő szélén lehuppantak. Szinte fáj, hogy gyenge derekáról a karok leoldódtak.

Zoltán kifújta magát. Egyszerre borongó, mély hangon játszta az érzelmeset. Egy Lamartin vers kóválygott valahonnan emlékezetében:

Le livre de la vie, c'est le livre suprême,

Ou le feuillet se tourne de lui même.

Le passage adoré ne s'y lit qu'une fois...

On voudrait s'arrêter à la page ou on aime —

Et la page ou on moeurt, est déjà sous nos doigts...

Egyetlen sóhajban lehelte el az egész strófát. Bírta tüdővel és érzellemmel is. Panna kérdezte, mit jelent. Készséggel fordította le hevenyében, hogy a várt óhajnak eleget tegyen:

Az élet könyve legbúsabb kötet;
 Magától fordul benne minden oldal.
 Az imádott sort egyszer olvasod
 S bár elidőznél szerelmed lapjánál,
 Haláloed során áll már gyenge ujjad.

Bár egészséges ösztöne bizonyos borsódzással kényszergette ki az imádott sorokat, józan céltudata mentem legyűrte az izlés-kakaskodást. Mikor pedig az utolsó sort rebegette el, ujjaiak immár találkoztak.

A finom valóbakapcsolás, a meghittkedő érintkezésnek ez úgyszólván ütemre alkalmazott, édes melege torkig telítette Panna kisvárosias érzelm-szomjúságát

— Beh szépen beszél! Istenem, ha velem egész életen át így tudna bánni valaki! — olvadt engedékenyen a férfi vállaira.

Zoltán elérkezettnek látta az időt. Átkarolta kerek vállait, vágott kalászként ívelték hátra az istenáldott földön, hol zsongó füvecskék csodálkoztak el örök találkozások közelgő megvalósulásán s már-már készséggel készítették önfeláldozó selymüket derékaljul. Panna alélt csókja marakodóra tüzelte a férfi mohó száját, a pillanat már-már gyönyörbe hördült, de ekkor egy félszeg lelkiösméreti ágaskodás azt mondta: elég! A magát föltétlen megadó, elmosódott piros pillangó lüktető boldogságában egyre utolsó gondolatforgácsát babrálgatta:

— Beh szépen beszélt... Istenem, beh szépen...

S amire Zoltán ügyet sem vetett eleintén, most elisméltésekor tudatába szúrt a nembánom kívánczossággal bűgő elragadtatás. Surlódó közelítésekre átvitt hanghordozásában a hús követelődzése csengett-esengett ugyan, de értelme, lényege mindvégig egy maradt: elragadtatás. Ez a női szédület pedig épen ismételt kifejezéseiben oly kiszolgáltató, oly kerítő mezben böffent szerelmi viaskodásukba, hogy a férfi megszégyelve korábbi tervszerűségét, felköválygó jóssággal hirtelen elbocsájtotta a vonagló testet.

— Nem akarom — lihegte kijózanodottan és felrántotta Pannát.

Megszabadulva a vérkótyagosságától, szóftan üldögéltek. Remegőkézzel simította el ruhája felgyűrődéseit a nő. Szűk cipőszárból dúzzadó formás lábikráját ingerülten rejtette szoknyája alá.

— Nem akarom. Sokkal jobban szeretem, mintsem ilyet tennék — szavalt ostobán Zoltán. — Maga is érezte, hogy hazudik s a szerelmet a szánalom sértő fogalma helyett hájánál fogva cibálja elő.

A karcsú asszonylány szemét könnyek fátyolozták. Hála, szerelem, sőt Zoltán jóvoltából magasztosultság fénye ragyogott keresztül rajtuk. Odabújt a férfi keblére s hálásan csókolta, akarta csókolni a kezét.

— Nono kis bolondom — vonta el amaz nedves kis ajkai alól s a dús fekete fejét cirogatta vele.

Elmámorosodva a dicsfényben tetszelgő nagy-nagy szerelemtől, Zoltán vágyat elhajtó emberségétől, merészen kockáztatta Panna:

— Csakugyan szeret?

— Kérdezheti-e? Így... Ezekután!...

— Ne kerülgesse. Nyíltan feleljen reá.

— Nagyon... — nyögte Nemere lesütötten.

A lány felnevetett. Szakadásig feszült idegesség csiklandozott hullámos, egyenlőtlen kacajából. Az erőszakolt kedély háttérében életkérdésévé fokozódott türelmetlensége.

— Úgy szeret, hogy el is tudna venni?

A tiszt csapdában érezte magát.

— Annál is jobban. Olyannyira, hogy semmiesetre sem merném magamhoz láncolni. Sem házasság, sem fattyúszerelem kötelékével.

Előbbi nagylelkűségére hivatkozása szerfölött kielégítette. Mitsem vehetni szemére; talpig becsületesen viselkedett. Am becsülete nem sokat változtatott a kierőszakolt helyzet kényelmetlenségén. Együttlétük egyszeriben kolonc alkalmatlanságával csüngött kettejük közt. Könnyű légzésű este volt. A Tisza széles ezüst csíkja megbékélten ragyogott a rajongó holdvilág arany fényinél. Kárpótlásul az eset őszinteség ellenében a férfi karonfogva vezette Pannát a komp irányába. Túlbugzón ügyelt, nehogy hölgyének kis lába a szikkadt kátyukhagya keréknyomokba bicsakolják. Altalában lázasan kereset minél távolabbi elvonatkozást. A gátnál Panna váratlanul megállt.

— Egy utolsó, őszinte kérdést, kedves Nemere! — mondta keserűen.

Semmitmondó nagy mozdulattal tárta eléje föltétlen készségét a tiszt.

— Magának örökké őszinte a feleletem. Tán túlságig is az...

— Jó, jó. Azt szeretném tudni, komolyra vette-e amit az erdőszélén kérdeztem utoljára?

Mi rejlett ez újabb fagattás mögött?! Mindenesetre lovagias válasz volt helyénvaló:

— Természetesen.

Újból az előbbi egyenlőtlen női nevetés:

— Elhítte, hogy eltökélt szándékom a férjhezmenés?! Neeem... Köszönöm... Senki fiának sem áldozom fel a függetlenségemet. Ha esze van, él a pillanattal. Ostoba! Miattam aggódott? Ennyire libának nézett engem? Neeem!... Maga lehet a nap hőse Csongrádon egy napig, kettőig. Tagadhatatlan, hogy rám is hatott ebben a szerepében. De férjhezmenés?!

Zoltánnak vajmi könnyű volt átlátnia, hogy Pannában most a bosszú savanyú szőllejét préselik. Mondhatott volna legalább annyit, hogy miért ne hihette volna komolyan? Hallgatott. Jó ember szívével megértette, hogy kell neki a bosszú. Kijár. Csendesedjék. A fekete szűz azonban sikoltva csorgatta revans-szürete karcosát:

— Ha férjhez is kellene mennem! Mit gondol, épen maga volna az, akit választanék?

— Tombolj — engedélyezte Nemere. — Legyen ez legalább oly édes neked mint maga az, ami elmaradt.

— Nem tehetném — fűzte tovább Panna. — Jövők bajosan lenne kecsegtető. Magát rövidesen lefokozzák s akkor...

— Mit? Lefokoznak?

Érthetetlenül hangzott! Zoltán úgy csapott utána, mint közelünkben eldongó darazsok után ösztönösen heseget az ember:

— Hallja, ez igazán különös. Engem lefokoznak?

— Talán bizony nem számolt veled? Ne tetesse magát. Hiszen készakarva rendezte úgy, hogy följelentsék.

Isten látta a katona lelkét: nem értett egy szót se. Nyugalmat erőszakolt magára s akkor valami halvány alap mégis kifeketélt az értelmetlenségből. A tegnapi estély! Tehát az! Följelentették!

— No ez jó! — nevetett kellellenül.

— Nem is olyan jó és nem is nevetséges — akarta megkínózni Panna.

— Az emberi butaság mindig nevetséges. Szóval följelentett Csongrád, mert nem eléggé szalonizú konferansszal mertem mulattatni.

— Mert szocialista eszméket hirdetett. Ezért úgy magát, mint az őrnagyot följelentették. Ellenőrizhette volna a maga szabadszájúságát az a vén számár.

Most aztán Zoltánból is kicsattant a méltatlankodás:

— Hát ez disznóság! Bánja a fene, énutánam akármit is hazudik a maguk szajhavárosa. De hogy az őrnagyot! És... maga, aki okos... maga azonosítja magát övelük?

— Én senkivel sem azonosítom magamat. Tudtam, hogy a följelentés a délutáni postával elment.

— Hallja! Ez felháborít. Hogy maga ezt egészen természetesnek találja... maga ezt csak úgy... egészen természetesnek...

A nő felfeslett ajka megremegett. A bekerített, dűhben, veszedelemben vergődő him szemlélete megmeztelenítette gerjedelmeit.

— Természetesnek találtam — lihegte csillogón. — Épen azért! Tudom, hogy maga egy igazi... Maga egészen olyan, mint egy szanszkülött.

Zoltán babonás borzalmat érzett. Hasonló hasonlalt másodizben tisztelik meg itt. Panna most már nem tudott kitérni saját vágyának lávája elől.

— Olyan, aki a nyakát szegi, — lovalta magát. — Egy őrült... Pusztulásnak rohant valaki. A szeme is... Nem tudom mi van a szemében végzetes, de...

S a piros bluz alatt soványka teste összerezett. Tehetetlenül engedett fel az elsápadt arc éles kifejezése.

— ...Nem bírom tovább...

Megszédült. A férfi még idejekorán kapta karjaival, érezte, hogy még áll a saját lábán s a szédület mimelt és hazug. A következő percben már vadul tapadt Panna. Aztán megvonaglott s egy hisztériás, nagy összeroppanással mindketten ráhulltak a gyepes gátoldalra.

Későbbben Panna bő könnyekben élte tovább bolond boldogságát:

— Magának kellemtelenségei lesznek. Elfelejt engem. Ne higgye, hogy ezért megharagszom. Nem bírom én ebben a rettentő férfinélküliségben. Kikkel? Nyomorékokkal? Nyeglékkal? Gyáva fiatalemberekkel, amiből úgyszemint lenne más, mint pletyka, pletyka, pletyka? Így jó volt. Azt se bánom, ha nagyon nagy baja származik. De ennek meg kellett történnie. Ezt én már nagyon megkívántam.

— Mi volt ez a cinikus, érett kis komédia? — kapkodott Zoltán magyarázatért. — Aligha ő volt a Panna első férfiája. De ennyi összetettséget nőtől mégsem várt volna — Csongorádon!

A kompon vetek búcsút. Válásuk inkább volt egészséges, mintsem érzelmetli. Külön irányban eredtek a város utcáinak a holdsütötte gátról.

Egy sárga ház zsaluei mögül ernyedtségében fehér akácfürtöt mimelt valami derengő tajték női kéz. Lustán, kartól, törzsétől függetlenül, mint száradni kitétt hosszúszerű keztyű lógott ki a holdas őszi estbe. Férfi-árnyék suhant az ablak alá s elkapta az ízletes zsákmányt. Most ráhajolt. Zamatos csókokban habzsolta ki a gödrös kacsóból mindazt a nőt illető lovagi tiszteletet, melynek indoka nem más, mint némely hímnek együgyű fellengése érzelmes éjjelen.

Zoltán megértőn mosolygott elhaladtában. Gyulácska volt a férfi s a pékné a kéz.

VI.

A szállodaszoba kopárságát kiábrándult butorok silányították mulandóvá. Törtrugójú diván hemzsegett poloskáktól, miknek döglétes szaga befeküdt ágyba, rákönyökölt a foltos vigasztalatlan asztalterítőre, bececsorgott kancsóba és ivópohárba, hogy sem ágybafeküdni, sem korty vizet inni, de még olvasni sem lehetett jóérzéssel ott.

Gnóm testalkatával Kilényi Gyula, kinél ha nem is szebb, lelkesebb de liraibb és fájdalmasb verseket ezidőben ki sem írt a magyar ugaron, csöndes őszi bánatvirágok kertésze, szüreti múlások krúgató darva szipogva ült szemben Nemerével.

— Már most mi következik? — bajolt a sorsával. — Én nem zugalódom. Beletörődtem az élet mostohaságába. Szerelmemet sem Anna, a kothurnusos asszony, sem Júlia, a hártás nem viszonzták. Légy őszinte Zoltán: zugalódtam? Ugyehogy soha. Ittam és sírtam. Ilyenkor másnap árok sarából halásztak ki tanítványaim. Most eljött az igazi asszony. Egy temperamentum! Megértő kebel! S költői sors, magyar poeta végzete: orrunk előtt csapódik be a tárt kapú. Útazhatom a Pasteurba! Még ha bolondok házáról, szanatóriumról volna szó! Semmit se mondanék. Az stílusos lenne. Füttyülnék. Te Pasteur! Ilyesmi csak velem történhetik.

Felhúzta nadrágszárát, hogy lábán isten tudja hányadszor vakarjon egy alig látható horzsolást.

— Fene egye meg azokat a dögöket. Ketten voltak. Nem vagyok jólasalt. Gyanusnak tűntem. Ha csak egy ugat, nem kezdek szaladni, de értsd meg: ketten voltak és Fornarina haját tépdeste, hogy meneküljek. Mit gondolsz, kibírják idegeim a védőoltásokat?

Nemere megnyugtatta s hogy Pestre útzatában támasza legyen, menetlevelet állított Borda személyére. Szigorún lelkére kötötte emberének, hogy Kilényi urat írás ellenében adja át az intézet főorvosának.

Hajnaltájt volt indulandó a vonat; bőven maradt tehát idejük hogy bajaikat egymásnak elpanaszolják. Zoltán vörösbort hozatott. Kilényi szemei felrakétáztak, ám a következő percben ismét úrrá vált fölötte a bú. Kétkedve kérdezte:

— Nem árt ha iszom? Úgy értem nem segíti-e elő betegségemet?

— Ellenkezőleg. Az alkohol egyik legbiztosabb ellenszere úgy kigyómarásnak, mint a veszettségnek. Igyál!

A bor összehúzó, fanyar áporodása jó borzongást váltott ki a szájban. Nemere magaeél meredt, aztán tempósan lerázta magáról józan begombolozását. Ültében hátravetette derekát s két karjával két üres szék támláját

fesztette magától messzire. Öntudatlanul testtartásával is mintegy jelképezte, hogy a régi barát előtt megnyílni hajlandó.

— Te még elleszel. Téged beoltanak. Hanem az istenit, engem bezzeg nem lehet beoltani már. A veszett ember nem te vagy, de én!

Gyulácska bambám várt a nagy szó magyarázatára.

— Fiacskám, — atyáskodott a katona — te most szépen felútatol Pestre. Nem lesz rossz dolgod a Pasteurben sem. Verseket írsz Fornarinához, mint ahogy Raffaél mester is csak a pékleányt ecsetelgette lelkesen. Illuzióid megmaradnak s a fene se törődik veled.

— Épen ez a baj — vakarózott Kilényi. — Mikor Szigeten, meg a tót gimnáziumban mellelőttem magamat, az emberek meleg érdeklődése volt ami életreharangozott. Veszettül kijózanodtam lelki nyavalyáimból. Most? Röhögnének rajtam! Tudniok sem szabad balesetemről. Milyen vért szűlne rajongóimban a reggeli lapok kéthasábos címe: „Nem vész meg Kilényi Gyula“ vagy „Pasteurbe szállított magyar lírikus.“?! Mi?

Zoltán legyintett:

— Két-három hétre elfelejtenek!

— Kikerülhetetlen. El kell feledniök. Magányomért nem áldozhatom fel a presztízsemet.

— Ezt szépen fejezted ki. De ha nehéz feladat is lesz a tartózkodás, vigasztaljon a tudat, hogy engem is megmártak s hogy én semmi erőfeszítéssel sem akadályozhatom meg, hogy erről tudomást ne vegyenek az illetékeseim.

Gyulácska figyelme valahonnan a pékné közelségéből rebhent vissza a beszélgetésre.

— Megmártak? Téged is? Kutyák?

— Azok... — bölintott Zoltán.

— Ez érthetetlen. De hol és mikor?

— Ma és Csongrádon — volt a felelet. Am látta Gyulácska hitelenségét s hogy a szimbolista költő ha nem saját érzelmeiről van szó, a legeggyűbb jelképes beszédet sem érti. Széles mellében hullámot vert a keserűség és pótlólag hozzáfűzte:

— Feljelentettek!

Kilényiben most a tegnapi estély emléke kavardott fel. Égbenyúló bátoran rajzolódott számára újból Nemere, a Danton, Mirabeau. Tenyerét elképedve lapította gyúrt arcocskájára:

— Fel-je-len-tett-eek?! Fel mertek jelenteni?... Téged?!

— Fel — felelt magától értetető hangon Nemere.

— Kutyák!

— De még milyenek!

Kilényi nem nyughatott bele, hogy Zoltán-vágású talpraesettekkel komolyabb kellemetlenség is történhetik.

— Hiszen maga az őrnagy is egyvéleményen van teveled. Végeredményben ő fedez. Ha kell igazol...

— Őt is följelentették.

— Az őrnagy urat? Hogy az... Magát az őrnagy urat is? Azt a derék dzsentlemént, azt a kitűnő katonát?!

(Folytatjuk)

A politikai aktivitás problémájához

„Politika ellen“ — ezt a címet viseli a Nap kelet egyik állandó rovata. Nem azt akarjuk ezzel jelezni, hogy elvetjük magunktól az általános-ságban politikának nevezett — és rengeteg bajt okozó — funkció egészét. Hanem igenis folytonosan figyelmeztetni óhajtunk arra, hogy egyedül politikai eszközökkel nem lehet az emberiség boldogulását elérni. A kulturális és morális nevelés tehet csak szabaddá s a társadalom uralmi — politikai — szervezetének a reformját mi csak azért követeljük, mert mai formájában nem vállalja ennek a nevelésnek a munkáját, sőt egyenesen akadályozza azt. S ha majdan az átalakított politikai szervezet a tömeglélek emberivé érlelésének nagy művét elvégezte, akkor önmagát el kell pusztítania. Számunkra tehát a politika célja végeredményben a politika megszüntetése: a társadalmi funkciók átadása az emberek önkéntes társulásainak a kezébe.

Mellékes, hogy ezt a végcélt előreláthatólag sok generáció rengeteg szenvedése árán fogja csak tudatosan magáévá tenni az emberiség s hogy a politizáló társadalom számára a világháború és a nyomában járó forradalmak tanulsága sem volt elegendő. Mi a politikát mégis csak ezért az önmagát felfaló képességéért fogadjuk be eszközeink közé, amint az orvos is a fertőzést előidéző baktériumot használja fel, hogy a betegséget legyőzze. Csak ezzel a világos felismeréssel szabad beleegyelednünk a po-

litikai tusákba, máskülönben éppen annak a célnak ártunk, amelyet magunk elé tűztünk: a szabad, boldog ember eszményének. A politikára csak azért van szükség, hogy a kulturális és gazdasági jólét emelésére szükséges intézményeket általa megteremtsek.

A romániai magyarság két év óta nem vesz részt a pártpolitikai küzdelmekben, nem gyakorolja képviseleti jogát: nem fejezi ki hiteles formában a sorsának intézési módjaira vonatkozó akarátát. Passzivitásának okait a napisajtó már elégszer kifejtette. Am az is kétségtelen, hogy ez a passzivitás inkább csak alaki volt. Nem azokra a jelentéktelen egyéni kísérletekre célozunk, amelyek néhány mandátumajándékozás útján akartak in effigie magyar képviseletet létrehozni. Hanem arra, hogy a napisajtónak minőségileg jelentékeny része a váltságos időkben igen sokban pótolta a hiányzó parlamenti csoportot. Tiltakozott, kritizált, követelt, tényeket szögezt le, programokat dolgozott ki, tárgyalt kormánylérfiakkal, ankéteken vett részt, szervezeteiket készített elő, egyszóval az ujságírás normális céljain messze túlmenő feladatokat vállalt és számos igen fontos kérdésben komolyan és kedvezően befolyásolta a hatósági intézkedéseket. (Kiutasítások kérdése, színházügy, pénzbeváltás stb.) Azok a férfiak, akik a politikai aktivitásban számbajöhettek volna, nagyrészt szervesen elhelyezkedtek a napilapoknál vagy azok mögött. Ezért inkább csak

morális tüntetés volt a passzivitás s a sajtó a magyar kisebbség követeléseit épúgy odatűzte az állam politikai életének napirendjére, mintha a parlamentben ott ültek volna a magyarság megválasztott képviselői.

A ratifikáció megtörténte után nincs immár semmiféle jogi vagy erkölcsi akadálya a teljes politikai aktivitásnak. A kérdés tehát úgy alakul, hogy vajjon továbbra is fentartható-e a kisebbségi követelésekért vívott küzdelem egysége érdekében az a hallgatólagos fegyverszünet, amely az erdélyi magyarság különböző csoportjai között a világnézeti és a gazdasági ellentétek kikapcsolása útján létrejött?

Véleményem szerint az aligha remélhető, mert komoly jelek azt mutatják, hogy a magyarság a maga nemzeti követeléseinek biztosításaért indítandó politikai harcokban nem számíthat összes rétegeinek egyenlő erejű részvételére. Tartani kell attól, hogy azok a csoportok, amelyeket a földreform kiváltságos vagyoni helyzetük elvesztésével fenyeget s amelyek a treuga dei dacára is végeztek már néhány rejtett mozdulatot Bukarestben, megfogják kísérni ennek a reformnak a megakadályozását, még a nemzeti jogok rovására is. Féltő, hogy ezek a románság nagybirtokos rétegeivel, valamint az improduktív finánciók hasznélvezőivel szövetkezve reakciós blokkot fognak alkotni, amely a román néptömegek gazdasági követeléseit és a magyarság nemzeti követeléseit egyesült erővel igyekezik elnyomni. Ezek a Bécsben már jól bevált taktikával fognak kísérletezni Bukarestben is. Félni lehet attól is, hogy a klerikálisok — ideértve a nemzeti jelmezbe öltözött és nálunk nagytőkés érdekeltségekkel átszőtt cionista mozgalom jó részét is — szintén a magyarság megosztlását fogják előidézni

és ők is hajlandók lesznek a románság és a többi nemzetiségek reakciós csoportjával szövetkezni az általános népjogok rovására. A szocialisták ezekkel a csoportokkal annyiban egyező politikát folytatnak, hogy az eddigi előjelek szerint az osztályérdek teljes előtérbe helyezése miatt a nemzetiségi kérdést nem is akarják meglátni s abból a hamis feltevésből indulnak ki, hogy az is kizárólag a gazdasági ellentétek függvénye. S a szocialisták és az előbb említett reakciós csoportok ezen a ponton gyakran egészen a fegyverbarátságig megértik egymást.

A magyarság tehát legfeljebb időnként, azonos politikai konjunktúrák idején várhatja ezeknek a csoportoknak a segítségét. Érdekeinek őszinte és érdektelen védelmét csak egy olyan párttól remélheti, amely lényegében egyelőre csak a sajtó jelenlegi többletmisszióját vállalja s a munkájából élő kisémbere, gazdálkodóra, iparosra, kereskedőre s a szellemi munkások széles rétegezett táborára támaszkodik. Sajátlagos demokratikus, termékeny ellenzéki párt lenne ez, amely elsősorban a többi kisebbségeknek és a románságnak hasonló rétegeivel keresné az együttműködés lehetőségét, — a szükséges újítások megvalósításában pedig esetenként együtt menne a reformszocialistákkal is. A szó rútt értelmében nem politizálna, nem taktikázna a hatalomért, mert mindaddig nem is vállalhatná a kormányban való aktív részvételt, amíg egy, az összes fajták összes rétegeiből alakult demokratikus kormány possibilitása el nem érkezik. Feladatának azt tekintené, hogy a parlamenti akcióval aláírással a magyarság kulturális és gazdasági egyenjogúsági törekvéseit s reális, tárgyias jogszerezések útján igyekezze a románsággal és a

többi nemzetiségekkel a harmonikus együttműködés útjait egyengetni.

Az ilyen párt aránylag legjobban garantálhatná, hogy meddő hatalmi törekvések helyett valóban a nép érdekeit fogja szolgálni és mentes marad a politikai pártok hibáitól. De még ez a valóban alkotó és népre támaszkodó párt sem nélkülözhetné a kívülről jövő, érdektelen, rendszeres és tudományosan objektív kritikát. Szükség van egy az összes pártokon kívül álló testületnek a működésére is, amely feladatának azt tekinti, hogy — első szempontul mindig a bevezetésben változtatott politikai ellenes végcélprogramot tartva szem előtt — a napi politika konstellációjára a társadalomtudomány tételeit alkalmazza, kitzúzi a célokat s a megvalósítás módjait és állandó ideológiai laboratóriumul szolgál, ahonnan a gyakorlati politikusok szellemi fegyvertárukat kapják. Egy ilyen tudományos társaság, amely elvileg és teljesen kívül marad a politikai arénán, biztos és szilárd pontja volna közéletünknek. Az értelem és az erkölcs kiválasztottjait egyesítené magában, akik a megközelíthető legjobb módszereket kutatják s minden csoportérdek felett állva az egyetemes érdekeket akarják szolgálni. Az ő társaságukat, amelynek természetesen nem lehetne semmiféle hivatalos jellege, érdeme és tudása miatt a nép minden formalitás nélkül is a saját kollektív lelkiismeretének tekintené.

Kádár Imre

Einstein a kultúra nézőszögéből

Az általános és speciális viszonylagosság elméletei (allgemeine und spezielle Relativitätstheorie) egész terjedelmükben fizikai-matematikai szaktudományi fejtegetéseken alapszanak s mint a körülöttük keletkezett vitából a laikus által is kivehető, mint ilyenek, az eddigi alapfelfogásokat olyan

gyökeresen felforgatják, hogy a geometriai törvényeknek euklidesi épületét s az ennek keretein működő s a Galilei-Newton alapjain álló természeti törvények egész építményét megingatja.

Reánk nézve, akik a kérdést tisztán csak kulturológiai vagy társadalomtudományi szempontból ífélhetjük meg, csak a relativitás elve létezhetik, mint a teoriák filozófiai kiindulópontja s mint a természettudós kutatásainak végső eredménye. S ezen a ponton az Einstein elvek olyan perspektívákat nyújtanak, hogy a matematikusan, fizikusan túl, a biológusnak, a pszichológusnak, jogásznak, művésznek egyformán lehetetlen előttük meg nem állania.

Annak, aki megszokta a tudományokat azok szerint a fogalmak szerint vagy azon fogalmak tartalma és terjedelme szerint egymásból levezetni, amelyeket maximálisan magukban foglalhatnak; annak tehát, aki minden tudományt a logikából s annak „törvényei”-ből vezetett be, amely logika után a fenti konvencionális rend szerint először a matematika, aztán a geometria, aztán a fizika, aztán a kémia következett — a viszonylagosság elve mindjárt a kiindulópontjában nagy meglepetést hoz. Megállapítja t. i. hogy az euklidesi (geometriai) axiómák nem axiómák, sőt a geometriai alapfogalmak csak mint tényleg létező fizikai formák által interpretált formák keletkeztek s léteznek. A pont, a vonal absztrakt formái, mint a későbbiekből kitzúnik nem állják meg a helyüket s csak tapasztalható alakjaikban, leírt vagy elképzelt pont vagy mervonalon húzott vagy elképzelt vonal alakjában léteznek. Nem következik tehát a fizika a geometriából, hanem fordítva, nem vonatkozik minden geometriai törvény minden fizikai tényre, tehát nem is törvények. És a kiegészített geometria nem más, mint egy ága a fizikanak. Ugyanitt megállapítást nyer, hogy a geometriát

illető logika se volt más, mint gondolkodásunknak atavisztikus merevsége bizonyos tapasztalati tények felfogásában, fiziológiai, még tágabb értelemben fizikai viszonylat.

Tehát a merevség — fizikailag a geometriai formák keletkezésében és létezésében, logikailag a geometriai fogalmak strukturájában. Apriorizmus, idealizmus. A logikában s ebből levezetve az egész tudományos metodikában, talán épen a matematikát és geometriát kivéve, ennek a merevségnek a tagadását látjuk Hegel dialektikájában. Ez azonban nem ölte meg a végtelenség fixa ideáját s így a metafizikai rendszereknek egész raja léphetett fel utána (Fichte, Schopenhauer, Strindberg, Tolsztoj) s érintetlenül maradt a matematika metafizikája, a végtelenség logikája, ez a maga nemében páratlan abszurdum.

Nincs végtelen, mint fix pont, se negatív se pozitív irányban, nincs abszolút nyugalom se, minden mozog, tehát nincsenek abszolút és egyértelmű helyi vagy időbeli adatok se: nincs egyidejűség. Mindebből csak a legutolsó tétel bizonyítására szorítkozik az einsteini teória, mivel a hely relativitása ez újabb természetudományban bebizonyult. Ebből a célből koordinátarendszerekkel meghatározott, egymáshoz viszonyítva egyenletes sebességgel, egyenesen mozgó testeket vesz fel, amelyek geometriai viszonylataikban külön-külön koordinátarendszerekkel mereven összefüggnek. S így nyilvánvalóvá lesz, hogy mozgási pálya, mint olyan nincsen, csak egy „viszonytést“-hez viszonyított mozgási pálya (Bahnkurve); hogy a Galilei-Newton törvényei csak egy olyan koordinátarendszerben érvényesek, amely kívül minden vonzási mezőn, merev nyugalmi állapotban képes maradni s amelyet a Galilei-féle koordinátarendszernek nevezünk; és kitűnik, hogy egy felvett sebesség s így

az idő az egyik koordinátarendszer mozgóállapotában nem ugyanaz, mint a másik koordinátarendszer mozgóállapotában. Az okfejtés ezen a ponton igen terjedelmes, központja a viszonylagosság elméletének és ennek a sajnós csekély természetudományi felkészültséggel írt s kis terjedeleme szánt cikknek keretében ki nem meríthető. Mindamellett megközelítő magyarázatát a következő primitív tétel adja: a tárgyak csak az időegységben léteznek, amely időegység alatt mozognak, minden időadat minden tárgy mozgási állapota szerint változó egyidejűség s abszolút időbeli adat tehát nincs. Az euklidesi ponthoz hasonlóan, dimenziótlan (végtelenül kicsiny) időt kellene elképzelnünk, amelyben a tárgyak nem mozognak, de ilyen időpont egyenlő a zéróval s ha elvonlan meg is fogalmazható, benne bármilyen tárgy létezése eleve abszurdum.

A gravitációs törvények, a tehetetlenség (Trägheit) törvénye, a mágneses vonzás, elektrostatikai és elektrodinamikai törvények mind tökéletes átfomálódáson esnek keresztül annak a főelvnek alapján, amely fentiekből következik s amely végső eredményében oda csúcsosodik, hogy minden törvény csak (mozgási) állapotokban levő koordinátarendszerekre vonatkozik s annál általánosabb, minél több mozgási állapotra vonatkoztatható, ami egyet jelent azzal, hogy általános törvény nincs.

*

Aki a társadalom szemszögéből ragadja meg ezt az elvet, mintha Stirner anarchiztikus társadalmi elveit látná bevonulni a sokkal általánosabb exakt tudományokba. De a stirneri filozófia nem birt a tagadás tökéletességén túl egy konstruktív elmélet állításáig vergődni s így arra a gyászos sorsra jutott, hogy az általa elméletileg letiport kereszténység és humanizmus talaján megindult praxis, a tör-

ténelmi-materializmus kerülője útján a kommunizmus erkölcsi révébe vezetett szocialista mozgalom eltiporta. A relativizmus anarkiaja nemcsak felbontja a meglévő kapcsolatokat, hanem épen ezáltal a felbontás által, a végtelenség zavaros és zavaró momentumának kiküszöbölése által nagyobb biztonságot kölcsönöz az exakt tudományoknak s ezek között legelsősorban az alkalmazott tudományoknak.

Már Stirner is eljutott bizonyos pontokon odáig, hogy a relatív, természeténél fogva anarhisztikus (különböző mozgási állapotokban lévő) individuum minden etikának a legbiztosabb alapja, minden más etika, lett légyen az akár a kereszténység idealizmusa, akár az emberiség szentimentalizmusa, akár a szocializmus a maga egyenlőségi elveivel és a munka eszményítésével vagy akár épenséggel a legáltalánosabban vett „igazság” eszménye, csak úgy nyerhet valóságot s úgy válhatik társadalmi tényezővé, ha a dogma, a kényszer, a morál alakjában jelentkezik s megszűnik az etika jellegével bírni. — Stirner fölött a praxis égető kérdései, a polgári társadalom századvégi tempójával robotgatták el az eseményeket, a társadalom élő szervezete olyan táplálékot kívánt sürgősen, amelylyel eddigi összetételével teheti meg rázkódtatás nélkül az útát s megkapta ezt egyrészt a szocialista erkölcsi dogmákban, amelyeket minden pártgyűlésen megerősítés nélkül szítt magába a kispolgári keresztény erkölcsű munkás és másrészt a kollektívizmus gazdasági elméleteiben, amelyek a történelemből induktíve kikristályosított törvényekkel (történelmi materializmus) következtettek a társadalmi fejlődés folytonosságára, szóval arra, hogy a ma legmaximálisabban elérhető eredményt, a gazdasági kollektívizmust a társadalom szervezete önmagából fejleszti ki. Ez más oldalon egyenlő volt a fatalizmussal, ami méltó társat talált a szétlenni, abszo-

lut, imperatív társadalmi szolidaritás erkölcsében.

Erkölc, törvény, abszolutumok, ideálok: — Stirner és az individualizmus egészséges életelve bevonult az érdekes olvasmányok könyvszágú seregébe.

Az eredményt láttuk: a demokráciát, a választójogot, a háborút s mindenütt, minden téren: az összes társadalmi osztályok teljes tunyaságát, minden etikai forrásnak teljes kiapadását. Szolidaritásról csak egyes fanatikusok fejében s a tömegek képmutatásában lehetett szó ugyanúgy, mint a kétezerév óta elcsépelet kereszténységénél.

A modern relativizmus szerencsésebb, mert gyakorlati megvalósulása a modern mechanika-technika, amelynek nincsen morálja s így a természetes kiválasztásnak nem áll ellent. De az einsteini elméletek a társadalom gondolkozóiban is megfognak mozgatni a merev alapokat. A pszichológián keresztül, amely a logika évezredekig fennállott képződményének, (az absztrakt geometriának) összeomlását fogja minden következményével átélni, most már nem az Umwertung aller Werte-hez, hanem az Entwertung aller Werte-hez kell eljutnia az új etikának, hogy így megépülhessen a kevesebb ideológiákkal és programokkal ellátott, de annál több élő emberből álló társadalom.

*

Hogy ebben az orientációban, hogy helyezkedik el a művészet, nem okoz kérdést. A művészet csak olyan lehet, amilyenné a művészet egyéniségei teszik. A művészet sorsa a művészek metamorfózisa, mást igazi művészet nem adhat, mint ami a művészek többé vagy kevésbé kollektív hangulatvilágából önmagától adódik. Azok, akik ezt a funkciót, mint elsődleges és magasrendű (kollektív) ösztöni funkciót tagadják, azoknak eleve tagadniuk kell magát a művészetet s olyan paradox megállapításokhoz kell jutniuk, mint például a dadaisták

egyik jelszava: „Meghalt a művészet, éljen Tatlin-gépművészete!“ Ellenben épen a művészemberek nagy belső tisztulására vezethet a relativitásnak térhódítása s a korlélekbe való bevonulása. Minden eddigi művészi megnyilatkozásra úgy feküdt a végtelenség misztikuma, mint lerázhatatlan teher s a misztikus világnézeteknek (Ibsen, Tolsztoj, Maeterlink) a tudománnyal szemben kifejtett reakciója az újabb húsz év művészetében a legáldatlanabb zavart idézte elő. A legjobb akarások közé tartozott már, ha egy művész a stílus dinamikájával megbontotta aműélvező lelki egyensúlyát s ezáltal minden exakt gondolkodás alól kirántotta a talajt (Dehmel, Rilke, D'Annunzio, nálunk Babits, Balázs.)

Vége a végtelennek, vége a törvénynek, vége az ideálnak — ezekből a biztonsági pontokból kell kiindulnia a művészeknek, magukba fogadniok annyit a meglevőből, amennyire képesek, felfogniok annyi törvényt, amennyire képesek és érezniök, érezniök, érezniök, ami művészi kvalitásuknak mégis csak első ismertető jele.

Joel Béla

Tolsztoj és Dosztojevski*

Oroszország, ez a misztikus óriás, soha sem volt annyira a dolgok előterében, mint ma. Lehetetlen nem érezni, hogy ami ott folyik, nem egyszerű politikai kavargás, mely csak diplomatakra és katonákra tartozik, hanem új világnézet, talán vallás (nagy különbség nincsen a kettő között) születése, mely a mának anyaghoz kötöttsége miatt csak ilyen formában tudott megnyilvánulni. Miért épen itt, Turgenyev Füstországában, mely örökké vajudott és mindig csak egeretszűl? A háború, a szörnyű lezúllás és nyomor csak

gyorsító, kiváltó momentum volt, az ok ott gyökerezett az orosz talajban. Mi van abban az orosz néplélekben, mely ezt kitermelte? Erre a kérdésre próbál felelni Mereszkowski, amikor a modern Oroszország két legmarkánsabb egyéniségének, Tolsztoj és Dosztojevskinek elemzésével a nagy orosz kérdést bolygatja meg. Könyve jóval a háború előtt íródott, ezért a Ma még nagy kérdőjel előtt s nézőpontjában nem az erjedő társadalmi problémák állanak, hanem az orosz nép lelki válsága. Mereszkowski nem szocialista, sőt: a marxizmust Dosztojevski szavaival a „napon hempergő fiatal ebek csaholásá“-nak nevezi. Amit ő várt s vele együtt Puskintól kezdve az idealista szlavofilek, az nem volt a bolsevizmus. Mit vártak? Igazi orosz módra, valamit, amiről nem tudni, hogy mi. Mereszkowski „nagy Szimbolum“-nak nevezi a szó legközibb, etimológikus értelmében: *synballein* = egyesíteni. Ennek az egyesülésnek elemeit keresi a két hatalmas egyéniségben.

Tolsztoj arisztokrata és gazdag ember, akinek a vagyon, a társadalmi helyzet csak nyűg, teher volt egy időn túl, mely akadályozta, hogy azzá váljék, amivé lenni akart: Krisztusi emberré. Eldobni mindent magától nem tudott, a születésével járó életmódot felfogásával összeegyeztetni nem akarta, ezért egész élete a tragikus összeütkezések sorozata, egész művészete örökös ellentmondás és harc. Ahol ember tud lenni, ott nem művész s amikor igazán művész, akkor elveszíti embermagát. Nem különködés nála az életmódja, nem aszketizmus, ahogyan sokan hiszik, hanem kétségbeesett fél-lépés, aminthogy minden ez volt nála, amit tett és irt élete második felében. Kereste művészetében is mindig, ha nem is mondotta meg szóval, az istent és ebből a keresésből alakult különös, leegyszerűsített

* Tolsztoj und Dostojewski von Dimitri Sergej-witsch Mereschkowski. Karl Voegels Verlag Berlin, 1919.

pantheizmusa. A testben, az emberi, állati, növényi testben, a földben látta meg a mindenütti jelenlevő lelket. A parasztmisztikusan bensőséges együttélése a földdel, szinte testvéri közössége állataival, ez volt számára a nagy egyesülés, a nagy szimbólum. Ezért jutott el keresésében a néphez és ez dominálja művészetét is. A lélek nála hússá és vérré válik s tényleg, több lélek van alakjainak testében, mint lelkében. De ez a testkultusz nem érzékiesség nála, nem, tiszta, már nem is tudatos természetesség. Amint szentséges szertartás a föld megtermékenyülése, úgy lát ő csodálatos kinyilatkoztatást alakjainak vegetatív életében, testében, szépségében. S ez a test nem kényszerül a lélek által kiegészülni, hanem önmagában véve is teljes valami, mint ahogy főkéletes egy virágzó fa, vagy egy szép paripa. Tolsztojnak kell lenni, hogy átérthető legyen egészében ez a mélységes természetvalóság s nagyon szomjas léleknek, hogy épen ez kelljen, ez a földreborulás, de nem egy isten előtt, hanem magának a földnek öleléséért.

Dosztojevszki ezzel szemben igazi orosz szegény ördög volt. Nem örökölt semmit, de nem is gyűjtött. Nyakán ült mindig a sötét gond, elébe meredt mindig a holnap nélkülözésének fenyegető réme. Leveli, melyeket idegenből írt, telve vannak a legkésőbbesetbebb könyörgésekkel pénzért, egy kis pénzért, amivel épen hogy eltingdóják. Furcsa sorsok. Az egyik arisztokrata, el akarta dobni magától a vagyont, a másik az igazi proletár, a nyomorúságot és egyiknek sem sikerült. Ennyiből áll a szabad akarat: futni a sors elől, de sohasem szabadulni tőle. Tolsztoj vágyott a leegyszerűsödés által felmagasztosulni, Dosztojevszkinék nem volt erre szüksége. Szegény volt és epileptikus, nyakán volt a kötél, amikor megkegyelmezték

neki, megjárta Szibériát, végig szenvedte a száműzetés minden rettenetességét. Vajjon hányszor élte át a krisztusi passiót? S ez a két merőben ellentétes élet találkozott a Forrás felé vezető úton. Az istent kereste mindakettő, a nagy Szimbólumot. Tolsztoj a szent anyaföldben, abban a mélységes, ősi egyesülésben véli megtalálni, amiben a nép, különösen az orosz nép élt az „Isten többi teremtményeivel“. Lelket adott a testnek. Dosztojevszki azt mondotta: „Szeretem a reálisat, mely már a fantasztikussal határos.“ S amikor ezt mondja, parasztjaiból misztikus szenteket csinál, kisvárosi polgárait megszállatja a démonokkal, a testet teljesen szublimálja, áthasonítja lélekké, s ebben a szédítő magasságban tényleg minden realitás fantasztikussá válik. Rosszak az emberek? kérdi mind a kettő. Nem — feleli Tolsztoj — csak ostobák, mert többnek hiszik magukat egy vadkanánl. Nem — válaszol Dosztojevszki — csak kevesebbnek hiszik magukat az istenségnél. — Istenállat, vagyis az egész természetben lakó istenség — Istenember és Emberisten — ez a létezésnek három állomása. Az Istenembert vágyja mindakettő, de Tolsztoj az Istenállaton, Dosztojevszki az Emberistenen keresztül látja elérhetőnek. Ez volna tehát a nagy Szimbólum a nagy Egyesülés: Isten és Ember. Az erőt, mely ezt az egyesülést végre tudja hajtani, a mindent megrázó eszmét várták az idealista szlavofilek Puskintól Mereszkowskiiig. Ez volna az orosz nép hivatása, melyet mint szent tradíciót, kapott nagyjaitól. A jövőbe, mely azóta már jelenné lett, fájó szorongással néz Mereszkowszki. Mi tudjuk, hogy mi lett. Jött a háború és jött a bolsevizmus, a marxisták bolsevizmusa, melyet a „napon hempergő fiatal ebek csaholásának“ nevez. Nem ez volt, amit vártak. Tehát tévedtek, félreismerték az orosz nép

lelkét, ők akik olyan jól ismerték? Vagy csak az Antikrisztus eljövetele ez, melyet megjövendölt az Írás? Nem, csak elfeledkeztek a matériáról. Tolsztoj nem tudta minden ember lelkét belevinni testébe s Dosztojevski is csak regényalakjaitmagasztosítottalélekké. A létezés három állomása közé kell iktatni az Embert, mely rosszabb, elvetemültebb tud lenni az állatnál és nemesebb a magaalkotta istenségnél, csak épen az Istenemberré válása megy olyan nehezen... Elekes Miklós

Nikita beteg

Mindig figyelemmel kísértem életét. Hová ment? Mit csinál? Mit mond?

A véres háború zavaaraiban mindig került valami kis hírről. Egyszer szikláshazájának gyönyörű hegyeiről kurjantott a világba valami nagyon ölle-tes, eredeti dolgot, máskor — szomorú bujdosásában — az agg uralkodó a lormonsi sötét fák merő bűgását küldte letiport országába, ahol idegen, győzelmes hadak parancnokoltak. Az Atlanti óceán s a bordeauxi homokpuszták hallották szívének minden sóhaját és ezek a finom, meleg, halk szavak mindig átjöttek-elértek hozzánk is, a vasszörnyetegekkel, tűz és vér kanálisokkal elzárt világunkba.

Azonban a nagy háború — ez átkosan szervezett és berendezett élet elmult s a világon a felborult rend örült káosza lett úrrá. Egy gigantikus, széles vonalakra kitolt harc vonal helyett most ezer apró, zürzavaros töredék vad marakodása gátolja az egymáshoz szólások lehetőségeit.

A hírek meghaltak. Az egyéni kedves dolgok himporát letörülte a folytonosan törtető vad véres élet. A népek álomteljesülő, de elkésett harcában s az új világ kilátástalan, de markáns, égigmeredő vörös lobogásában más problémákkal voltunk elfoglalva. A kollektív, nagy tömeg-jajsavak, monu-

mentális vágyak és lelkesültségek mellett nem értünk rá meghallgatni a vacogó egyéni élet szívveréseit.

Most, hogy a történesek piciny tűzszünete újból visszaad régi életünknek, a megbénított élet kezdi visszanyerni valamennyire rendes líktetését: Nikitáról is eljön az első, őszi szomorúírás. Egy párisi ujságban újra felbukkan Nikita neve és az én jó, öreg királyom betegeskedése mély szomorúsággal tölt el.

Az albán hegyekre másodszor hajoltak le az őszi ködök s a legkedélyesebb, legszebb lelkű királyon úrrá lett egy még nagyobb király. Majd egyszer a skutarii szép kék tavak várni fogják rejtelmes biztató tekintetét a Lovcsen tetejéről és a kecskék zegzúgos földje sírni fog s a völgyek vió-lás öle megremeg — de a kedves Nikita nem üzen többet a fecskék és darvak távozása idején.

1916-ban a Matin cikket közölt Nikita ifjúságáról párisi diákveivéről Gomez Carilló tollából, melyet annak idején a Világ hozott magyarul.

A roskatag, távozni készülő uralkodó betegágya mellett állva, eszembe jut a különös szép cikk. Nem sajnálom közölni e megdöbbsent pillanatban, elévarázsolni egy rokonszenves élet bimbós tavaszát, egy életét, melynek napja most olyan fájó zuhanással siet az alkony felé. A kedves cikk így hangzik:

Az első európai, aki a 19. század közepén útnak indult a „Fekete Hegyek“ belsejébe, úgy készült rá mintha Afrikába menne. Mert tudta, hogy a vadak szeretik a tündöklő ruhákat és a pompás fegyvereket, úgy öltözködött fel, mint egy operelt-harcos. Azután mert feltette, hogy a montenegróiak sem nem fogadják el, sem pedig nem is ismerik a montenegróikat, ellátta magát nyakláncokkal, tükrökkel, fülönfüggőkkel, vörös kendőkkel, kék övekkel, rizsporral...

Csak I. Miklós váltóztatta meg a népét.

Atyaiasan bohém és könyörtelenül makacs lévén, olyan Montegrót csinált, melyet ősei meg nem ismernének. Nem vette el harcias lelkét, de meghajlította s alkalmassá tette a jog felegyemére és az időszerű szervezetségre. Majd a gimnáziumi diákvevekről így ír:

A hegyek fia párisi nevelésben részesült. A Louis-Le-Grand gimnáziumban Gaston Jollivet, az újságíró, padbéli szomszédja volt.

Hogy miként került Nikita a Louis-Le-Grand gimnáziumba, festőien mondják el pajtásai. Megérkezett kíváncsi örömmel fogadták. Barna volt, izmos, szélesvállú, nemzeti viseletben jött: asztrakán zekét viselt, melyet arany himzéssel ékesítettek, drágakövekkel kirakott cipőket, csörgő láncot a mellén, övében pedig töröket. Az összes iskolai füzetekbe hamarosan belekerült Nikita torzképe.

A fiatal Nikita azonban nem értette meg a tréfát és honi szokás szerint kirántotta egyik fényes törét. Csak-hogy éppen közbelépett a vigyázó, hogy lefegyverezze a tizenégy éves harcost. Ellenben másnap elvették a fegyvereit, cipőjét és nemzeti ruháját.

Azután az európai eszmék elragadták őt

— Légyfrancia — írta neki az apja, Mirkó vojvoda.

Nikita pedig ezt felelte rá:

— Igaz, hogy a műveltség, melyet most ismertem meg, magasabb, mint a miénk, ezért is iparkodom elsajátítani. De jaj! úgy érzem, hogy a sima falak elnyomnak és sokszor sirva fakadok, mikor rétjeinkre és erdeinkre gondolok. Sokszor elvesztem a fejem, se látok, se hallok, azt sem tudom, miről beszélnek a tanárain. Távol vagyok mindentől és ilyenkor képzeletben hazaut izom imádott országomba.

Ezeket a sorokat félszázaddal ez előtt írta, de éreztetik azt a költőt, ki csak később fejlődött ki Nikitában. Költeményeit, valamint drámáit a montenegrói irodalom legszebb művei közé sorozzák.

1860-ban Nikita elhagyta a Louis-Le-Grand gimnáziumot és elfoglalta a trónt, mely Daniló nagybátya halála által megüresedett.

— Ha visszajön Párisba, kedves herceg — mondta neki tréfásan egyik tanárja — hozzon nekem majd olyan fajta cigarettákat, melyeket annyiszor elkoboztam öntől!

Multak az évek. És a tanár úr megöregedett állásában, új nemzedékeket nevelt az ékesszólás számára. Egy napon azonban díszes fogat állt meg a gimnázium előtt, melyet vértések kísértek. Montenegró királya volt. A kurátortól, aki ijedten sietett eléje, megkérdezte, beszélhet-e régi tanárjával, akit nevének nevezett.

— Elhoztam önnek az ígért cigarettát — mondta tanárjának. Bo császon meg, hogy ennyit késtem, de új állásomban sokkal kevesebb a vakációm mint önnek! **Bartalis János**

Vlahoța Sándor

A román író, akinek egyik jellegzetes novelláját ebben a számban találja az olvasó, most egy éve fejezte be földi pályafutását. Sirja fölött egyszerű parasztok ülték bensőséges gyászünnepe. Mert közülök jött, nekik írt és értük szenvedett egész életén át. Olyan szellem, amely felmagasodik az egész emberiség egyetemes égboltozataig s bár tűzének melege elsősorban a saját népére árad, világossága mégis valamennyi nemzet számára ragyog.

„Noi vrem pământ!“ — földet akarunk — ennek a sóhajtól követelésig acélosodó vágnak a tengelye körül forog a román nép története, csakúgy, mint a magyaré. S a parasztság talán sehol-

sem nyögött úgy a robot alatt, mint Romániában. A földnélküli Jánosok panaszától visszhangzik úgyszólván egész költészetük. „A mi hegyeinkben arany terem s mi hordozzuk a koldustarisznyát“ sirja a költő. S mert a román műköltészet teljesen összeforrott a népivel, az irodalom legelől járt a nép felszabadításáért és földhöz juttatásáért vívott küzdelemben. S hogy Romániában a földosztás ügye a bojárok minden ellenkezése dacára is immár visszavonhatatlanul a legsürgősebben megoldandó problémává lett, az elsősorban a költők érdeme. Különösen megható az a határtalan lelkesedés, amelylyel Vlahuța a földreformért küzdött. Írásai még sem mondhatók propaganda-műveknek, mert a legbensőbb meggyőződés feszítő ereje szublimálta lelkében művészi anyaggá a politikumot. Az Erdélyi Viktor igen jó fordításában közölt novellája is tiszta művészi termék, ha egyszerűsége a legizőbb agitáció is a földosztás mellett.

Szegény moldvai lelkész fia volt és kora gyermekségétől kezdve megosztotta a falusi nép szenvedéseit. Egész élete szakadafan láncolata volt a testi és lelki kínoknak. Egyéni sorsának csapásai csak erősítették benne azt a határtalan fájdalmat, amelyet népének nyomorúsága felett érzett. Minden munkáján végig vonul a szomorúság hangja és néhol tragikus erővel szakad fel belőle a sírás.

A szabadságjogaiért küzdő erdélyi magyarság, amelynek mindenki testvére, aki elnyomatás ellen és szabadságjogokért harcol, tiszteletének tömjénét szívesen áldozza a költő géniusza előtt.

Kádár Imre

Máttis Teutsch Bukarestben

Ez a kivételes tehetségű művész még mindig túllünk messzi s idegen helyeken viszi a képeit közönség elé. Brassóban

él, de Budapestén állított ki először, aztán Bécsben, később Berlinbe ment s most Bukarestben, Rómában és Chicagóban becsülteti a művészetét. Az erőfőlen megrokantságukat értéknek kendőző, festészettel próbálkozó sok vidéki iparos-ember közül szép ívű lendülettel pár év alatt Erdély és a régi királyság legprogresszívebb művészevé jelentősődött. A hatásos természeti formákat kínosan vászonra majmoló iskolás ábrázolásoktól a művészet új, lényeges értékeit kihangsúlyozó mostani produktumáig megtett út a tömegek előtt járó igazi tehetség romantikus pályája. A külföldi elismerések sokaságával fémjelzett művészetéről, amely az erdélyi magyar kultúra egyik legnagyobb értéke, közelebről részletesen fogunk foglalkozni. Addig is bevezetésül itt adjuk az új festészetről képeibe rögzített művészi hitvallását, amit ő maga a következőkben foglalt szavakba: Az új festő munkái tárgyak, vagy tárgyatlanok. Ha térbeli tárgyakkal fejez ki valamit, akkor sem önmagukét, hanem csak mint érzeteinek kifejezőit használja őket. Optikai jelenségeket sohasem ábrázol. A tárgyatlan (absztrakt) művészet nem keres megértéséhez tárgyformákat. A festő nem ad impressziókat ébresztő jelenségeket; nem ezekkel akarja érzéseit kifejezni, hanem magát az abszolút Érzetet közli szemünkön keresztül, érzéseinkhez szólva. Érzetek festői eszközökkel tisztán lelki formákban. Rítmus, rim és vonalmozgások, színek erőssége, hideg és meleg ellentétek, nyugvópontok, koncentrikus és excentrikus mozgások, melyek egy célba harmóniáznak, — ezek a kép alapfeltételei. A kép nem lehet egy természeti tárgy mása és ezért nem bírhatunk el festményt olyan szempontból, hogy távolabb vagy közelebb áll a természethez. Nem a természetutánzás, hanem egy magasabb érzés dönti el a műalkotás értékét. A közönség közeledjek bizalommal ez új művészet felé. Előítélet nélkül — ez több minden magyarázó be-

ajánlásnál. A néző ne hozzon művészet-filozófiai dogmákat, ne a művészet történet törvényeivel felfegyverkezve jöjjön az expresszionizmus művészeté elé, hanem keresse saját lelkén és tisztult megértésén keresztül ezt a belső hangot, amely elvezeti az új, a tiszta művészet megértéséhez. Az új művészet mindenkihez szól, akinek érzése meg nem romlott s nyílt tiszta lélekkel közeledik hozzá.

Bálint Zoltán

Külföldi szemle

Nobeldíjasok — Steinach a filmen — Lapszele — D'Annunzio lakonizmusa

Külföldi lapok jelentése szerint 1919. és 1920. évre kiadták a Nobel-díjat. Ami az irodalmi Nobel-díjat illeti, el lehet mondani a nyertesekről Klopstock szavaival: wir wollen weniger erhaben doch fleissiger gelesen sein. Különösen Spitteler Károlyra illenek e szavak, aki az 1919 évi irodalmi díjat veszi át a svéd akadémiától és akit vajmi kevéssé ismer a magyar közönség. Spitteler ma már közelebb jár a nyolcvanhoz, mint a hetvenhez. Svájci író, németül ír, sokak szerint a mai német irodalom legnagyobb mestere. Fő műve az „Olimpiai tavasz“, egyik leghatalmasabb eposz, mely a kozmikus világnézetet a szélsőséges individualista felfogással kovácsolja össze. Az Extramundanában a megfoghatatlant keresi. Regényei már népszerűbbek, bár korántsem chef d'œuvre egyik sem. A közönség különösen a Konrád hadnagyot ismeri. Mi a magunk részéről egyik lezesebb művének az „Imagó“-ot tartjuk, melynek szubtilis lelki finomságai sokáig visszarezegnek emlékezetünkben. Spitteler harmóniát kereső író, a kiegyenlítés nagy rejtvényének kutatója, ki a kozmizmust az empirizmussal párosítja és nemes humanizmusának sikerül is az egységes életművészeti formát megtalálni. Művei inkább azoknak szántak, akik a lektűrök és izgalmas olvasmányok helyett írásokban világnézetet és emberi nagy összefoglalást keresnek. Művei közül három — közöttük az

Olimpiai tavasz, franciául is megjelent. Magyarul tudtunkkal egy könyve sem.

A svéd akadémia elhatározta továbbá, hogy az 1920-as irodalmi díjat Knut Hamsunak adja ki. Knut Hamsun, a norvég kedvenc írója már ismertebb a magyar olvasók előtt is. Tudtunkkal az Éhség, Lynhe szerkesztő úr, Pán és az Anyaföld áldása, A szerelem rabszolgái, Viktoria jelentek meg magyarul. Knut Hamsun 60 éves; halász családból származott. Az élet minden oldalát kitapaszthalhatta, mint magányos ember erdőben élt spekulatív életet, majd a dolgok jó és rossz sora felkapta és hol mint favágót, magánprofesszort, újságíró, papot, halászt, konferansziét, dokkmunkást vetette kontinensről-kontinensre. Első nagy írása a Pán 1892-ben jelent meg. Híres regénye, az „Álmódok“, átszőve az északi élet finom pszichológiájától. Sokan pesszimiztikus írónak tartják, noha mi nagy életigenlést érzünk írásaiban. Mondja is a Pán-ban: „Imádom a világot és kézen-lábon csúszva megyek az élet felé. Halálom után, remélem, jelöltetik ki számomra hely Páris vagy London mögött, hogy hallhassam még éjjli síromban is a nagy emberi összecsúfodlások sárváráját.“

*

A film technikájának szédületes fejlődését mutatja az a hír, melyet berlini és bécsi lapokban olvassunk. A film a kalandos Mississippitájáról és a propaganda ravaszul megcsinált helyzeteiről bekerül a tudományos kísérletezések és közlések tartományába. Egyik filmgyár felszólította Steinach professzort, akinek nevéhez nem csekélyebb tudományos gondolat fűződik, minthogy ő találta volna fel a belső szekréciós pubertás mirigyén keresztül a megijodás titkát, hogy engedje át számára nagyjelentőségű találmánya megfilmesítését. Steinach elfogadta az ajánlatot és ő maga fogja megrendezni. Először a Steinach-féle intézet kerül bemutásra, majd a régi kísérletek e téren, a Brown—Sequard, Metschnikoff és Voronoff-féle experimentumok. Majd a nagy transzplantációs kísérletek állattól az emberbe az operatív beavatkozás szemléltető jelenete következik ez után, a kísérleti hermádrodizálás. És végül — itt a punktum saliens — plasztikus ábrázolása annak, hogy néhány radikális műtét útján mint fiatalodik és frissül fel az emberi karakter külső megnyilvánulásaiban

Látni fogjuk a különbségeket a senilis és ifjonti állati szervezetek között, amint a megfiatalító változás funkcionális és organikus viszonylatokban beáll. A film pièce de resistance: A poraiból megélemedett ember, amint legyőzi a természet összes akadályait s valóságá kényseríti ki a biblikus mesét, Éva leszakította örök élet almáját. A film a legszigorúbb tudományos eljárást igéri; célzata didaktikai és etikai. Mondanunk sem kell, hogy türelmetlenül várjuk a népszerűsítésnek e frappáns megoldását.

*

Mi lesz most már D'Annunzióval, miután Jugoszlávia és Olaszország megkötötték az egységet és Fiume D'Annunzio nélkül is corpus separatummá vált? Vajjon D'Annunzio nyughatatlan temperamentuma, mely a dalnok es brávó átörökített tulajdonságait oly mesterileg fogja össze, megmarad-e a fiumei glóriánál, avagy, mert most már minden sikerült, még magasabbra szöktet? E pillanatban a lírai diktátor uralmának és retorikájának valóságos orgiáit éli ki. A la Revue Hebdomadaireben megjelent Rival cikk nyomán érdekes dolgokat tudhatunk meg a költő-brigantíróról, melyek minden logikai excessusuk ellenére sem hagyhatják közönyösen az olvasót. A Testa di Ferro, Fiume hivatalos újságának ez a devisa: „Kevés szó, sok tett”. A „Commandant” úgy látszik, másként értelmezi e devisát, de olyan loco-gást, mint ahogy a parancsnok arditieit tette nógatja, még nem hallott a világ. A reklámnak oly fegyvertára mozgósítatik ezúttal, amilyennel még író, vagy hadvezér nem dolgozott. A Popolo d'Italia írja: „D'Annunzio körülvéve tisztjeitől felügyel az ágyúmanőverre. Két fiatal leány, akit nem ijesz el az ágyúdörgés, közeledik a diktátorhoz és átnyújt egy emlékalbumot. D'Annunzio ír: Pagani Idinak, a kis olasz nőnek, kivel a pergőtűzben találkoztam. Alala!

Vagy ahogy beszél:

— Most én vagyok a ti parancsnokotok, Fiume Lángjai, Olaszország Lángjai.

— En mindig kemény munkában éltem kis korom óta. Edesanyám egyszer az asztalnál nem adta oda a gyümölcsöt, melyre kedvem volt, behasítottam késsel a bőrrömbe. És amikor a vérem hullott, nem hullott egy könnyem sem. Anyám tudja csak igazán, mit tesz az, ha én háborút viselek? És ahogy nővök ereimben, úgy nő a bátorságom. És amikor a pantollí és a karoszék korszakába érkezek, akkor én a szelindek szíjját választom. És úgy nézem a halált fél szemmel, mint néztem két szemmel. Első lettem Pólaban, első Cattaróban, első

Bécsben. Szolgáltam a tenger felett és a tenger alatt. Nem kérkedem. Csak azt mondom, az én szavamnak súlya van azért, mert életennek nem adtam semmi súlyt. És a legszebb szót Caporetto után én mondtam 1919-ben a regrutáknak. És ez tiszta a kevélykedéstől és olyan, mint lélek az ima közben. És visszaemlékezem, hogy a fiatal emberek sáppadtak lettek az izgalomtól, mint ahogy magamnak is el kellett, hogy sáppadjak...”

Es így tovább, ebben a hangnemben.

Vagy, idézet egy másik beszédből. Gáriel, a földi arkangyal a fiumei színházban.

— Nézzetek ream?

Ez este én nem vagyok ember. Öreg arcom, nem egy ismert író arca. Ez estén én vagyok és nem akarok és nem tudok más lenni mint: a Bátorság. Nem én szólok, a Bátorság szól... A szellem, aki parancsol. És sohasem parancsoló így... Szíjjuk be, az egekre, szívjuk mellre ennen göginket. Gögre akarlak tanítani benneteket. Mától kezdve fíumeiek, egyébre sem tanítalak benneteket, mint gögre. Té ne legyetek többé a szentszerénység tábora. A ti táborotok a szent Gög.

Igy beszél az új embertípus, a super men, Nietzsche, Shaw és Marinetti egyesített terméke. És tisztelői hasonlóképen megkergülvé jütik alá ezt a megalomániás és zseniálisan megtévelyedett költőt. Marcel Boulenger a „Revue de Paris”-ban ezeket írja róla: „Sohasem hallottunk így beszélni. Neki nincs jegyzet a kezében, nem készül, nem tanul be mondatokat, hogyan lehetséges, hogy minden pillanatban ennyire kész legyen az improvizálásra és hogy naponta tízszer is szónoklatot tartson?! Es hogyan szó szóra, kíp képre, a költészet fáradhatatlan patakokban, hogyan, hogyan?

De az a legérdekesebb, hogy Fiume alkotmánya előírja a lakonizmust. Az „ottimik” (három évre választott képviselők a római alkotmány optimusainak reflexei) beszéljenek usando nel ditubitto il modo laconico. De a szavak harsogó diarrhoeját úgy látszik önmaga számára privilegizálja a következetes Commandant.

D'Annunzionak egyébként legkövetkezetesebb? terméke (egyben legfrissebb is) Fiumének 65 strófában foglalt alkotmánya. A bécsi „Világosság” nyomán közlünk belőle néhány nagyon szép mondatot:

Három vallásos hittétel érvényes valamennyi polgárra: 1. Az élet szép, ezért komolyan és teljesen éljék ki a szabad emberek. 2. Egész embernek csak az tekinthető, aki minden nap, minden tudását és képességét arra használja fel, hogy embertársainak javára hasznosat műveljen. 3. Semmi-

féle tulajdont nem szabad használatlanul hagyni, vagy rosszul felhasználni. A termelő eszközöknél való rendelkezésnek egyedüli jogcíme a munka.

Nem úgy hangzanak e szavak, mintha a Clarté, vagy a pacifizmus, vagy maga az ortodox marxizmus fogalmazta volna meg. És ezzel szemben mit látunk? Egy kultúr-történetet leromboló futuristát, a háború mandragolájába fülő úszítót, egy felpaprikázott sovínistát és az individualizmus egy klinikai esetét. Hiába: Verba volant... és csak e korszerűtlen rekvizitumok maradnak helyükbe.

*

Lapszemle. A mai postaforgalom miatt vajmi bajos összeállítani. Németországból a „Neue Rundschau“ egyes számai érkeznek csupán. Sajnálatlaltal nélkülözzük a Weisse Blättert. Aktivisták lapokat ugyan kapunk sivar, III. internacionáléba vesző tartalommal. Angol lapok hónapok óta nem érkeznek, Bukarestben is hiába kurrentálják őket. A külső részek magyar lapjait se látjuk, hébe-korba a „Nyugatot“. Hiába: ezen a lapon is meglátszik a kurzus. Egyébként a Nyugat őrzi meg leginkább az összes lapok között a régi nivót. Babits Mihály nagyon szorgalmas. Tanulmányai, versei, elbeszélései csaknem minden számban olvashatók. Szép aktív munkát végez Tóth Árpád, aki a readingi fegyház balladáját még egyszer lefordította. A Nyugatban érdekes költői verseny is zajlott le, Goethének über alle Gipfeln ist ruh... lefordíthatatlan versét kísérelték meg modernjeink még egyszer lefordítani. A résztvevők között ott látjuk Móricz Zsigmondot is. Magyarországon még egy költői verseny. A bihari származású dalnokok Arany János emlékének szentelnek egy-egy ódát. Ez ódaversenyen résztvettek Emőd Tamás és Zsolt Béla, ismert író-társaink is. A Budapestre került székely-magyarok hetilapot indítottak. Szerkeszti: Dr. Rákóczi Imre, aki Kolozsvárról került fel Budapestre. Az emigránsok lapjai közül Kunfi Világosságát, Göndör Ferenc Ember című lapját és Kassák Lajos Ma aktivista folyóiratáról tudunk. Ez előbbi lap legfrissebb számában Kassák Lajos ír német nyelvű kiáltványt a világ intellektueljeihez.

A francia időszaki organumok közül a Je sais tout, Lectures pour tout, Le civique Progres érkeznek Kolozsvárra. Ez utóbbi kitűnően szerkesztett politikai és társadalmi újság Wels tanulmányát hozza Szovjetországban szerzett tapasztalatairól. A fábiánus regényírótapasztalatai szenzációszámok. A Mercur de Francet számról-számra megkapjuk. Az utóbbi számokban Chestoff orosz filozófus írt érdekes tanulmányt: a bolsevizmus lényegéről. Újabban két regényt látunk a folyóiratban Rouff fantasztikus írását a Hold felé utazásáról és Reanbourg gyetrilijét. A legfrissebb számnak (nov. 1.) érdekes cikke Dr. Malespiul psicho-physiológiai tanulmánya a csókról, melynek ismeretetésére a legközelebbi számunkban visszatérünk.

Közli: Ligeti Ernő

Zenei életünk

(November hó)

A hangverseny-szezon nagy nekilendüléssel indult meg, szinte 4—5 hangverseny esik egy hétre. És sehol sincs üres ház. Kétségtelen, hogy Kolozsvár Románia zenei életében olyan szerepet játszik, mint Leipzig vagy München, Berlin mellett. Ez természetesen nem abszolút értékbeli megállapítást jelent.

A magyar opera felújította a Píllangó kisasszonyt, a románban premier volt: Traviata.

A román színházban leszerződtek Schüller Rudolf karmester, egy komoly muzsikust, aki első szerepléseivel meggyőzött mindenkit, hogy hivott dirigens. A román opera sokat nyert ebben az emberben.

Az első filharmonikus hangversenyt Jean Bobescu dirigálta, olasz karmester típus. Hesse temperamentuma nincsen arányban zenei tudásával. Beethoven Egmontját nagy lendülettel dirigálta, de már a IV-ik szimfonia plasztikus kiterítéséhez nem volt meg a kellő zenei biztonsága. Beethoven szimfóniái nemcsak főlényes zenei

intelligenciát követelnek, hanem külön szubtilis művészi érzéket. Intuitív karmestert. Ha Beethoven szimfóniáit nem kapjuk mint zenei reliefeket, akkor nem érezzük meg bennük azt, ami ennél a titánnál abszolút muzsikát jelent. Ő a forma nagy mestere, a fantázia és kidolgozás koronázatlan királya, őt csak a zenei intelligencia erős vértjével felszerelt ember tudja megközelíteni. Schüller Rudolf ez a komoly, becsületes készültességű karmester nagyon tudatában lehet ennek; bemutatkozó estélyén, helyesen, nem nyult a klasszikusokhoz, sőt romantikusokhoz sem. Először a zenekart akarja közelebről megismerni a partitúrákat átdolgozni. Pedig a nevelés szempontjából sok-sok Haydnt, Mozartot, Mendelsohnt, Schubertet kell hozni. Ez közelítőleg mindenkit érdeklő muzsika, könnyen precipitálható, de sok próbát igényel. Itt nem lavirozhat egy szólam sem, mert rögtön kiugrik az ensembleből. Ez kristálytisztá zene, itt nincs helye dubitációnak.

Schüller a második szimfónikus estén Tschajkowskij IV-ik szimfóniáját hozta eléggé kisimítva. Elsőrangú vidéki zenekar áll rendelkezésére, akikkel lehet dolgozni. A fűfűk elég lágyak, a rézfűfűk már kívánni valót hagytak hátra. Egy erős tudású kvartette nagyon emelné a zenekar nivóját, kár a Jankovich-Rothschild-Doktor-Kreisler négyesért. Oszlopai voltak a zenekarnak. Wagner festmarchát, ezt a hosszúlere eresztett, már-már triviális hangulatú indulót nagyon lendületesen játszá. Goldmark Sankunstalája és Volkmann 3-ik vonós szerenádjá szerepeltek műsoron.

A harmadik estély Rimsky-Korsakov: Scheherezdejára és Liszt: Mazeppájára volt építve. Előbbi egyik legtehetségesebb orosz komponista munkája. Széles íveken gördülő, erős

szimfónikus érzésekkel megkomponált suit, mely komoly problémák elé állítja úgy a zenekart, mint a dirigent. Úgy látszik kevés volt a próba, mert a munka nem volt eléggé összefogva, ennek dacára Schüller karmester igyekezett a mű szépségeit elébünk tálni. Liszt Mazeppáját több szerencsével játszották. Jobban összefogta a karmester, pedig a zenekar az expozícióban rakoncátlankodott. Kétségtelen, hogy ez a szimfónikus költemény egységesebb, kerekesebb az orosz suitnél. Játszották még Wagner: Isoldes Liebetorját és Sibanu: Poloneise de concert-jét (ujdonság).

A kamarazenét a Pongrácz—Lakatos—Rezik trio reprezentálták, akik első estélyükön Haydn (III.) Dvorák (op. 26.) és Volkmann (op. 5) egy-egy trióját hozták. A szólisták közül itt járt Schlezák Leó a wieni tenorista és két estélyen nagy sikerrel énekelt néhány Bizet—Puccini—Schuman—Verdi—Strauss Richard apróságot.

Úgy látszik nem bizott eléggé a közönségben, azért adott olyan sovány műsort. Hangja már nem csillog a régi pompájában, írádtt, a mély és magas regiszterekben tompa és szintelen. Piánói lágyak és finomak. Előadása művészi. Meleggé, hangulatossá tud tenni egy primitív egyszerű kis dalt. Kár, hogy nem hozott néhány új kompozíciót. Most, amikor külföldön ez aktívisták oly nagy sikerrel szerepelnek a műsorokon, minket is érdekelt volna Reger, Kaun, Schillings, Bauernfels és Marx dalai.

Ebből a szempontból Retezár Katica énekesnő lepelt meg bennünket. Örömmel üdvözljük a jó izlésű énekesnőt, volt bátorsága a kolozsvári közönségnek modern műsort énekelni. Franz Schreckert, Max Regert, Richard Strausst külföldön már mindenki ismeri, hozzánk csak elvéve jut el egy-

egy daluk. Max Réger szétfolyó differenciált mondatai, Schreckerszélesen hőmpölygő zenei gondolatai, Strauss Richárd csobogó melosza és kíséretüknek csodálatos bája épen úgy nem tévesztették el hatásukat, mint Farkas Ödön gyönyörű dalai. Teleki kompozícióiban európeérnek mutatkozik, aki úgylátszik nagy tisztelője a moderneknek, akiktől sokat tanult. Előnyére válna, ha nem érződne dalain olyan nagyon az utánérzés és jobban hallgatna saját magára. A komponálás intuitív művészet, belülről az egyénből indul utjára és abszolút értékűvé akkor válik, ha nem hagyja magát más költőktől megihletni.

Feuermann Zsigmond Sevcik tanárnak növendéke, igazi csodagyerek típus. Technikája nem kiforrott, tónusa meleg, zengő, trillái nagyszerűek, oktáv és kettősfogás technikája nem kifogástalan. Ha kinövi a virtuoz allűröket és többet fog adni a művek architektikus reprodukálására, még nagy hegedűs lehet belőle. Lalo: Spanyol szimfóniájának lassu tételét sok értelmel, meleg szívvel játszotta, bár a rondónak pikánsan elegáns átmeneteit, a főtémmára való állandó visszatérést — amely effektusra építődött az egész finale — nem érzékeltette, pedig itt nagyon sok alkalma nyílik a hegedűsnek a szellemes interpretálásra. Kreisler, Chopin, Sarasate szalon dolgaiban csillogtathatta technikáját; ezek nem tévesztették el a hatásukat.

Gorodinszky is ellátogatott hozzánk Váradról és végigdübörögte műsorát. Kartechikája kitűnő; futamai nem peregnék és ami legbántóbb, nem eléggé elmélyedő, Beethoven apassionatáját hozta és Tschaikowsky G-moll koncertjét, melyben néha érezni véltem, hogy nemcsak keze, de agya is

dolgozik. A közönségnek nagyon tetszeltek Sgambati, Glinka és Arenszky aprósága.

Rezik Károly orgonaestélyén Frescobaldi, Bach, Bossi, Rerné szerepeltek. Az orgona sokat rakoncátlankodott, nem elég erős az áram. Közben Tóth Mária énekelt két dalt; nem volt a legjobban diszponálva.

Beethoven halálának 150 éves évfordulójára igen nagy készülődések folynak. A színházi zenekarral meg bővített magyar filharmonikus zenekar a Cecilia énekkarral együtt a halhatatlan nagy mester legcsodálatosabb, egész estét betöltő alkotásának előadására készül: a IX-ik szinfóniára. A szörnyű nehézségű, óriási aparátust igénylő mű december hó folyamán kerülne a magyar színházban előadásra.

Pongrácz zongora és Rezik gordonka tanárok egy szonáta-estély keretein belül eljátszanák mind az öt celloszonatáját.

APongrácz—Lakatos—Rezik trió is egy Beethoven estélyre készül. A trió-estélyen eljátszanák a Geistertriót, a fiatalos pajzán kedvtől, pattogó ritmustól, színektől káprázó és csak ritkán hallható Kakadu variációkat, továbbá a mester legnagyobb és főlényesen legszebb B-dur trióját.

Lakatos István Imre

Napkelet hírei

Legközelebbi számunk, a karácsonyi ünnepek előtt 128 oldal terjedelemben jelenik meg. Eseménye lesz az erdélyi könyvpiacnak és karácsonyi ajándéknak is igen alkalmas. Akik a Napkeletre január 1-től előfizetnek, ezt az ünnepi számot is díjmentesen megkapják.

Pályázatunk eredményét ebben a számban fogjuk kihirdetni és a nyertes munkánkat is közöljük.